

Лаза Телечки

ДРАМЕ

150 година од смрти Лазе Телечки

Приредио
Др Зоран Ђерић

Лаза Телечки (1839–1873) је био глумац и редитељ Српског народног позоришта у Новом Саду. Од самог почетка свог позоришног ангажовања он преводи, прерађује и посрбљује комаде страних писаца, а убрзо пише и своје оригиналне драме. Написао их је три: *Вешта слушкиња* (1863), *Никола Алићомановић* (1864) и *Последња десјошница смедеревска* (1866). Прва је препозната као молијеровска комедија, изведена је у Српском народном позоришту 21. јануара 1863. и била често на репертоару. Потом је изгубљена. Друга и трећа драма су означене као шекспировске трагедије. *Никола Алићомановић* није никада извођен на сцени. До 1992. године је био непознат, у рукопису, који је ипак сачуван и објављен. *Последња десјошница смедеревска* је објављена трошком А. Вагнера, књижара у Вуковару, а штампана у Новом Саду, 1866. године, у Епископској књигопечатњи, с „правом представљања“ у Српском народном позоришту. Премијерно је изведена у Београду, исте године, доживела је и репризу, а следеће две године још пет извођења у Темишвару, Београду, Вршцу и Крагујевцу. Српско народно позориште извело ју је у Новом Саду 2. јуна 1867. Више од 150 година ове две шекспировске (а српске) трагедије чекају праизвођење, односно поновно упризорење, читање и вредновање.

150 година od смрти Лаза Телечког

Лаза Телечки
ДРАМЕ

*Приредио
Др Зоран Ђерић*

Српско народно позориште
Нови Сад
2023

Едиција

Драмска башџина

Књига 1

САДРЖАЈ

ДРАМЕ ЛАЗЕ ТЕЛЕЧКОГ: Предговор Зоран Ђерић.....	4
<i>Вешта слушкиња</i>	8
<i>Последња десјошница смедеревска</i>	12
<i>Никола Алшомановић</i>	16
Српска романтичарска трагедија.....	20
ДРАМЕ ЛАЗЕ ТЕЛЕЧКОГ	
<i>Никола Алшомановић (1864)</i>	26
Напомене	119
<i>Последња десјошница смедеревска (1866)</i>	131
БИБЛИОГРАФИЈА	259
ЛИТЕРАТУРА	259
SUMMARY	262

Драме Лазе Телечког

Предговор

У *Енциклопедији Српској народној позоришћа* (електронско издање), налази се одредница „ТЕЛЕЧКИ Лаза“, коју је написао Лука Дотлић. Детаљна биографија Лазе Телечког, попис улога које је одиграо на сцени Српског народног позоришта, као и на другим позорницама, где је Позориште гостовало, и закључак: „Својом целокупном личношћу и вредностима својих уметничких резултата Лази Телечком припада једно од највиших места у историји српског позоришта“.¹

Акцент је на оном што је Телечки остварио у Српском народном позоришту, пре свега као драмски глумац, а потом и као позоришни редитељ. Тек у једној реченици се помиње његов преводилачки рад и писање оригиналних драма. Отуда и Дотлићева негативна оцена: „Оригинална дела Лазе Телечког настала су као потреба репертоарске ситуације у којој се СНП тада налазило, немају књижевне вредности и бележе се само као културно-историјска појава. С њима Телечки није имао успеха“.²

Миодраг Поповић у својој *Историји српске књижевности. Романџизам I* (1968), не помиње Лазу Телечког.³

Нема о Телечком ни слова у зборнику *Српска књижевност у књижевној критици. Епоха романџизма*, који је приредио Зоран Глушчевић (1972)⁴, као ни у зборнику *Српска књижевност у књижевној критици. Драма*, који је приредио Рашко Јовановић (1973)⁵. Ниједном речју га не спомиње Јован Деретић у својој *Историји српске књижевности* (1983)⁶. Нема га ни у изборима *Историјска драма XIX века, I и II*, које је приредила Марта Фрајнд (1987)⁷.

Ни двадесет година касније није боља ситуација: нема о Телечком ништа у књизи Зорице Несторовић, која се бави трагичним јунацима у српској драми XIX века, *Бојови, цареви и људи* (2007)⁸.

¹ Л. Д, „ТЕЛЕЧКИ Лаза“, у: *Енциклопедија Српској народној позоришћа*: www.snp.org.rs/enciklopedija

² Исто.

³ Упоредити: Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности, Романџизам I*, Нолит, Београд, 1968.

⁴ Упоредити: *Српска књижевност у књижевној критици: Епоха романџизма*, приредио Зоран Глушчевић, Нолит, Београд, 1972.

⁵ Упоредити: *Српска књижевност у књижевној критици: Драма*, приредио Рашко Јовановић, Нолит, Београд, 1973.

⁶ Упоредити: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2002.

⁷ *Историјска драма XIX века, I и II*, приредила Марта Фрајнд, Нолит, Београд, 1987.

⁸ Зорица Несторовић, *Бојови, цареви и људи. Трајички јунак у српској драми XIX века*, Чигоја, Београд, 2007.

За *Сјоменицу* Српског народног позоришта, поводом сто година од оснивања (1861–1961), Станоје Душановић је сачинио *Мали лексикон чланова новосадских позоришта, 1861–1941*. Лаза Телечки је добио скромну одредницу, у којој, поред осталог, стоји да је био „глумац, редитељ и заменик управитеља“ и да се „бавио књижевношћу“.⁹

Лаза Телечки (1839–1873)

Подједнако скромну одредницу добија и у *Лексикону драме и позоришта* (2013), који су сачинили Рашко В. Јовановић и Дејан Јаћимовић. Спомиње се да је, поред глуме и режије, био и драматичар и преводилац. Наводе се само два његова комада (мада је од 1992. године познат и трећи комад): *Вешта слушкиња* и *Последња десјошница смедеревска*. Као и да се бавио „прерађивањем позоришних комада страних писаца“.¹⁰

⁹ *Српско народно позориште у Новом Саду, Сјоменица, 1861–1961*, Нови Сад, 1961, 612.

¹⁰ Рашко В. Јовановић, Дејан Јаћимовић, *Лексикон драме и позоришта*, „Просвета“, Београд, 2013, 938.

У зборнику *Српском народном позоришћу, 1861–1986*, поводом 125 година од оснивања позоришта (1986), Лаза Телечки се помиње деветнаест пута, као тумач појединих улога и редитељ. Ниједном се не помиње његова драматургија.¹¹

Петар Волк, у књизи *Позоришни животоу Србији 1835/1944* (1992), пописује изведена дела у домаћим позориштима, а међу њима и извођење Лазиног комада *Вечийа слушкиња* (1863) и *Последња десјошница смедеревска* (1867)¹². Потом, у књизи *Лисци националној шеештра* (1994), у одредници „ТЕЛЕЧКИ ЛАЗАР“, кратку биографију завршава реченицом да је Телечки постао „значајан глумац, редитељ, преводилац, прерађивач позоришних комада са немачког језика и драмски писац“.¹³

Петар Марјановић, у *Малој историји српској позоришћа XIII–XXI век* (2005), у поглављу „О глумачким остварењима у раздобљу 1861–1914“, Лази Телечком посвећује петнаест редова. У прва три реда је само побројао: „Лаза Телечки био је у позоришту свестрано ангажован (глумац, редитељ, драмски писац, преводилац, руководилац позоришне дружине на гостовањима)“.¹⁴

Лаза Телечки добија своје место у књизи *Српско позоришће у Војводини, I* (1953). Њен аутор, др Миховил Томандл, истиче да је Телечки „био врло значајан глумачки таленат оног времена и снажан стуб Српског народног позоришта“,¹⁵ али помиње и да се бавио драмском књижевношћу и преводима, посрбама и прерадама „чиме је много допринео репертоару младог српског позоришта“.¹⁶

Боривоје С. Стојковић, у *Историји српској позоришћа од средњеј века до модерној доба* (1979), помиње Лазу Телечког двадесетак пута.¹⁷ Започињући своју дужу опсервацију значаја Лазе Телечког за српско позориште, Стојковић запажа да се у то доба у Војводини, глумачка професија изједначавала са националном мисијом, када су глумци сматрани као инспиратори националне свести и 'сејачи напретка', како је то рекао Светозар Милетић, Лазар Телечки је био један од највреднијих и најборбенијих интелектуалних предводника своје поетске професије.¹⁸

¹¹ *Српском народном позоришћу, 1861–1986*, Нови Сад, 1986, 290, 470–473, 547, 548, 552, 586, 588–592, 594, 595, 600, 601, 606, 612, 622, 623.

¹² Dr Petar Volk, *Pozorišni život u Srbiji 1835/1944*, Fakultet dramskih umetnosti; Institut za pozorište, film, radio i televiziju; Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 1992, 43, 46.

¹³ Др Петар Волк, *Лисци националној шеештра*. Позоришни живот у Србији 1835–1994, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1995, 878.

¹⁴ Петар Марјановић, *Мала историја српској позоришћа XIII–XXI век*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад, 2005, 252–253

¹⁵ Др Миховил Томандл, *Српско позоришће у Војводини, I (1736–1868)*, Матица српска, Нови Сад, 1953, 17.

¹⁶ Исто, 18.

¹⁷ Borivoje S. Stojković, *Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, Muzej pozorišne umetnosti SR Srbije, Beograd, 1979, 127, 128, 134, 136, 137, 146, 149, 153, 157, 165, 166, 170, 178, 191, 208, 224, 234, 235, 315, 334, 371, 373, 389, 835.

¹⁸ Исто, 146.

Лаза Телечки је, несумњиво, глуму доживљавао као „поетску професију“. За десет година, колико је био на позоришним сценама у Новом Саду, Београду и Загребу, одиграо је око 200 улога.

Међу глумцима чија имена стоје у темељима Српског народног позоришта, у првим деценијама његове славе, помиње га Феликс Пашић у књизи *Јоакимови ђоштомци* (2006).¹⁹

Светислав Шумаревић у књизи *Позориште код Срба* (1939), помиње неке од улога Лазе Телечког, понешто из позоришног живота, оставивши за другу књигу писање „о најважнијим комадима, оригиналима и преводима, на српској позорници...“²⁰ Та друга књига се, колико ми је познато, није никада појавила.

„Поетској професији“, уз надахнуту глуму, понајвише одговарају управо драмска дела Лазе Телечког. О њима је, до сада, најмање писано, а она заслужују да се нађу у историји српске драмске књижевности.

У афирмацији драмског опуса Лазе Телечког највише је учинио Душан Михаиловић²¹. Најпре је, 1973. године, указао на заборављену драму *Никола Алџомановић*,²² потом је, неколико година касније, написао студију у којој је анализирао две драме Лазе Телечког (*Никола Алџомановић* и *Последња десџошница смедеревска*)²³. Шеснаест година касније објавио је драму *Никола Алџомановић*,²⁴ уз Прилоге²⁵ и Напомене.²⁶ Томе је претходила важна уводна студија у којој су анализиране све три драме.²⁷

Лаза Телечки (Кумане, Банат, 4. август 1839 – Нови Сад, 10. мај 1873) је имао солидно образовање (основну школу завршио је у родном селу, Кумане, а првих пет разреда гимназије, од 1852, у Сремским Карловцима. Гимназијско школовање довршио је у Винковцима. Затим је у Будиму завршио припремну техничку школу, а после тога једну годину је студирао на Политехничком факул-

¹⁹ Феликс Пашић, *Јоакимови ђоштомци*, Театар „Јоаким Вујић“, Крагујевац и Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2006, 121.

²⁰ Светислав Шумаревић, *Позориште код Срба*, „Луча, библиотека“, Задруга професорског друштва, Београд 1939. Репринт: Народно позориште Републике Српске и „Бесједа“, Бања Лука, 2017, 440.

²¹ Истакнути српски телевизијски и позоришни редитељ, писац, театролог и педагог (1932–2001). Један од најбољих познавалаца Шекспировог дела код нас. Био је председник Југословенског Шекспировог друштва. Објавио је, поред осталог: *Сјо јодина са Шексџиром* (1968), *Ошворена драмџурија* (1979) и *Шексџир и драма у 19. веку* (1984).

²² Душан Михаиловић, *Заборављена драма Лазе Телечкој*, Позориште, Нови Сад, 1973, бр. 4, 18.

²³ Душан Михаиловић, *Две шексџировске драме Лазе Телечкој, у Ујоредна исџраживања I*, Београд, 1976, 413–427.

²⁴ *Свеске Маџице срџске. Грађа и џрилози за кулџурну и грушџвену исџорију*, Нови Сад, 1992, 14–50.

²⁵ Исто, 51–54.

²⁶ Исто, 55–64.

²⁷ Исто, 5–12.

тету у Прагу). „Због сиромаштва је прекинуо студије, дошао у Нови Сад и запошлио се као писар у адвокатској канцеларији Светозара Милетића. Када се после 7. IV 1862. из Српског народног позоришта повукао дотадашњи привремени редитељ Димитрије Михајловић, у српску народну позоришну дружину уведен је, иницијативом Јована Ђорђевића и вероватно уз сагласност Светозара Милетића, 23-годишњи Телечки.“²⁸

Лаза Телечки је био велики родољуб, члан и сарадник Уједињене омладине српске. „На првој омладинској скупштини, 1866, била је запажена његова полемика са Јованом Бошковићем о репертоару Српског народног позоришта и избору комада које треба преводити.“²⁹

Иако је, по свему судећи, у позориште „ушао по задатку“, кад се боље упознао са сценским радом и „вештином представљања“, Лаза Телечки је „открио у себи смисао за стваралаштво у тој области и када је почео све више да се испољава и његов изразит глумачки таленат, заволео је позориште и више није могао без њега.“³⁰

Телечки, као глумац, припада романтичарском периоду. Ипак, избегавао је глуму „високог патоса“ и „узаврелих страсти“, „осећао је и он да долази ново време и да живот и његове истине морају бити изворишта и за сценску уметност. Отуда је његова глума била врло близу реалистичке.“³¹

Глуму, као „поетску професију“, обогатио је и својим песничким радовима. Познате су четири његове песме: једну је објавио у *Даници илирској* (1866), две у *Млагој Србајци* (1871), а песма „Уметник“, која је написана 1871. године, објављена је тек 1973. године, у листу *Позоришће*.

Вешћа слушкиња

Српско народно позориште је извело два оригинална драмска дела Лазе Телечког: *Вешћа слушкиња*, шаљива игра у три чина (1863) и *Последња десјошница смедеревска*, драма у пет чинова (1867).

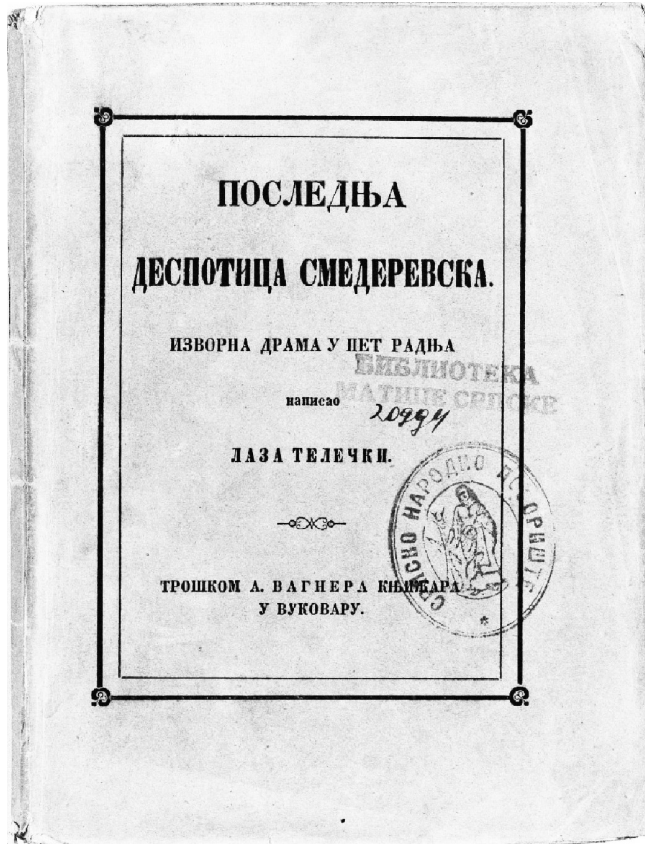
Комад *Вешћа слушкиња* режирао је сам Лаза Телечки. У њему играју Драгиња Ружићка, као Слушкиња и Алекса Савић, као Слуга. Премијера је била 21. јануара, односно 2. фебруара 1863. године, али је вест о комаду и припремању представе објављена још 1862. године у новосадској *Даници*. Анонимни рецензент је приказујући премијере Молијерових комедија *Уображени болесник* (9/21. август 1862) и *Сјлешкашевић* (посрба *Скајенових ѿодвала*, 30. септембар/12.

²⁸ Према *Енциклопедији Српској народној ѿозоришћа*: www.snp.org.rs>enciklopedija

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Исто.

Корица књије Последња деспотица смедеревска

октобар 1862), на сцени СНП-а, које је превео, у позориште тек пристигли Лаза Телечки, приметио да је он „написао и једну оригиналну веселу игру, која ће, колико нам је познато, одговорити разложном очекивању“.³²

Први приказ представе се појавио у часопису *Јавор*, који је уређивао Јован Јовановић Змај.³³ Др Миховил Томандл претпоставља да је овај приказ написао сам уредник, као и да му се комад није допао. Сличног је уверења и Божидар Ковачек, који истиче да је Змај Телечког хвалио као редитеља, „но има се утисак да је то надокнада што га је покудио као писца“.³⁴ У поменутом приказу стоји: „О самом комаду кад би иоле строго пресудити [х]тели, морали би[смо] покварити вољу младом списатељу за даља покушавања“.³⁵ Ипак, аутор приказа не

³² *Даница*, III, 28, Нови Сад, 10. X 1862, 459.

³³ „Представљања Српског народног позоришта у Новом Саду“, *Јавор*, II, 3, Нови Сад, 30. I 1863, 47.

³⁴ Божидар Ковачек, *Талија и Клио*, Матица српска, Академија уметности, Нови Сад, 1991, 333.

³⁵ „Представљања Српског народног позоришта у Новом Саду“, *Јавор*, II, 3, Нови Сад, 30. I 1863, 47.

жели да суди строго и пресуђује, верујући „да ћемо од истог г. списатеља бољи[х] комада добити“.³⁶

Није изостала ни похвала: „У прочем има овај комад лепих страна, врло шаљивих дијалога, и публика га је веселије примила него што би се по овој нашој критици судити могло“.³⁷ После овога, како је то приметио Душан Михаиловић, „следи деликатна подршка младом комедиографу која крунише и поправља све“.³⁸

„Списатељ нек нам не замери што му о првенчету рекосмо како мислимо, – с отим ће нам после боље веровати, кад му које изврсније дело већма пофалимо, – које да скоро буде веома желимо“.³⁹

Анонимни сарадник листа *Даница*, пишући о *Вештој слушкињи*, био је „обазрив и увиђаван критичар“ (Михаиловић). Похвалио је марљивост комедиографа, „жив и досетан дијалог... и некоје смешне ситуације“.⁴⁰ Указао је и на недостатак – драматуршки склоп комедије. Приметио је да је публика била задовољна, а „заслужни г. сачинитељ био је изазван од публике“.⁴¹

На основу овог позоришног приказа, Михаиловић је закључио да је *Вешта слушкиња*, „једноставна и ведро молијеровска комедија пријатног заплета“, која је настала „у првој, молијеровској драматуршко-посрбљивачко-преводиачкој фази младог глумца и редитеља СНП Лазе Телечког и била проже-та сладуњавао-сентименталном дидактиком ондашње немачке провенијенције“.⁴²

Молијер (Molière), правим именом Жан Батист Поклен (Jean-Baptiste Poquelin, Париз, 15. јануар 1622 – Париз, 17. фебруар 1673), чије је комедије преводио и које су игране у Српском народном позоришту, 1862. године (*Силом болесник*, шаљива игра у два чина, по *Уображеном болеснику*; *Силејкашевић*, шаљива игра у једној радњи, по *Скајеновим ѿдвалама* и *Помодарке*, шаљива игра у једној радњи, по *Смешним ѿрециозама*); један од највећих мајстора комедије, и сам глумац, подстакао је и самог Телечког да се огледа у овом, комичном жанру. Осим Молијера, Телечки је превео са немачког језика и друге, мање значајне драмске писце: *Разбијена шоља*, шаљива игра у једној радњи П. Вермона и П. Либиза (1863); *Он није љубоморан* (давано и под насловом: *Он не ревнује*), шаљива игра у једној радњи А. Елца (1863); *После ѿноћи*, лакрдија у једној радњи, по француској и немачкој преради А. Дикеа (1864); *Тамница*, шаљива игра у једној радњи Р. Бенедикса (1866); *После ѿјанке*, лакрдија у једној

³⁶ Исто, 47.

³⁷ Исто, 47.

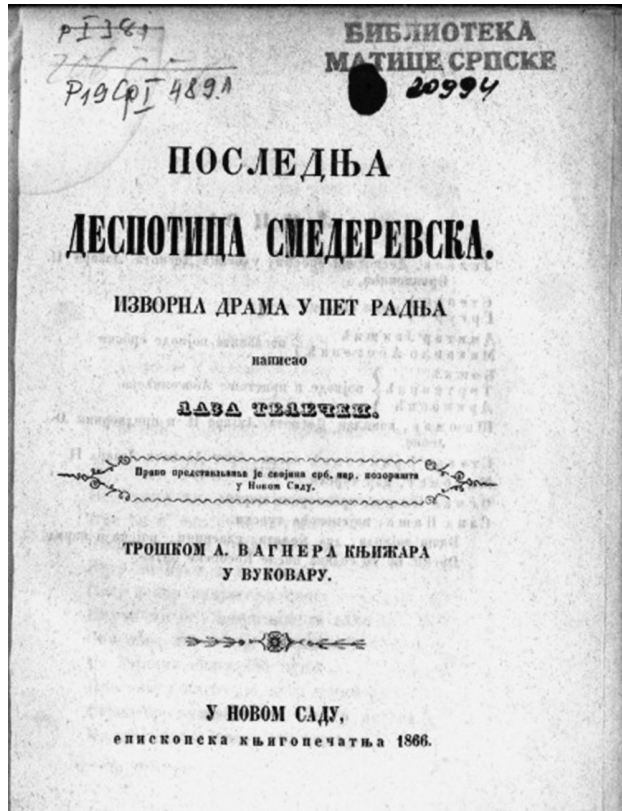
³⁸ Душан Михаиловић, „Никола Алѿомановић – заборављена драма Лазе Телечког“, *Свеске Маѿице српске. Грађа и ѿрилози за кулѿурну и друшѿвену истѿорију*, Нови Сад, 1992, 7.

³⁹ „Представљања Српског народног позоришта у Новом Саду“, *Јавор*, II, 3, Нови Сад, 30. I 1863, 47.

⁴⁰ „Вешта слушкиња“, *Даница*, IV, 6, Нови Сад, 10. II 1863, 95.

⁴¹ Исто, 95.

⁴² Душан Михаиловић, „Никола Алѿомановић – заборављена драма Лазе Телечког“, *Свеске Маѿице српске. Грађа и ѿрилози за кулѿурну и друшѿвену истѿорију*, Нови Сад, 1992, 7, 8.

Трећа страна књиге Последња деспотица смедеревска

радњи, по немачком, непознатог писца (1868); *Нови ѿлемић*, позоришна игра у пет чинова К. А. Гернера (1868), и *Нашла врећа закрју*, шаљива игра у два чина Е. Лабиша и Е. Мартена (1871).

У преводу Лазе Телечког СНП је изводило и следеће комаде: *Мишел Перен или Ухода ѿрѿив своје воље*, шаљива игра у два чина Ж. Мелвила (1863); *Госѿође и хусари*, шаљива игра у три чина А. Фредра (1864); *Карло XII на осѿрву Рујану*, историјска шаљива игра у четири чина Џ. Планчеа (1865); *Пуковник од 18 ѿодина* (давано и под насловом *Обршѿар од 18 ѿодина*), шаљива игра у једној радњи Ж. Мелвила (1866); *Париски колоѿер*, шаљива игра у два чина Ж. Бајара и Л. Вандербирша (1868); *Малвина или Угадба из наклоности* Е. Скриба (1867) и *Женски раѿ* Е. Скриба и Е. Легувеа (1868).

Поред ових, Телечки је превео још три комада које СНП није изводило: *Инвалиди у браку*, шаљива игра у три чина Ф. Диманоара (изведено у Хрватском народном казалишту у Загребу 1872), *Лакоумница* Е. Скриба и *Прави ѿријашељи* К. Голдонија; последња два комада нису уопште приказивана.

Већи број његових посрба и превода изводило је и Народно позориште у Београду.⁴³

Оволики број прерада, посрба и превода настао је у почетку и као резултат његове обавезе коју је био преузео према СНП да је дужан, без накнаде, превести шест страних дела годишње. Када му је та обавеза доцније смањена, а од 1866. сасвим престала, он је и даље радио на том послу одрекавши се у корист СНП свих права на комаде којима на овај начин „умножава његову реперторију“.⁴⁴

Последња десџоџица смедеревска

Последња десџоџица смедеревска, премијерно је изведена 2. јуна 1867. године, на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду, у режији самог писца, Лазе Телечког. У представи су играли: Милка Гргурова (Јелена), Лаза Телечки (Стеван), Димитрије Ружић (Гргур), Никола Недељковић (Михајло Абоговић), Никола Зорић (Дмитар Јакшић), Ђорђе Пелеш (Божић), Коста Хаџић (Дриновић), Алекса Савић (Твртковић, Осман-паша), Паја Маринковић (Стеван Бранковић), Стјепан Андријевић (Шишман), Марко Станишић (Махомет), Младен Бошњаковић (Сајид-паша).

Драму *Последња десџоџица смедеревска* Телечки је најавио још почетком септембра 1864. године, у писму управнику СНП-а, Јовану Ђорђевићу: „Лазе Костићу послао сам *Јелену десџоџицу* на преглед и пресуду; до кој[и] дан послаћу му и пети акт, јер пређе сам му само 3 ½ акта послао. Надам се да ми је ово парче много боље за руком пошло, нег[о] оно прво; но оно и беше само покушај, али ћу га ипак кроз кратко време сасвим изнова прерађена послати вам“.⁴⁵

Не знамо да ли је то заиста и учинио, јер његов први комад *Вешџа слушкиња* није сачуван ни у једној верзији. Док је писао нови комад, који помиње у писму Ђорђевићу, већ је имао написан свој други комад, *Никола Алџомановић* (прву верзију ове драме завршио је средином априла 1864), али он није изведен, ни тада, ни касније. Комад који помиње у писму, као *Јелена десџоџица*, биће најпре објављен, 1866. године, исте године, средином, односно крајем маја, на Духове, премијерно изведен у Београду. Ансамбл Српског народног позоришта извео је *Последњу десџоџицу смедеревску* на гостовању у Темишвару, 18/30.

⁴³ Према одредници ТЕЛЕЧКИ ЛАЗА, у: *Енциклопедија Српског народног позоришта*: www.snpr.org.rs/enciklopedija

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Писмо Лазе Телечког Јовану Ђорђевићу из [Славонског] Брода од 29. августа 1864, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, инв. бр. 12.800 [2–3]. Наведено, према: Д. Михаиловић, „*Никола Алџомановић* – заборављена драма Лазе Телечког“, *Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културну и друшћивену историју*, Нови Сад, 1992, 9.

јуна 1867. године. Овај комад је обиман, има пет чинова. Он је „изворна, односно оригинална историјска, тачније историјско-легендарна драма о последњим Бранковићима и паду Смедерева (1459), испевана у јамбским стиховима“ (Михаиловић).⁴⁶ „То је права шекспировска, тачније шилеријанско-шекспировска драма о љубави, мржњи, издаји и неморалу, најшекспировскија драма после *Максима Црнојевића* Лазе Костића, са евидентним реминисценцијама на тринаест⁴⁷, односно, по строжем критеријуму, из шест Шекспирових дела (*Краља Лира*, *Ричарда III*, *Ојшела*, *Кориолана*, *Ричарда II* и *Анџонија и Клеопатра*).“⁴⁸

Ђорђе Малетић је написао строгу, моралистичку и често формалистичку критику о овом комаду.⁴⁹ Осим ње, и једне анонимне у листу *Видовдан*, није било других критика, тако да се не зна ништа поуздано о представама које су играле у Београду, Темишвару, Новом Саду, Вршцу и Крагујевцу. Судаћи по једном приказу који је објављен у београдском листу *Србија*, комад Лазе Телечког је игран у Крагујевцу, под називом *Последњи дани Смедерева*. По оцени критичара (исповестиће се касније песника Стевана Каћанског), ово је била најуспелија инсценација комада Лазе Телечког.⁵⁰

Радња драме *Последња десџотица смедеревска* догађа се у већој мери у Смедереву, а у мањој у Цариграду, „на 70 година после Косовске битке“, значи 1459. године, у години када је пало Смедерево, а са њим и Српска деспотовина. Смедерево је још увек слободно, а њиме управља деспотица Јелена, пореклом Гркиња, удовица деспота Лазара II Бранковића (сина деспота Ђурђа и Јерине). Њена судбина је, заиста, трагична. Наследила је престо од родитеља који су побегли у Угарску (Мађарску). Њени синови Гргур и Стефан такође страдају. Првог је убио брат деспот Лазар, који је наредио и да ослепе Стефана. За власт се отимају две стране: на једној је војвода Дмитар Јакшић, а на другој – војвода Михаило Абоговић. Овај други је и љубавник деспотице Јелене. Михаиловић их пореди са Антонијем и Клеопатром. На двору је и копилан покојног деспота Лазара, интригант Шишман:

*Ја ћу сџресџи с' себе ланце луде
Преграсуде ове, којима се
Глујом свејџу очи замазују! –
Ја сам чедо џиродје слободне,*

⁴⁶ Душан Михаиловић, „*Никола Алџомановић – заборављена драма Лазе Телечког*“, *Свеске Мајџице срџске. Грађа и џрилози за кулџурну и друшџвену историју*, Нови Сад, 1992, 9.

⁴⁷ Душан Михаиловић, „*Две шекспировске драме Лазе Телечког*“, у: *Ујоредна исџраживања*, 1, Београд, 1976, 419–423.

⁴⁸ Душан Михаиловић, *Шексџир и срџска драма у XIX веку*, Београд, 1984, 368–369.

⁴⁹ Ђорђе Малетић, *Грађа за исџорију Срџској народној џозоришџа у Београду*, Београд, 1884, 235–236.

⁵⁰ Видети: Душан Михаиловић, „*Три непознате позоришне критике песника Стевана Каћанског из 1869. године*“, *Зборник Мајџице срџске за сценске уметносџи и музику*, 2, Нови Сад, 1987, 201–202.

Која рађа шoлика сѝворења
 Безаконo – ѝo људскоме мњењу,
 И ђаволи деца су ѝрирoде!
 Црна браћo из мрачних бездана,
 Скач'ше ѝоре на свеѝлoсѝ несносну,
 Понесише сво лукавсѝво своје,
 Черсѝе жице шaјна злоковарсѝва,
 Да ѝлеѝемо мрежу за лейѝире
 Те законoбpачне! –
 Здружише се са црним Шишманом,
 Да зѝазимо законѝшoсѝ клеѝу,
 Која данас руке ми везује,
 Па да своја брашa уздѝинеше
 На ѝрeсѝoље србскоја Дeсѝoшсѝва!⁵¹

Шишман успева да завади деспотицу Јелену и Абоговића, да побуни синове против мајке, наговори турског цара Мохамета да ослепи Гргура и нападне Смедерево. Док Шишман кује планове и очекује круну, Стеван и други, на превару, без Јелениног знања, домаме Абоговића и убијају га. Шишмана убија војвода Јакшић. Јелена са синовима бежи у Угарску. Остали гину у боју са Турцима који освајају Смедерево.

Драма *Последња десѝoшѝца смедеревска* писана је сочним језиком, сликовито и реско. Драматуршки је вешто компонована. „Све сцене почињу *in medias res* и мењају се само са променом места радње“, приметио је Михаиловић.⁵²

„У делу се налази педесетак шекспировских реминисценција, највише из *Ричарда III*, јер је комад настао управо у време кад је Телечки играо почетне сцене из овог дела на прослави 300-годишњице Шекспировог рођења. Дело, сем стила и конструкције, има више сличности у детаљима са неколико Шекспирових трагедија“.⁵³

Шекспир (William Shakespeare, 1564–1616) се код нас помиње тек почетком XVIII века: Јоаким Вујић преводи с немачког два краћа одломка, или, боље речено, неколико стихова из Шекспирових драма. Свега 37 стихова, које је Вујић превео у прози, били су најава Шекспира код нас.

Већ 1813. године, у Пешти, на дан рађања српског световног позоришта, у Вујићевом комаду *Крешѝалица*, који је у ствари посрбица Коцебуа, са позорнице ће бити споменут Краљ Лир. Шест година касније, у *Новинама србским*, биће поменут Хамлет. Тек 1825. године, у Новом Саду, биће написана и прика-

⁵¹ Телечки, *Последња деспотица смедеревска*, Нови Сад, 1866, 104,105

⁵² Душан Михаиловић, „Две шекспировске драме Лазе Телечког“, у: *Уѝоредна исѝраживања*, 1, Београд, 1976, 419–423.

⁵³ Исто.

зана прва права шекспировска трагедија. Реч је о *Смрти Уроша Пејоџића*, коју је написао 19-годишњи Стефан Стефановић.

Лаза Костић пише *Максима Црнојевића* 1863. године. Годину дана касније, започиње своју шекспиријанску драму Лаза Телечки. Али она није важна само због тога, као ни из историјског пијетета. *Последња десеточица смеђеревска* је, тврди Михаиловић, „занимљива и доста добра драма [...] уз извесна сажимања, била би и данас радо виђена са сцене [...] *Последња десеточица смеђеревска* својом драмском тензијом и лирским узлетима имала би понешто да каже и данашњим гледаоцима”⁵⁴.

Никола Алџомановић

Никола Алџомановић, „драмат у пет радња“, испеван је у трохејским десетерцима. Рукопис драме је сачуван у Рукописном одељењу Матице српске, под бројем М.11. Њега је, пре тога, чувала ауторова кћи, Даница Бандић, која га је поклонила и завештала Матици. Душан Михаиловић је овај рукопис описао као читака, али неуједначен, с честим прецртавањима и уметцима, с мрљама од мастила, с избледелим флекама и неким мањим оштећењима. Садржи 71 непатинирану страницу светлоплавог папира већег формата (211 x 340 мм, односно по дужини превијени листови величине 422 x 340 мм). Текст је прошивен и повезан у свеску.⁵⁵

Никола Алџомановић је историјско-легендарна драма. Догађа се у Ужицу, Крушевцу и околини Ужица, око 1380. године. То је време када је крунисан кнез Лазар, али и време сукоба са моћним ужичко-херцеговачко-захумским кнезом и великашом Николом Алџомановићем.

Сукоб је, дакле, око српске круне, и то је очигледно од самог почетка, од Прве радње и Прве појаве:

АЛТОМАНОВИЋ

[...]

Победимо л’ ми, шта добијамо?

РАДИЋ

Круну србску!

АЛТОМАНОВИЋ

Круну?

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Видети: Душан Михаиловић, „*Никола Алџомановић – заборављена драма Лазе Телечког*“, *Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културну и друшћвену историју*, Нови Сад, 1992, 10, 11.

РАДИЋ

Јесте, круну!
 (За себе)
 Ха, ово је мамац!
 (Јасно)
 Зар је не би?

АЛТОМАНОВИЋ

Круну србску? Ону златну круну?!

РАДИЋ

Што ј' блистала на глави Немање,
 Што ј' дичила главу Душанову,
 И коју ће просјак да преотме,
 Ако с' руком ти за њом не машиш.

АЛТОМАНОВИЋ

Доста, кнеже, не разгарај ватру,
 Којано се тек сада зачала,
 Да не букне у пламену бурном
 И не сатре ово срце жељно! –
 Да на овој глави круна блиста,
 Па да будем прадед царске лозе,
 Којано ће векодима владат'
 Земљом србском, отачбином дичном?
 Да се мени сва Србија клања,
 Они горди да преда мном пузе
 У прабини, милости просећи?⁵⁶

Према историјским чињеницама, кнез Лазар и Никола Алтомановић су имали и пријатељстава и непријатељстава. Пропаст Мрњавчевића и смрт цара Уроша, 1371. године, донели су велике промене на простору некадашњег српског царства. Северне делове њихове државе разграбила је већином тзв. *Рашка власџела* окупљена око Лазара Хребељановића, док су јужни делови припали Османлијама. Снажење кнеза Лазара приморало је Николу да се посвети својим источним границама. Због тога је он почетком 1372. године послао Лазару предлог да се састану и изгледе своје неспоразуме.

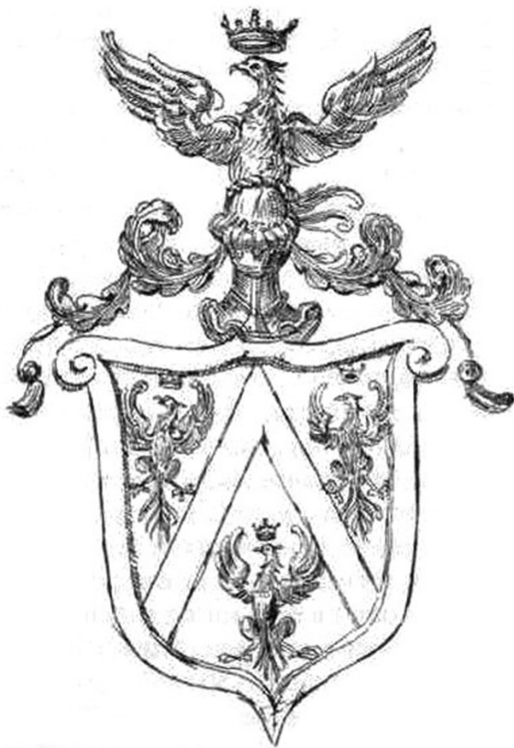
Договор је био да се састану ненаоружани у пратњи петорице исто тако ненаоружаних људи. Међутим, Лазар је проценио да је могуће да Никола пла-

⁵⁶ „Никола Алтомановић“, *Свеске Маџице српске. Грађа и љрилози за кулџурну и друшџвену историју*, Нови Сад, 1992, 16.

нира клопку, због чега је са собом повео и већи одред људи који је сакрио у непосредној близини, претпостављајући да ће и Никола учинити сличну ствар. Кнез Лазар се није преварио да је реч о клопци, али се преварио око самог жупановог плана. Никола је унапред одредио место састанка, после чега је послао своје људе да на њему сакрију оружје и да га покрију слојем снега, после чега су уклонили све трагове свог боравка.

Никола и Лазар су се састали на договореном и отпочели разговор. Током преговора су се жупанови људи дочепали сакривеног оружја и кренули у напад, а самом Николи је дотурен бодеж којим је он напао кнеза Лазара заривши му оштрицу у груди. На лицу места су страдали двојица Лазаревих пратилаца, после чега су Никола и његови људи кренули у потеру за преосталом тројицом, сматрајући да је и Лазар мртав. Нешто даље су у снежном смету стигли и убили Михајла Давидовића и Жарка Мереша. Међутим Лазар је сигурне смрти спасао велики златни крст који је носио испод одеће, који је спречио да га сечиво прободу, тако да га је оно само посебло, тешко га ранивши. Узбуњен виком, на поприште састанка је стигао Лазарев паж, који је нешто даље чувао коње, и подигао тешко рањеног кнеза Лазара на коња и спасао сигурне смрти.

Непосредно после овог сукоба Никола је повратио Рудник, који му је пар година раније одузео Лазар, његов војвода Степош Степановић је заробио Милоша Повића и повратио Звечан. Крајем зиме је постигнуто прво примирје, а онда и мир између жупана и Дубровчана, после чега је обновљена трговина. Услов мира је било плаћање светодмитарског дохода Николи, пошто је сада и *de jure* престао да постоји немањићи владар Србије коме је он припадао. Николи је овај мир користио, јер је желео да има одрешене руке за дејства на другим странама.⁵⁷

Грб Николе Алтомановића

⁵⁷ Према: https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола_Алтомановић

У последњем, петом чину, Алтомановић страда због своје похлепе и покушаја да преотме круну Лазару. Вук, најмлађи Лазарев син, освећује смрт Јелене, кћери Алтомановића, своје несуђене веренице.

Кнез Лазар прашта пораженој војсци:

*Вама прашишам – усџајше са земље –
 Нерад видиш' Србе на колени,
 Где за њрехе ојрошишење моле!
 Нисше криви – но шај крвник мрзки,
 Што неверну десницу безбожну
 Прошив своја владоаца диже,
 Мач окуја у крви брајинској,
 Толку србску десну ушамани,
 Која б' можда ошашиво бранила
 Прош' најасши и насиља шуђа!
 Он ј' ошшо Боју на исшину,
 А шамо ће за њрехове шешке
 Ојовараш' вечном ѡраведнику,
 Којји ће му душу укаљану
 Наказаши за безбожна дела!
 Сила крви србске се ѡролило,
 Десна нам је скоро малаксала
 Са шрвења и раздора нашеї;
 Ох, дај Боже, ѡоследњи ѡуш било,
 Да крв брајска узалуд се лије! –
 Не дај више [']ваки црни дани
 Да наиђу на ошашиво србско,
 Но да сунце мира нам засијне,
 Да видамо ране своје љуше
 И да сложке, у љубави брајској,
 Усрећимо сједињено србсшво!
 (Завеса пада.)*

Историја бележи да су против жупана Николе Алтомановића кренули у напад септембра 1373. године: Бан Твртко I, кнез Лазар и бан Никола Горјански, са 1000 копљаника које је послао краљ Лајош I. Они су са запада, истока и севера ударили на Алтомановићеве земље. После првих пораза Никола се повукао на југ, планирајући да пружи отпор противнику из неке од његових тврђава, али његов кнез Зорка у Клобуку, кога су највероватније потплатили Дубровчани, одбија да га прими у град. Жупан се после тога повукао у Требиње, одакле се пребацио у Ужички град планирајући да се у њему утврди и пружи отпор.

Непосредно после њега, под град је стигао кнез Лазар и отпочела је опсада Ужица. Током опсаде коришћене су како опсадне справе (катапулти, балисте и корњаче), тако и ватрено оружје односно први топови, а сам град и Никола су се предали крајем новембра исте године.

Никола је био заробљен и предат Стефану Мусићу, рођаку кнеза Лазара, на чување. Годину дана касније, 1374. Мусић га је ослепео уз прећутни приста-нак кнеза Лазара. Према легенди он се после тога склонио у један манастир у земљи Ђурђа I Балшића (1362–1378), у коме је и умро 1374. године.

Међутим, Никола се у изворима опет помиње после две године, 1376. Тад се још увек помиње као жупан, који је имао своје људе, а вероватно је и трговао с Дубровником. Не зна се када је преминуо, али се претпоставља да је то било после 1395. године, када Веће умољених спомиње извесног жупана Николу, кога неки поистовећују са Николом Алтомановићем.⁵⁸

И поред тога што је драма *Никола Алџомановић* историјско-легендарна, понекад ова друга одредница доминира, па драму не би ваљало доживљавати као историјску (Михаиловић). „Она је то само условно и само делимично. Па, ипак, и поред извесне шаблонске стереотипије и романтичарских заноса до предворја неуверљивости, драма *Никола Алџомановић* Лазе Телечког има бодрости, свежине, полета и пријатне сценске поезије. Да не припада преткосовском циклусу и да је којом срећом приказана поводом 600-годишњице Косовске битке, била би једна од најзапаженијих и најзанимљивијих. Њеним објављивањем после толико деценија наша драмска заоставштина, а посебно драмско стваралаштво свестраног уметника Лазе Телечког, постаје приснија и потпунија“.

Српска романтичарска трагедија

Драме Лазе Телечког *Никола Алџомановић* и *Последња десџоџица смедеревска* ваљало би посматрати у контексту српског романтизма, односно, српске романтичарске трагедије. Оне се не изводе на српским позоришним сценама, већ више од пола века, скоро уопште или тек неким посебним поводом и то са не баш запаженим успехом, јер је „романтична политика опасна“. Да ли је заиста тако?

Смерџ Уроша Пеџаџо (или *Смрџ Уроша Пеџоџ*), једина драма младог Новосађанина, Стефана Стефановића (1805–1827), не само да је прва, већ је и једна од најбољих српских трагедија XIX века (Јован Деретић, *Историја српске књижевности*). Написана је 1825. и тада први пут изведена. Објављена је 1840. године, петнаест година после преране смрти аутора. Остала је дуго заборављена. Тек у другој половини XX века, најпре књижевни историчари, па театролози,

⁵⁸ Према: https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола_Алтомановић

указују на њен значај и враћају јој иницијално место. Почетком осамдесетих гледао сам је у извођењу студената Академије уметности у Новом Саду, у порти Николајевске цркве.

Лазар Лазаревић (1805–1846) је написао само једну историјску мелодраму, *Владимир и Косара* (1829), која је веома брзо заборављена, док је Јован Поповић Стерија (1806–1856), двадесетих година XIX века објавио три трагедије: *Светислав и Милева* (1827), *Милош Обилић* (1828) и *Наход Симеон* (1930). Биле су популарне међу његовим савременицима, а постављане су и током XX века. Поменућу последњу, *Наход Симеон*, која је с успехом постављена у Српском народном позоришту, 2006. године, у режији Томија Јанежића, уз драматуршку интервенцију Милене Марковић.

Стерија касније, 1841. и 1842. године, пише своје најбоље историјске трагедије: *Смрт Свџефана Дечанског*, *Владислав и Лахан*. Под његовим утицајем, мање или више успешно, писали су: Константин Поповић Комораш (*Турци у Босни или смрт Милоша*, 1834; *Дар благодарности или Константин и Милева*, 1837; *Књаз од Херцеговине или Урош и Теодора*, 1838), Константин Исаковић (*Лејла Гркиња*, 1838), Александар Павловић (*Заробљена Милка*, 1844) и Атанасије Николић (*Марко Краљевић и Арајин*, 1841. и *Драјин краљ српски*, 1848).

Историјске теме, оживљавање националне историје, све је присутније и у делима других драмских писаца: међу њима су најистакнутији Јован Суботић (1817–1886) и Матија Бан (1818–1903).

Суботићеве национално-историјске драме: *Херцог Владислав*, 1860; *Немања и Звонимир*, 1862; *Прехвала*, *Милош Обилић и Бодин*, 1864; *Краљица Јакинџа*, 1865, *Сан на јави*, 1869; *Крст и луна*, 1870. године – иако нису дуго играле на српским позорницама, биле су популарне на сцени Српског народног позоришта у време романтичарског усхићивања националном прошлости.

Публику тога времена није интересовала вредност драмских стихова, него „патриотске тираде и громка дикција, шекспировски заплети, убиства, а пре свега желела је да види на позорници српске краљеве и царева са круном на глави“ (Миодраг Поповић)⁵⁹.

Иако су поједини историчари (попут Стојана Новаковића), у Јовану Суботићу видели достојног наследника Јована Поповића Стерије на плану историјских драма, наше време га је заборавило. Суботић је, како је то приметила Зорица Несторовић, постао „непривлачан како за читалачку тако и за позоришну публику која је на њега гледала као на анахрону и незанимљиву појаву. Промењени услови рецепције условили су да се његово име појављује само на страницама књижевне историје“⁶⁰.

Матија Бан се током свог дугог живота највише занимао за позориште и драму. Написао је више драма, од којих је прва, *Мејрима* (1849), доживела

⁵⁹ Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности, Романџизам I*, Нолит, Београд, 1968, 34.

⁶⁰ Зорица Несторовић, *Јован Суботић – драмски писац*, Матица српска, Нови Сад, 2000, 11.

највише успеха код публике. За њом су уследиле трагедије: *Милијенко и Добрила* (1850), *Смрт кнеза Доброслава* (1851), *Смрт Уроша Ђећоја* (1857), *Краљ Вукашин* (1857), *Цар Лазар* (1858). Трагедијама се вратио и касније, написао их је још десетак и тако оставио „импресиван драмски опус“, који се, изузев *Мејрме*, није изводио на позорницама после XIX века. У веку који је уследио, као и у овом, XXI, за трагедије Матије Бана није било интересовања.

Оснивање националних позоришта (1861. године Српско народно позориште у Новом Саду, а 1868. Народно позориште у Београду) оснажило је дотадашња настојања српских романтичара да се кроз бављење сопственом историјом врати револуционарни дух народа.

Јован Суботић је још 1837. године тражио од позоришта да буде израз националног духа (*Nationaltheatre*). Попут других романтичара, сматрао је да су три основне вредности сваке националне културе: језик, историја и песнички дух народа. Гледао је на свет као на велику позорницу. У време општег националног полета, шездесетих година, поново се заинтересовао за националну драму. По њему, трагедија је главни књижевни род – у трагедији се огледа културна и духовна зрелост нације. „У намери да изрази дух свога народа, и он ће, као и други романтичари, покушати да буде наш Шекспир или Шилер“.⁶¹

Тај рани српски, патријархални романтизам, има и неколико драмских покушаја. Најпре дијалогска епопеја Симе Милутиновића Сарајлије (1791–1847), Трагедија *Обилић*, која је настала под Шилеровим утицајем (одломак првог чина је објављен у Летопису Матице српске, 1828. године, док је цела драма објављена у Лајпцигу, 1837. године), потом његова драмска визија црногорске историје од Косова до владике Данила, *Дика црнојорска* (објављена 1835. године). У Београду, 1847. године, он завршава своје последње дело, *Трагедију војска Карађорђа*, која је дуго остала у рукопису (објављена је тек 1990. године).

Иако се још у *Лучи микрокозми* слуги лична и државничка драма Петра Петровића Другог Његоша (1812–1851), тек је у *Горском вијенцу* она оваплоћена као романтичарска трагедија. Иако по композицији више личи на есхилске драме, него на херојске драме какве су код нас уследиле у доба романтизма (Поповић), *Горски вијенац* се не може уврстити ни у један од постојећих књижевних родова. И поред тога, ово дело је више пута постављано на домаћим позоришним сценама, у различитим драматизацијама и интерпретацијама. У марту, 2012. године, доживело је још једно премијерно извођење, овог пута на сцени Црногорског народног позоришта, у режији Дијега де Брее. Адаптације текста подухватила се Жанина Мирчевска, док је сарадница на драматизацији била млада Бојана Мијовић.

Тек ће се нови романтичари, тзв. грађанског типа, међу којима су већ поменути Суботић и Бан, потом Лаза Костић (1841–1910), Јован Јовановић Змај (1833–1904), Ђура Јакшић (1832–1878), подухватили писања романтичарских ко-

⁶¹ Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности, Романџизам II*, Нолит, Београд, 1972.

мада, углавном трагедија, али и комедија, попут Косте Трифковића (1843–1875), с већим или мањим успехом. Овде би ваљало додати и име Лазе Телечког.

Бранко Радичевић (1824–1853), Васа Живковић (1819–1891), Стеван Владислав Каћански (1818–1890) и други песници из Угарске, данас Војводине, нису стигли или нису имали ни амбиције да напишу драму, тако да су на српским сценама до нашег времена остале само трагедије Лазе Костића, *Максим Црнојевић* и *Пера Сејединац*, комедије *Горгана или Ускокова љуба*, и тек недавно откривена и премијерно изведена, *Окуџација*; трагедије Ђуре Јакшића, *Сеоба Србаља*, *Јелисавеџа*, *кнеиња црнојорска* и *Сџаноје Главаш*; трагедије Лазе Телечког, *Последња десеточица смедеревска* и (до сада не извођена) *Никола Алџомановић*; комедије Косте Трифковића, *Избирачица* и *Љубавно писмо*; Змајев луткарски комад *Несрећна Кафина* и комична једночинка *Шаран*.

Највећи романтичари из Србије: Вук Стефановић Караџић (1787–1864), Љубомир П. Ненадовић (1826–1895), Јован Илић (1824–1901), Милорад П. Шапчанин (1847–1895) нису писали драме. Ипак, и међу романтичарима из Србије било је неколико који су оставили запажено драмско дело:

Јован Драгашевић (1836–1915) је написао само једну драму – *Бој на Нетошину или смрт Ајдук-Вељкова* (1859), која га је за живота прославила као драмског писца (Марта Фрајнд).

Милош Цветић (1845–1905), иако је рођен у Чуругу, највећи део времена је провео у Београду, где је у Народном позоришту био глумац, потом редитељ и директор, написао је више трагедија које су са успехом извођене – *Немања* (1887), *Лазар и Душан* (1889), *Тогор од Сџалаћа* (1895) и *Карађорђе* (1904). Ова последња послужила је као сценарио за први српски играни филм, *Карађорђе* или *Живот и дела бесмртног војводе Карађорђа* снимљен 1911. године.

Милован Ћ. Глишић (1847–1908) је био драматург Народног позоришта у Београду и преводилац. Написао је две комедије, *Два цванцика* и *Подвалу*, које су имале успеха на сцени.

Драгутин Ј. Илић (1858–1926) је написао тринаест драмских дела, углавном драме и трагедије, али и неколико комедија. Умро је заборављен.

Драмски опус Драгутина Ј. Илића, али и других романтичарских аутора, попут Стефана Стефановића, Матије Бана, Јована Суботића, Јована Драгашевића, Милоша Цветића, као и драме познатијих писаца, попут Костића и Јакшића, Трифковића и Змаја, недовољно су проучене, ретко или уопште нису постављане на нашим сценама. Уз то, не постоји ниједна целовита, систематична историја српске драме, где би, несумњиво, важно место требало да заузима драма српског романтизма и њене историјске трагедије, мелодраме и драме у ужем смислу, јер ми и данас живимо у нерешеним религиозним, моралним и политичким кризама које су налик на оне из XIX века, како је то својевремено приметила Хелен Гарднер (Helen Gardner). Свуда око нас је иста таква клима несигурности у формулације религиозних веровања и етичких норми. У оном што је некада

било можемо да нађемо оно што говори и о нашој судбини, што „оваплоћује наша рођена страховања и зебње, потврђује наша уверења и вредности или недостатак уверења и вредности“ (Гарднер)⁶².

Албер Ками (Camus) се својевремено запитао каква је будућност трагедије која непрестано балансира између крајњег нихилизма и бескрајне наде:

„Трагички јунак одриче поредак који га кажњава а божански поредак кажњава зато што је порицан. Тако и један и други пружају доказе свог постојања у самом часу кад је то постојање оспоравано.“⁶³

Трагичком јунаку у српској драми XIX века Зорица Несторовић је посветила своју студију (2007):

„Природа *dramatis personae*, обликована у напетости историјског и драмског, указује како на основне константе, тако и на специфичности развоја наше драме јер се на основу релација приватно/јавно биће јунака – свет може испитати сва сложеност доживљаја историје у драми. Будући да су наши драмски писци тога времена најчешће у историји и легенди налазили теме и мотиве, поступци обликовања јунака, извођење мотивације и досезање трагичког анагнорисиса указују на специфичан положај и важност историјског/легендарног сазнања о прошлости Срба унутар драмских дела. Они се изводе из естетичких, књижевноуметничких елемената и вредности, али и из ванкњижевних, културнополитичких и етичких категорија.“⁶⁴

Придодамо ли српском романтизму и мистику, како то предлаже Душко Бабић у својој књизи *Мистицика српској романџизма* (2004), видећемо да српске романтичарске драме и даље представљају „живу културу“, зато „не смемо да изгубимо романтизам, јер је политички ум и смисао за реалитет премало за живот: романтизам је она додатна вредност, сувишак од лепе отуђености од света, обиље значајности“ (Зафрански)⁶⁵.

Ако редитељи и драматурзи, уметнички директори и управници позоришта у Србији умеју да препознају значај романтичких комада, позоришна публика ће умети да препозна и ужива у тим додатним вредностима које романтизам несумњиво поседује у својој чулности или перверзности, у својој опсеивности или монструозности, својим дометима и култовима лепоте који нису ограничени само на прошлост, него, увелико припадају нашој садашњости, а могу да рачунају и на будућност.

Др Зоран Ђерић

⁶² Хелен Гарднер, „Појам трагичног данас“, у: *Теорија трагедије*, приредио Зоран Стојановић, Nolit, Београд, 1984, 408.

⁶³ Цитирано према *Теорији стратегије*, 1984, 270.

⁶⁴ Зорица Несторовић, *Бојови, цареви и људи. Трагички јунаку српској драми XIX века*, Чигоја, Београд, 2007, 34.

⁶⁵ Ridiger Zafranski, *Romantizam. Jedna nemačka afera* (prevela s nemačkog Mirjana Avramović), Adresa, Novi Sad, 2011, 293.

ДРАМЕ ЛАЗЕ ТЕЛЕЧКОГ

Никола Алџомановић (1864)

Последња десјоџица смедеревска (1866)

НИКОЛА АЛТОМАНОВИЋ¹

Драмат у 5 радња

Списао Лаза Телечки, члан Срб[ског] нар[одног] позоришта [1864]

ОСОБЕ

КНЕЗ ЛАЗАР, цар србски
ЦАРИЦА МИЛИЦА²
ВУК, Лазарев најмлађи син
МАРА } кћери Лазареве
ВУКОСАВА }
ЈУГ БОГДАН
БАНОВИЋ СТРАХИЊА
МИЛОШ ОБИЛИЋ
МИТРОПОЛИТ ЈЕВРЕМ
НИКОЛА АЛТОМАНОВИЋ, кнез
[х]ерцеговачки и захумски
РАДИЋ, кнез приморски
ИРИНА, жена Алтомановића
ЈЕЛЕНА, кћи Алтомановића
РАДОЈЕ, војвода Алтомановића
ИВАН, удворица Радићев
ПРИДВОРНИ ВОЈВОДА у двору Лазареву
1. }
2. } ДВОРАН[ИН] АЛТОМАНОВИЋЕВ
3. }
1. }
2. } ГРАЂАН[ИН]
3. }
Више војвода, војника, грађана и народа.
Време: око 1380[.] године.

РАДЊА ПРВА

(Ужице. Башта у двору Алтомановића)³

Појав 1.

*(Алџомановић и Радић долазе
кроз средња враџа)*

АЛТОМАНОВИЋ⁴

То је дакле Грбљан наумио?
[X]оће силом да круну преотме?
Зар он држи, да смо ми робови,
Ко[j]и ће се одма[x] поклонити,
И пузити пред њим у прашини,
Кад на главу царску круну метне?⁵
Немањина лоза скончала је
Са Урошом, царем последњијем;
Насљедственост престала је веће!
Треба пустит' народ нека бира
За владара себи кога [x]оће.
Ником од нас круна не припада,⁶
Већ ономе, коме народ даде!

РАДИЋ

Па све да му и сам народ даје,
Опет му се не би[x] поклонιο,
Нит' пред њиме колено савио!
Зар да просјак⁷ нама заповеда,
Ко[j]ино⁸ смо по крви старији
И од саме лозе Немањине? –
Не, заиста; то дочекат['] неће; –
Пре би[x] с' вол'о покорит' Корану,
Напустити родбину и земљу,
Стечевину мо[j]их прадедова;
И постао душман отачбини,
*Него што би с' дотле понизио,
Да Лазара признам за владара!
Зато немој дангубити, кнеже,
Већ кад дођу сазвати сердари
И властела наших кнежевина,
Ди[']ћемо се обо[j]ица, сложено,
Да кажемо шта о том мислимо,

И да њега за цара нећемо,
*Ма крв србска потоком се лила!

АЛТОМАНОВИЋ

Само, кнеже, да не пренаглимо;
Свашта ваља разборито радит'. –
*Нуз⁹ Лазара млоги су пристали:
Србија се држи чврсто њега,
Нит' за другог [x]оће шта да чује;
Балша нешто непрестано ћути,
А знам добро да Грбљана мрзи;
Тек да није како попустио
Кад већина сва је тамо прегла!

РАДИЋ

Снагу** гледај, а већину мани**;
А снага је сва на нашој страни.
Балша ће нам зацело помоћи,
*Ал['] он неће први да започне.
*А нас двоје здружени имамо
Доста блага и мишица снажни[x],
Да ћемо се моћи одупрети
И без Балше сили Лазаревој.
*А ко ти је нуз Грбљана прист[']о?
Ја не знадем ниједног од стар'ји[x],
Све племићи од њега сковани,
Ко[j]им' виси кнежина о бедру.
Такав му је Милош Обилићу¹⁰,
И сви други, што до њега стоје.

АЛТОМАНОВИЋ

*Милоша се баш и бо[j]им[,] кнеже!
Њега народ пева у песмама
Рад јунаштва и славе његове,
Па се бо[j]им да он не повуче
И остале за собом властеле.
А знам добро да и наши радо
О Милошу мисле и говоре!

РАДИЋ

Зар си тако клонуо јунаштвом,
Да се сада и од црва бо[ј]иш
Ког['] ногама у прашини газиш?
Црв** је само тај незнани Милош
Спрам нашега прастарог имена
И јунаштва свакоме познатог!
Ћути, кнеже, да т' не чују Мљетци,
Јер би на нас ка' вуци надрли,
Да с' освете за срамоту грдну,
Коју смо им три пута нанели,
Разбивши им свуколику војску
И спаливши толике градове.
Вера и Бог, ако т' чују наши,
Да се плашиш Милош' Обилића,
[X]оће тебе нагонити срамно,
Да замениш сабљу са преслицом.

АЛТОМАНОВИЋ

Ти не мораш то за зло примити,
Што се сумњам, да л' је сада згода,
Да¹¹ с Лазарем сасвим прекинемо.
Причекајмо још некоје време
Док се боља прилика укаже;
Пренаглимо л' [x]оћемо с' кајати!
Промисли се, кнеже, па ми реци:
Шта ће бити, ако Балша неће?
Јер Балша је лукава лисица,
Он ће ћутат', док не види, ко ће
На мејдану претежнији бити.
Па шта ћемо ако останемо
Усамљени; с једне стране Мљетци,
С којјима смо већ десет година
У завади и рату крвавом; –
С друге стране Лазар са Милошем
И осталим србским војводама,
Ко[ј]ино ће нуз њега пристати; –
Трећи нам је још најжешћи душман
Она луда, слепа приврженост,
Која народ за Лазара веже!
А и Лазар мировати неће;

Његове ће уводе** продрети
И у саме наше дворе, кнеже!
*Ако Лазар победу одржи,
*Не надај се никаквој милости;
Победимо л' ми, шта добијамо?

РАДИЋ
Круну србску!

АЛТОМ[АНОВИЋ]
Круну?

РАДИЋ
Јесте, круну!
(За себе)
Ха, ово је мамац!
(Јасно)
Зар је не би?

АЛТОМ[АНОВИЋ]
Круну србску? Ону златну круну?!

РАДИЋ
Што ј' блистала на глави Немање,¹²
Што ј' дичила главу Душанову,
И коју ће просјак да преотме,
Ако с' руком ти за њом не машиш.

АЛТОМ[АНОВИЋ]
Доста, кнеже, не разгарај ватру,
Којано се тек сада зачала,
Да не букне у пламену бурном
И не сатре ово срце жељно! –
Да на овој глави круна блиста,
Па да будем прадед царске лозе,
Којано ће вековима владат'
Земљом србском, отачбином дичном?
Да се мени сва Србија клања,
Они горди да преда мном пузе
У прабини, милости просећи? –
Дај ми, кнеже, дај ми круну златну,

Па ено ти пола царевине;
Седићеш ми увек** до колена,
Заповедај, ја ћу да те слушам –
*Не, то ј' мало за услугу такву –
Краљем ћу те светлим учинити,
Да с' поносиш и ти* * и прославиш
И име ти веков[']ма остане!

РАДИЋ

Ја је немам, а ти је задоби,
*Али бритким мачем у десници.

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Дакле[,] крвљу да је задобијем?
Братском крвљу?* Не, не могу, кнеже!

РАДИЋ

*А ти с' клањај робски ка' и досад.

АЛТОМ[АНОВИЋ]

*Не мучи ме, не парај ми реч[']ма
Тим леденим срце усијано¹³;
Та жеље га силне разтрзају
И без тога, нашто мучит' више! –
Ја да с' њему клањам, и напустим
Ону златну круну Душанову? –
Крв нек тече, нек потоком лије
Крвца србска, нек и моја прсне –
Ал['] ће круна на глави ми сјати,
Ма се пак[']о на мене подиг[']о,
И чељусти за мнош отворио,
*Ма и само небо се сурвало,
Свуколику земљу прогутало¹⁴!
(Оде)

РАДИЋ [(]сам[)]

Круну [х]оћеш? – Јадна, луда главо! –
Добићеш је; – али какву круну?
Што мученик на главу натиче,
Када чашу последњу испија!
И тај ли се круне зажелео? –

*На мојој** ће глави сијати се
Ка' даница са јутрењом зором;
*А твоја ће звезда потавнети
Чим сунашце на том небу гране,
*А да ћ' гранут ту ће ми помоћи
Владар пакла својом десном снажном!¹⁵ –
Друже верни, ја твој занат добро
Разумевам; кад се тамо доле,
У царству ти мрачном, састанемо,
Пакленим ћеш осмехом ми каз[']ти
Да л' сам твоју жељу испунио!
(Оде)¹⁶

Појав 2.

(Поље код двора Алтомановићевог)

ЈЕЛЕНА (дође)

Како ми је одма[х] лакше срцу
Кад се сиђем у цветнаво поље! –
*Мирис цвећа овог китњастога
Разигра ми срце у недарцу
И душу ми милином опо[']и,
Да би чисто у зрак полетела,
Од радости и милоте бајне! –
*Ал' кад гледнем у шарено цвеће,
Онда туга срце ми обузме,
Јер и сама ка['] цветак сам овај,
Што с' поноси са сво[']им мирисом,
Док олуја жестока не дуне
И корен му из земље изчупа;
Ил' га момче несташно узбере
Да га драгој у недра задене!
Па кад чујем [п]тицу певачицу,
Где извија песму на гранчици
Ка' да тужи за својим милојком,
Који можда по предели даљни
*Потуца се у шумама густим
Дозивајућ из далека драгу –
Онда глава на прси ми клоне,
Суза сузу стиже из очију,
*А чежња ми нека стисне срце – !

*Немам брата, нити миле сеје,
Ко[ј]и би ме радо саслушали,
Тугу моју ка' своју примили.
Те би срцу јади олакшали! –
*Ал['] овако невесела, тужна¹⁷,
Од уранка па до мркле [ноћи]¹⁸
Разговарам са шареним цвећем,
Или с [п]тицом, или сама собом!

ИРИНА [(]дође[)]

Чедо моје, ти си већ у башти
Међу цвећем, тво[ј]им друговима!
Зашт' одлећеш тако рано мајци,
Кад без тебе м' часи годинама,
А тренутци данима постају!

ЈЕЛЕНА

Ох, јутро је тако бајно, мајко,
Па изиђо[х] да дочекам сунце
Са истока кад се рађа ведро!
Погле['] само росицу на цвећу
Кано блиста на сунчевом зраку
Кано бисер на моме ћердану!

ИРИНА

Да л' те само то навело, чедо,
Да одлећеш мајци из наручја
Као голуб са мекога гњезда,
Или ти је туга притиснула
Твоје младе, девојачке груди?
Реци, злато, реци твојој мајци! –

ЈЕЛЕНА

Туга каква? – Моја мила мајко,
Откуд туге у срцу овоме,
Кад ме љуби мајка и бабајко
И гледају ка['] зеницу ока? –
Па опет ме нешто тишти, мајко,
Казаћу ти, јер ћу казивањем
Одлакшати терет на срдашцу:
Што м' не роди брата ил['] сестрицу,

С ко[ј]има би[х] по цветнавом пољу
Скакутала од зоре до мрака,
Шалила се, игру проводила,
Ил' у [х]ладу[,] мајко[,] почивала,
Па говором прогањала време –
Већ овако, сама само[х]рана,
Век проводим без забаве сваке! –

ИРИНА

Зар је бабо и мајка ти мало
Да испуне твоје срце младо?
Та бабо¹⁹ те златом обасипље,
Дао б' за те своју кнежевину –
*А мајка би живота с' одрекла
Да усрећи своју јединицу!

ЈЕЛЕНА

Верујем ти, моја мила мајко,
Да ме љубиш више од живота;
Опрости ми – не знам шта говорим!

ИРИНА

Ал' не, чедо, ја знам шта ти фали;
Па кад видиш твога заручника
Нестаће ти и туге у срцу;
Љубав ће ти твога заручника
Разгонити так[в]је тужне мисли,
Истиснуће из срца љубећег
И мајку ти и бабајка твога!

ЈЕЛЕНА

Шта говориш, мати? Љубав ова,
Коју носим у срцу млађаном
Спрама своји[х] родитеља драги[х],
Светиња је; – њу повредит' не сме
Нико живи²⁰ на овоме свету[,] –
Светиња се не да порушити –
Ко с' ње такне, плаћа са животом!

ИРИНА

Душо моја, – чедо материно –,
Опрости ми, што т' у срце дирну[х]! –
Мајка сваког завидљиво гледа
Ко с' приближи њеном јединчету; –
Та ти си ми цела срећа моја!
Ко теб' дира мени срце пара;
Срећа твоја мог је срца живот! –
Пак ће т' ипак изгубити мајка,
Мораће се од тебе растати,
Кад то дође твој суђени војно!

ЈЕЛЕНА

Растати се? – Од тебе с' растати? –
*Не, никада не би могла, мајко,
Ма за навек изгубила војна!

ИРИНА

Злато моје, прерано то кажеш,
Друге мисли после ће ти доћи! –
*[Х]ајде, чедо, па се дома врати,
Да узалуд за тебе не стрепим!

ЈЕЛЕНА

Иди, мајко, ја ћу часком доћи!
[[Ирина оде]]
Мајка рече да ће војно доћи,
Украсти ми срце из њедара
И прогонит['] из њег' родитеље? –
Не, тако ми овог живог Бога,
То учинит' неће! – Слика њина
Дубоко је срцу урезана,
Побледити никако не може! –
Јест', и слика незнанога војна
У недарцу моме давно живи –
Ал['] она је још у густој тами
Светлуца се, тек ка['] звезда бледа
Кад провири с вечера на небу,
Док још зрака од сунца допире!
Ал' све да је у пуној сјајности,
Опет не би[х] са светлошћу својом

Надмашила два сунашца јарка,
Два сунашца – мајку и бабајка! –
Кад би[х] војна суђенога знала,
Унапред би[х] још казала њему,
Да не дира у ту љубав свету,
Коју носим спрам оца и мајке! –
Ох, зашто ми војна напомену –
Те ми жалост још већом учини! –
(Снужди се и седне)

ВУК [(]дође[)]

То су, дакле[,] гордог кнеза двори,
Што с' са благом надтиче са сваким! –
(Спази Јелену)

Ал' каква је ово мома овде?
Ако јој је лице ка['] врат бело
Онда с' може лабуд постидити,
Јер би јадан спрам ње изгледао!
Ако су јој очи као коса
Близу доћи није ми савесно,
Јер би могла својим жарким пламом
Сажећи ме, претворит['] у пеп[']о! –
Ал' зашто је тако сетна, тужна?
Ил' јој драгог нема у походе,
Или јој је [г]дегод погинуо,
Па сад кука и вене за њиме? –
Так[в]у косу навек сам сањао,
Такав стас ми оста на срдашцу!

ЈЕЛЕНА (спази га)

Ко је ово?
(Прене се[,] За себе)
Лице ми познато? –
То је слика, која овде живи –
То је звезда, све до сада бледа,
Ал' сада ме сјајношћу занесе!

ВУК [(]за себе[)]

То је слика – то је слика њена –
Срце каже, – а срце не вара! –
То је слика, што ме свуда прати,

Коју видим и у мрачној²¹ ноћи! –
(Јасно Јелени)

Ох, анђелу, ти л' си љубав она
Што ми срце милином опо[ј]и,
И распали страсти непознате? –
Ох, гледај ме тим жарким очима,
Тима сјајним с' неба звездицама,
Загледај ми у пламено срце,
Па да видиш твоју слику бајну
Над олтаром љубави највеће,
Што сагради у чезнећим груд[']ма,
Да тештујем као самог Бога!

ЈЕЛЕНА [(]за себе[)]

Он је! – Он је! – То ми срце каже! –

ВУК

Ох, гледај ме! – Не одвраћај лица –,
Пусти пламен ти[х] очију жарки[х],
Нек ме стопи – нека ме сажеже –
Да с' на њему ка['] на сунцу грејем! –

ЈЕЛЕНА

Како збори! Како је умилан!
Срце ми је веће уздрктало
У љубави силној и пламеној! –
(Хоће да пође)

Ох, мој драги –
(Заустави и обори очи. За себе)
Ал' шта радим?
Па јоште му ни имена не знам!

ВУК

Драги? – Драги[,] канда[,] рече? –
Ох, изреци ту реч још једаред –
Ту реч сладку – ту реч пуну миља;
Звук те речи срце ми потреса²²,
А душа ми од њег' замириса –!
Ох, изреци – кажи још једаред –
Па ћу мислит' да сам већ у рају
На извору вечнога блаженства!

ЈЕЛЕНА (узбуђена)

Шта то збориш, млађани јуначе?

*Никада те ни видила нисам!

(За себе)

Јадно срце, зашто лагат мораш;

Слику бајну врло добро знадеш!

ВУК

Ти ме не познајеш? – Не знаш љубав²³

Која пламти у овијем груд[']ма?

Ја би[х] залуд тајио је више;

Очи би ме беднога издале,

Јер из њи[х] би као хитра муња

Засинула ова љубав жарка,

Окове би своје разкинула

И беснила као бурно море,

Кад га вихор по пучини шиба

У грудима овима чезнећим!

Ох, слушај ме, ти ме мораш чути,

Та срце би препукло од бола,

Кад ме не би саслушати хтела!²⁴

ЈЕЛЕНА

Ти с[',] јуначе[',] у безумље дош[']о;

Ја те – никад познавала нисам;

(За себе)

Па ипак сам увек га љубила!

ВУК ([']тргне се['])

У безумље? – У безумље, велиш? –

Имаш право – ја сам изван себе²⁵ –

Срце ми се јако уздрктало,

Узкипила²⁶ крвца у жилама!

(Умири се)

Јесу л' ово високи дворови

Врсног кнеза Алтомановића?

ЈЕЛЕНА

То су двори мог милог бабајка!

ВУК

Твога оца? – А ти си му [к]ћерка? –
То ме води твоје оцу драгом,
Јер њему сам управ['] и пошао –
Несањајућ['], да ћу наћи [к]ћерку,
Од које би с' вила застидила!
(Оду обоје)

Појав 3.

(Соба к[']о у првом појаву)
[(Дворани улазе)]

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Да л' сте чули за лаж из Крушевца,
Што се свуда по граду распростре?

ДРУГИ ДВОРАН[ИН]

*Ако ј' пресна, боље не говори,
Јер одма[х] се сетим на постове,
С којима нас калуђери муче!

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Да л' је пресна, то не знам[,] јуначе;
А да с' може [г]дикоме смучити
Кад је дозна, дао б' своју главу.

ТРЕЋИ ДВОРАН[ИН]

*Немој ваздан отезати речи,
Већ говори, да чујемо шта је?

ПРВИ ДВОРАН[ИН]²⁷

Зло и добро, како с' коме мили –
Крушевчани добили су цара.

ДРУГИ ДВОРАН[ИН]

Ја би[х] рек[']о, да је та лаж масна.

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Ти је узми за посну ил' масну;
Мени та лаж никако не прија!

ДРУГИ ДВОРАН[ИН]

Зашто[,] кнеже?

ПРВИ ДВОРАНИ[ИН]

Што је Грбљан царем
Пост[']о, а то мени није мило.

ТРЕЋИ ДВОРАН[ИН]

*Не знам зашто? Мени је свеједно,
Био овај царем или онај,
Тек да видим цара на престоу
И да знамо ко нам земљом влада.

ДРУГИ ДВОРАН[ИН]

Свеједно је, и ја тако велим;
Био Грбљан, или ко му драго –
Ја зацело никад нећу бити.

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Ти и нећеш са так[в]ом главуром;
Али има, ко би радо био!

ТРЕЋИ ДВОРАН[ИН]

А ја држим, да је Грбљан бољи
*Ма од којег кнеза ил' властела.
*Мудра глава, а храбра десница,
Поглед бистар, а челична воља,
Добро срце, племенита душа,
Сдружено је у кнезу Лазару.

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Ћути, болан, да т' не чује когод,
Вера и Бог, не би с' сутра овде
Ваљушкао по меки душеци,
Већ под земљом скрштеним рукама.

ТРЕЋИ ДВОРАН[ИН]

Зар се кнезу нашем не допада
Што је Грбљан престо заузео?

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

То је оно, што ми није мило.
Паз'те, браћо, биће још и крви²⁸;
Браћа ће се с браћом завадити
Ради круне и престола србска.
Крв ће братска обележит' време
Кад је Лазар царем постануо.

ДРУГИ ДВОРАН[ИН]

Шта ти бунцаш? Ја никада нећу
Да затупим мача о Србина.

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

И ја не би[x] – али ћемо морат[']!

ТРЕЋИ ДВОРАН[ИН]

Ако би то по несрећи било,
Ја би[x с'], богме, држ[']о нуз Лазара.

ПРВИ ДВОРАН[ИН]

Ћути, болан, ево кнеза самог!
[[Алџомановић дође и даде им знак, да
иду. Дворани оду]]

АЛТОМ[АНОВИЋ] (сам['])

Како ми је глава усијана,
А груди ми гору у пламену
Као да је сам пак[']о у њима!
Ја до данас миран, срећан бија[x],
У обиму овог белог двора,
У наручју породице миле²⁹ –
А данас ми већ су узки двори,
Узко поље, узка кнежевина,
Уске груди за жељу велику³⁰!
На срце ми неки терет пао,
Сињи камен к[']о да с' наваљао
Па ми не да мира ни у санку³¹!
Ћути, срце! не мучи ме тако,
Та жељу ћеш видет' испуњену³² –
Скорим ће се крв пролити србска,
Сагорети бели србски двори³³,

Опустети земља ова дивна –
Из пепела попаљени[x] села
И из мора пролирене крви
Поникнуће мени престо златан,
А са њега нова слава за ме! –
Млоги греси пашће ми на душу,
Са жртава које нападају; –
Млога србска мајка закукаће
За синов[']ма и [к]ћерима својим; –
Насимчад ће остати без мајке³⁴
И без оца што их мач покоси³⁵!
Ид' од мене савести ледена!
Ти с' створена тек да мучиш само;
Ја би[x] био худа кукавица
Кад би[x] стао сред овога пута,
Ко[j]и слави вечитој ме води.
*Несмелице савест задржава
Да високу намеру изврше;
Али ја ћу са леденим срцем
И јуначки напред да корачам
Посред страва, које рат крвави
У беснилу своме неизмерном
И помоћу ђаволовом рађа
И сам тако да сакупи силе³⁶,
Ватром бљуне из црне утробе
И препречи стазу к слави мојој,
Па опет ће круна Душанова
На мојој се глави заблистати³⁷! –
Срце ми је силно узбуктало
Пустом жељом за поносом царским
Да ту ватру, која ме сажиге,
Врелом крвљу загасити морам!
Нека буде, нек у крви србској
Окупа се ово срце жедно!

РАДИЋ [(I)Дође. За себе[]]
Већ му отров у крв се улио;
[X]ајд' нека те, ти с' у мојој руци!
 [(I)Приђе ближе[]]
На нас срећа с' одсвуд осмешкује
И оруђе сам нам Бог додаје
Да свршимо дело започето.

АЛТОМАН[ОВИЋ]

Како, кнеже? – Имаш каква гласа?

РАДИЋ

Глас радостан управ' из Крушевца,
Што донесе син душмана нашег.

АЛТОМАНОВИЋ

Шта је, кнеже? говори јасније!

РАДИЋ

Грбљан се је тако осмелио,
Да нас веће са презрењем гледа
Са високог престола србскога!
И не мисли, каква с' гуја спрема,
Да подгризе под њиме тај престо
И сурва га доле у прашину,
Из које се виш' подићи неће. –
Сад баш приспе гласник из Крушевца
И то главом син најмлађи његов.

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Сина свога шаље нам у руке? –

РАДИЋ

Зашто не би, кад смо слаби црви
Пред његовом величином гордом?
Он нас држи за плашљиве бабе,
Те да ћемо ћутат' при запећку³⁸; –
Ал['] он ће се љуто преварити! –
Пусти сина нека дође к'теби,
Ал' га више од себе не пуштај;
То нам штене у добри час дође.

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Ха, Лазаре, зло си с' намерио
Кад презиреш Алтомановића.
[[Зазвони. *Први дворан[ин]* дође[]]]
Нека уђе гласник из Крушевца!
[[*Први двора[нин]* оде[]]]

РАДИЋ [(]за себе[)]

Сад с кораком већ је паклу ближе,

Који ће га прогутат' кад треба!

(Јасно)

Седи, кнеже, па гордо дочекај,

То копиле колена просјачког!

(Седну једно до другог.

Вук са Првим дворанином дође)

ВУК [(]поклања се[)]

Доносим вам књигу и поздравље

Од нашега цар Лазара врсног!

АЛТОМАН[ОВИЋ]

Добро рече, дјете³⁹; вашег цара,

Јер наш** цар зацело није⁴⁰!

ВУК:

Како?

Он је царем свију Срба пост'о!

АЛТОМ[АНОВИЋ]

То ћемо се још запитат['], кнеже,

И то с мачем у боју крвавом.

ВУК

То л' је фала на милости царској?

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Каква милост? Зар нова поруга?

Није л' доста што ј' лукавством худим

Докопао с' престола србскога,

Већ још [х]оће да дели милости?

Нама? Чекај, јадни копилане,

Да т' за'фалим на милости царској!

[(]Зазвони. Дошавшем Дворан[ин]у[)]

Ид', доведи целу стражу амо!

ВУК

Шта ћеш, кнеже? У част да ми дираш?
Ил' ногама право посланика
Да погазиш? Пази добро шта ћеш
Учинити да се не покајеш!

АЛТОМ[АНОВИЋ] (жестоко[])

Да се нећу покајати, хуло,
Ево гледај!
(Подере писмо и згази ногама)
Ово штене држ[']те
И узмите од њега оружје,
Од данаске он робом постаје⁴¹,
Ви за њега јамчите ми скупа. –

(Вуку)

Дотле ћу те држат' затворена,
Док ти с' отац с престола не сиђе,
У прашину преда ме не клекне
И пузећи за милост не проси
За срамоту и поругу грдну,⁴²
Коју ми је данаске нанео!

(Оде)

РАДИЋ

(Подмукло смешећи се, тапше га по рамену):
Не жести се мој румени ћулу,
То је фала на милости царској.

(Оде)

ВУК (гледећ за њима)

Ха, зликовци! Тако с' штује престо
И посланик царем изаслани? –
Да не носим име посланика,
Би[х] вас оштрим мачем научио,
Који овде о бедру ми виси,
Да ме није мајка одо[ј]ила⁴³
Као штене, ил' копиле срамно,
Које с' даје ружит' од свакога⁴⁴;
Но да носим у јуначким груд[']ма
Срце смело, које јоште није
Задрктало испред зликоваца!⁴⁵ –

О, мој бабо, да знаш какву ругу
Син твој данас сносит' мора,
Крвца би ти стала у жилама! –
Али мома она, онај анђ[']о?
Одкуда она у црноме паклу
Међ' ђаволи, [с] крвницима мрзким? –
Отац ђаво, а кћи анђ[']о с неба! –
(К' дворанима)
Ево мача, [х]ајд'те у тамницу.
Сва освета зарана ће доћи!⁴⁶
[[Крај I радње[]]]

ДРУГА РАДЊА

[[Крушевац. Дворана у двору кнеза Лазара.
Српски престо са украсима царским[]]]

Појав 1.

[[Придворни војвода⁴⁷ и два дворана[]]]

ПРИДВОР[НИ] ВОЈВОДА

Је л' готово све за дочек сјајан,
Кад се царе с крунусања врати?

ОБА ДВОРАН[ИН]А

Јест', војводо, све је већ спремљено!

ПРИДВОР[НИ] ВОЈВОДА

Сад сиђите доле међу народ,
Поведите собом копљанике⁴⁸,
Разделите народ на две стране,
Да остане пута за војводе,
Којји ће нам цара допратити!

[[Дворани оду[]]]

Све сам данас мудро наредио,
Да с' прослави царско венчање
С круном србском и престолом златним,
Кано што је негдар прослављана
Под Немањом и Душаном Силним.

(Оде)

ОБИЛИЋ [(|дође|)]

Како ми се срце разиграло,
 У овоме свечаноме часу!
 Србска круна опет заблистаће
 Кано што је некада блистала
 Кад живеше Немањићи славни!
 *Многа капка србске крви вреле
 Са овог је престола канула –
 Изгибоше најбољи јунаци
 И племићи прастара колена
 Са неправде, коју престо скриви⁴⁹.
 Сад ће с' стишат' срца узбуркана,
 Ране ће се снова залечити,
 Што задаше раздори крвави
 И мир ће нам склопит' братске руке,
 Утешити срца ојађена,
 Па кад ране извидају с'љуте,
 *А десница оснажи нам снова:
 Ди[']ћемо се као бурни вихор,
 Да сатremo оног дивљег змаја,
 Што Србији са пропашћу прети
 И свршимо, што ј' Душан започ[']о
 Да се снова србско име слави
 Од Стамбола до мора Јадранска! –
 А кад с боја вратимо с' крвава,
 У ранама, десном малаксалом,
 *Љуба ће ми ране превијати,
 Пољубцима умор разгонити –
 Љуба верна, моја Вукосава!
 Ох, када ће данак осванути,
 Да загрлим њу ка' љубу своју –
 Кад с' у боју ка' јунак покажем,
 Домовину од врага одбраним,
 Њу** ћу искат['] од милости царске,
 Нек ми она* сва* награда буде!

БАНОВИЋ СТРАХИЊА [(|дође|)]

Шта је теби, Милош Обилићу,
 Да нијеси у спроводу царском,
 *Него с' бавиш сам у двору овом?

МИЛОШ

Срце ми се разиграло, стриче,
Суза сузу не[х]отице стиже
При угледу сјајне светковине,
Која нову будућност пророче
Ојађеном народу србскоме.
Ја не мого[х] више издржати
Сред песама, које с' свуда оре [-]
*А у славу србска цар Лазара –
Веће дође, да олакшам срцу
И умирим крв жестоку ову,
Која тече у жилама мо[ј]им
И коју би[х] свакад радо дао
Зарад среће и спаса народња. –
*Ал' теби се чело намрштило,
Да т' не мори каква туга, стриче?

СТРАХИЊА

Ој, синовче, мој соколе сиви!
Тешка брига на срце ми пала⁵⁰;
*Никоме се не хте[х] поверити,
Ал' теби се морам изјадати
*Не би л' срцу брижном олакшао!⁵¹
Ја предвиђам страшне догађаје
Што Србији са пропашћу грозе!
Крв се братска мора пролевати
Рад' невере што је учинише
До два србска најсилнија кнеза!

МИЛОШ [(]жестоко[)]

Ко су, стриче, ко су ти кнезови,
Да са бритким мачем у десници
Научим ји поштоват' владара
И законе њиме освећене!

СТРАХИЊА

Чуј, синовче, немој пренаглиити;
Све још може на добро изаћи,
Само сумња мене мучи јако! –
Данас виђо[х] све кнезове србске,
Властелине и жупане моћне,

Ту је Балша од богате Зетске,
Ту је Добрен са Котора равна,
И с' Дунава сви властели редом;
*Али нема Алтомановића⁵²,
Верна друга његовог Радића;
То нимално на добро не слути!
Они су се јако осилили,
Неће хтети никако признати
Кнез Лазара за свог господара –
Па ће опет* србска крвца тећи
Рад['] невере и пакости худе!

МИЛОШ

Ох, неверо, кад ће те нестати,
Да не кужиш србство ојађено! –
Ал' кад неће они својевољно
Да с' поклоне господару своме, –
Ми ћемо их мачем нагонити!

СТРАХИЊА

Па ће опет земља да с' опусти,
Србска миш[']ца опет да малакше,
Те кад грмне Турчин од Стамбола,
Од по муке земљом ће завладат'!

МИЛОШ

Ти ме плашиш, стриче! А није ли
Цар послао истим кнезовима
Вука, свога најмлађега сина?

СТРАХИЊА

Јесте, синко, ал' њега још нема
Тек да с' није какво му зло збило!⁵³ –
(Напољу се чује вика: „Живио цар Лазар!“)
Ено веће народ прерадостан
С' усклицима указује љубав
Цару своме новодобивеном!
Хајд[']мо и ми да с' тамо нађемо;
Ох, дај Боже, на добро изпало!
(Милош и Страхинја оду. Споља се чује непрестана
вика народа и звона црковна.

С десна долазе: *Царица Милица, Вукосава и Мара.*[])

ЦАРИЦА

Овде стојте, миле [к]ћери моје;
Овде ћемо цара дочекати
И сагнути пред њиме колено,
К'о што [с] цвеће јарком сунцу клања.

(Вукосава и Мара стану иза ње. Усклици народа све се из ближе чују и престају тек кад Лазар на бину ступи; деца обојег пола у китњастом оделу иду напред и цвећем обасипају пут, куда ће цар поћи. За њима долазе: Митрополит с крстом у руци, а за њиме Цар Лазар; за Лазарем Југ Богдан и остале војводе србске у сјајном спроводу.)

ЦАРИЦА (клекне са [к]ћерима пред царем)

Допусти ми, светли господару,
Да т' у твоме двору високоме
Као цара васцелог народа
На колени поздавити могу:
Добро дош[']о, светла круно наша!

ВУКОСАВА и МАРА

Здраво стиг[']о у царскоме двору!

КНЕЗ ЛАЗАР (подижући царицу):

Устај горе, госпођо Милице,
*Не сагибај колено преда мном,
Већ да т' к срцу пригрлим радосном,
Као друга љубљена и верна!

(Загри је)

Диж[']те с' и ви, миле [к]ћери моје,
Па [х]одите баби у наручја;
Да вас бабо ка' цар благосиља!

(Вукосава и Мара љубе га у руку[,] а он њи[х] у чело)

МИТРОПОЛИТ (приближи се са поклоном цару)

Светла круно, сјајни господару,
*Ево теби престола златнога,

На коме нам сеђаху Немање; –
*Народ га је теби поверио,
Да га славна и права сачуваш;
И светла га за собом оставиш
Унуцима и праунуцима.

(Кнез Лазар приђе полако престолу, пољуби га лако, и
попне се на њега)

СВИ

Живио нам србски цар Лазаре!

МИТРОПОЛИТ (клекне и дигне руке небу)

Силени Боже, ти света творче,
Даруј му дуги и срећан век;
Подај му миш[']цу силену, снажну,
*Нек стрепи варвар, душман нам клет!
Даруј му, Боже, мудрост и славу,
Да срећан народ буде наш с њим;
Одклони завист и злобу клету,
Од њега, земље и свију нас!⁵⁴

СВИ

Да живи владар и народ наш!

КНЕЗ ЛАЗАР

Хвала данас Богу милостивом,
Што умудри народ и кнезове⁵⁵
Да м' узвисе до престола златна,
*На ком['] Душан силни седео је;
Што дадоше круну Немањића,
Прослављену од тол[']ко векова –
Да на мојој глави заблиста се!
Децо моја, витешки народе,
И господо србска: кунем вам се
Богом истинијем, круном србском⁵⁶,
Овим мачем и славом дедова,
Да ћу правду бранит' у држави,
Бранит['] земљу и бранити народ
Од свакога врага и напасти,
*А тако се Бог на задњем часу
Смиловао мојој грешној души!

СВИ

Да живи цар Лазар и народ наш!⁵⁷

1. ДВОРАН[ИН (дође)]:

Светла круно, један гласник дође,
Коњиц му је огрезн[']о у пени,
А по њему прашина попала,
Да се једва разпознати може;
Жели одма[х] с тобом говорити!

КНЕЗ ЛАЗАР

*Нека уђе!

(Дворан[ин] оде)

Мора да су гласи

Врло важни, кад је тако хитан!

(Кнезови [х]оће да одлазе)

Останите, витезови србски,

Можда ћу вас одма[х] требовати,

Да саветом мени помогнете!

[[Дворан[ин] и Гласник уђу!]]

ГЛАСНИК

Ево, кнеже, светли господару,

Казаше ми да брзо похитам

И још данас на кољено т' предам.

КНЕЗ ЛАЗАР

Ко је шаље?

ГЛАСНИК

Кнез Алтомановић!

КНЕЗ ЛАЗАР (пружи је Јуї Боїдану)

Читај, Јуже, нек сви саслушају!

ЈУГ БОГДАН (чита):

Кнез Лазару, худом отмичару

Круне србске и престола златна!

СВИ

Отмичару?

СТРАХИЊА

Јадни одметници!

ЈУГ БОГДАН (чита)

*Невером си престо преотео,
Силеџијски царем се називаш,
Па још иштеш да ти се клањамо?
Ал' знај[,,]кнеже, рода просјачкога,
Да ћу т' штене донде држат' овде⁵⁸
У гостима, док с престола србска
Доле се не сиђеш,⁵⁹
У прашину преда ме не клекнеш,
Три пута ме у ногу пољубиш
И милости од мене не просиш
За увреду и срамоту грдну,
Коју си ми данас нанијео!
*Ако ово скорим не извршиш,
Штенету ће одлетети глава,
А ти дркћи од освете крвне,
Коју смо ти данас наменули!

(Међу кнезовима жагор; једни трзају мачеве, други
вичу; [,,]Освета!["])

КНЕЗ ЛАЗАР

Стишајте се, мо[ј]и соколови,
Умирите крвцу узрујану,
Пренаглити никад нам не ваља!
Знам, да су вам срца племенита,⁶⁰
Са неверства и поруге грдне,⁶¹
Којино је круни нанешена,
Узбуктала жељом за освету!
*Али ваља добро промислити,
Да би земљу у пропаст сурвао
Раздор какав или рат пренагљен!
Па наша је снага малаксала
Од вечита раздора и свађе
Што међ' собом веков[']ма водимо;
Она ће нам и пропаст спремити
*Ако том злу на пут не станемо.
Манимо се мучки[х] зађевица,⁶²

Па видајмо грдне ране наше,
Што задаше душмани нам зловни.
Помислимо, да је брат рођени
Увредио брата рођенога;
Па брат брату да се крвљу свети? –
Уштедимо крв наши[х] синова,
Скоро ћемо требати је јадни,
Да с' бранимо од Турака клети[х]⁶³
И сами ће они увидити
Да су без нас слабачки, нејаки,
Па ће с' сами повратити нама
И покајним срцем придружит['] се
Својој браћи, да ће света свеза,
Што скопчава народ једнокрвни,
Још постати тврђа и снажнија!

ЈУГ БОГДАН

Допусти ми, светли господару,
Да говорит' смијем међ' јунаци! –
Ова глава оседела ј' веће,
*Ал' поруга никакова јоште
Окаљала није седе власи;
И ако се ико усудио,
Да м' увредом каквом дотакне се,
То ј' освета крвна изапрала!
*Невера је и поруга грдна
Нанешена отачбини нашој,
А та с' само крвљу опрат' даје;
Нек дознају они одметници
Да с' јунаци инат започињу,
Кој' ће прије листом изгинути,
Него што ће тај аманет свети,
Који нам је од дедова ост[']о
Чист и свет[']о кано сунце јарко,
Круну србску окаљат' поруга!
Ко се са мнош слаже у мишљењу,
Нек повиче јасним гласом са мнош:
Смрт невери, смрт одпадницима!

СВИ

Смрт невери, смрт одпадницима!

КНЕЗ ЛАЗАР

Јадна земљо, шта си дочекала,
 Да се браћа кољу са браћама,⁶⁴
 Син подиже нож на оца свога,
 Отац крвцу сина да пролива.⁶⁵ –
 *Ја се, браћо, жељи покоравам,
 Што у слози сви је исказасте;
 Вашу вољу и народа милог
 Поштоваћу вавек ка['] светињу. –
 Ид'те сваки своме двору бјелом,
 Развијајте свилене барјаке
 И скупите чете распуштене!
 Када народ жели да с' осветим
 За неправду и клевету црну,
 Нештедице крв ћу пролевати!
 (Сви се кнезови разиђу)
 Тек два часа како круну носим,
 Како седим на престолу овом,
 Па већ ми је круна отештала,
 Златан престо немијо ми веће⁶⁶! –
 Ох, како је тешко земљом владат'! –
 Ал' ћу сносит' радо бреме мучно,
 Тек да народ усрећим јуначан,
 Да процвета и прослави с' дичан,⁶⁷
 Као што се некада славио!
 [(]Завеса пада[)]

ТРЕЋА РАДЊА

[(]Башта у двору Алтомановића[)]⁶⁸

Појав 1.

ВУК [(]сам[)]

Већ је месец двапут обиграо
 Коло своје око земље пусте,
 *А ја јоште непрестано чамим
 У овоме двору проклетоме[.]⁶⁹
 Ох, да имам крила ластавице,
 Да с' подигнем небу под облаке[.]
 Да излетим из овога пакла,
 Да с' дочепам мача зеленога,

Да с' осветим за неправду грдну,
Са које сам робом постануо! –
*Ал['] коме би с' осветио јадан?
Освета би за срце ујела⁷⁰
То анђелче што ми срце даде. –
Та душман је отац срца мога,
Мог живота и љубави прве!
Ох, мој Боже, кад је створи дивну
Ка' анђела са тво[']и[х] небеса,
Зашт' за оца ђавола јој даде! –
*Аој, срце, рано моја љута! –
*Никада ми љуба бити неће, –
Па ће срце да м' умре у жељи
За дивотним, небесним створењем. –
Ћути, срце, зар си тако гњило,⁷¹
Да с' превијаш горе нег['] ђевојка?
*Љубав нека мржњи места прави
Коју [х]раним у грудима врелим
Спрам ђавола, паклом избљувана;
Нек се [х]рани отровом освете
Срце ово, место крвљу врелом.
Па, кад једном мач окупам оштар
У душманској оној крви црној,
И наситим жеђцу за осветом,
Нек препукне ово срце бедно, –
Срећа за ме умрла је веће.⁷²

[[Јелена дође]]

Ох, ево је, ево анђелчета,
Што ми моје срце обожава. –
Ох, Јелена, зоро моја рујна,
Поглед један из тво[']и[х] очију
Разведри ми душу ојађену –
Те учини, да с' не сећам туге,
Која срце немилице мучи!

ЈЕЛЕНА

Шта је теби, пријатељу мили?
Лице ти је пламен обузео,
Из очију севају ти муње,
Као да је бура изненадна
Потресла ти те јуначке груди!

Или ти је љубав моја мала
Те ти сумња душу разтужила?
Ох, казуј ми, не мучи ме, драги,
Не цепај ми моје срце бедно,
Јер једино за тобом још куца! –
Право ј' рекла моја стара мајка,
Да ће доћи војно изненада,
Кој' ће срцем слабим завладати,
Испунити ове вреле груди
Осећајем милим, неизмерним,
Да ћу јадна с њега заборавит'
И на оца и на мајку милу!

ВУК

Зар ти ј' жао што је дош[']о војно,
Кој' те љуби више од живота;
Кој' би за те душу своју дао,
Да т' разгали тугу из недара? –
Ох, говори, љубиш ли ме, душо,
Тренут сваки, у коме реч сладка,
Та прелети са твој[']и[х] усана,
*Не би[х] дао за векове дуге,
Што с' проводе у рајском блаженству!

ЈЕЛЕНА

А зар сумњаш?

ВУК

Ох, не сумњам, душо!
Ал['] реч свака, коју ти изустиш;
Разигра ми срце у недарцу,
Да ме рајске милине пролазе!
Та читам ти са очију мили[х],
Са усана и образа врела,
Да ме љубиш, да м' у срцу носиш –
Па да сумњам? – Онда би[х] сумњао
Да љубави на свету имаде,
Сумњао би[х] и да Бога има!
Не сумњам се, та то је баш срећа
Што т' верујем слепо, безгранично,
Свакој речци са сладки[х] усана!

ЈЕЛЕНА

Ти ме љубиш? А срце ти туга
Нека мори, коју не казујеш?

ВУК

Ох, Јелена, када тебе видим,
Кад осетим твоју руку њежну,
Где задркће на моме срдашцу,
Онда туге за ме нема више,
Заборавим на свет и на Бога,
Којји ме је из пра['] подигао. –
О[x], Јелена[!] –

ЈЕЛЕНА

Ох, мој мили Вуче!
(Загрле се. – Иван дође одостраг и види
их загрљене, па се брзо удаљи)
Ал' ти тугу јоште не казујеш?
Зашто тужна да т' застанем овде,
Кад се срећа на нас осмешкује,
Како сунце на пролећни данак.

ВУК (пусти је)

*Ма се у час злосрећни видесмо,
За нас срећа умрла је веће,
А несрећа из сна с' пробудила!

ЈЕЛЕНА

Ти ме плашиш! Ох, казуј ми, шта је,
Што говориш ка' да с' из сна будиш?

ВУК

Из сна сладког диг[']о сам се веће,
Из сна сладког што на твоји груди
Радо б' цели век свој боравио;
Срећу нашу твој отац са[x]рани
Кад штенетом худим, мене назва!⁷³
Два ће цвета увенут' с погрде,
Коју т' отац у лице ми баци,
Крв ће братска цвеће залевати,
Корен ће им отрована гуја,

Што с' осветом крвавом назива,
Подгриз[']ти, да још брже ка гробу
Своме клону, са света нестану! –
Плач[']мо, драга, плачимо на гробу
Среће наше, који нам је злоба
Црна ископала!⁷⁴

ЈЕЛЕНА

Јаој, срце!
То је она слутња, што ме мучи!

ВУК

Ти ме љубиш, а и не знаш ко сам!
Желиш тугу знати што ме мучи
И срце ми отровом залива?
Казаћу је – ал' ће ова љубав
Што ти пламти у њедарцу врелом,
У лед да с' претвори! – Знаш ли ко сам?⁷⁵
Ха! засад сам роб тек угњетени,
*Ал' кад стресем ланце што м' везују,
Осветник ћу отровани бити,
Што са мачем, гњевом усијаним,
Жећцу своју за осветом крвном
У грудима твога оца худа
Раз[х]лађује! – Ха! Је л' да је љубав
У грудима тво[ј]им замрзла се?
И моја је крвца у жилама
Застанула у свом хитром току
И следила с' при руготним реч[']ма,
Ко[ј]има ме твој отац дочека;
Штене худо, – тако ме назвати, [–]
Сина свога царског господара. –
([Х]оће да при[х]вати тугом обузету Јелену)
Прибери се и сноси несрећу,
Коју нам је судба одредила!

ЈЕЛЕНА

*Несрећниче, одлази од мене. –
Мене вараш са ласкавим реч[']ма
О љубави силној, неизмерној,
А срце ти паклен отров носи,

Те г' просипаш на мога бабајка? –
Ти л' ме љубиш? – Ох, неверо јадна!
Знај, да ће те ово срце бедно,
Што је досад љубав загревало
Спрама тебе отровника гнусна,
И на смртном часу проклињати
Ако руку на оца ми дигнеш!

ВУК

Ох, зашто си жељом узаврела,
Да ти кажем тугу своју горку!
Видиш да нас судба страховита⁷⁶
И несрећа разтавља на веки.

ЈЕЛЕНА (узвишено)

Раставља нас – раставит' нас мора!
Зар убицу оца свог да љубим?
То не чини ни звер која љута,
Штоно⁷⁷ нема срца ни памети! –
Одлаз'! Очи ти је крв подсела,
Што ти срце отровано кува!
Са усана гуја ти с' осмева,
Што на милог мога родитеља
Главу своју језовиту пружа! –
Иди, иди, не стој више овде! –

ВУК

Ох, девојко, немој са презрењем
Гледати ме, тако т' Бога жива!
Узми оштре иза паса ноже,
Разпори ми срце у грудима,
Ал' ме немој казнит' са презрењем!
Смрт би слатка у овоме часу
Била за ме, а од твоје руке!

ЈЕЛЕНА

Ид' од мене – и покај се грешни,
Да ти душа на страшном суду
*Не уздркће пред судијом вечним
Рад' намере грозне и кржаве,
Што у срцу отрованом носиш!
(Оде)

ВУК

Стани, стани – та бар поглед један
Опроштаја пош[']љи из очију[.] –
Оде, оде; а мене остави,⁷⁸
Ка['] злочинца на последњем часу,
[Г]де ј' кајање већ за живот касно!
Изчезну ми као јарко сунце
Кад за облак спушта се крвави,
Грмећ['] дану буром и ветров[']ма!
Са презрењем мрзким остави ме! –
Ха, шта то би? – Зар сам жена слаба,
Да ме тренут један тек обори? –
Прегорети љубав неизмерну
Зарад једне тек освете хуђе? –⁷⁹
Ал['] је жеђца за осветом јача
И од саме те љубави сладке;
Поштен образ више је меника
Од радости сваке у животу!⁸⁰
*Место љубве што сам је негов[']о
У грудима жељним, усијаним –
Нек испуни отров празне⁸¹ груди,
Ко[.]ино ће за срце ујести
Оног звера, оног дивљег вепра,
Што у своме беснилу безкрајном
Повреди ми част имена мога!
[[Оде. [-] Иван и Радић дођу[.]

РАДИЋ

Овде си ји[.,]дакле[.]затекао?

ИВАН

Овде, кнеже, баш на овом месту
Држаше се дуго загрљени; –
Кад ји видо', крв ми чисто стаде
У жилама са срамоте грдне,
Што постиже Алтомановића!

РАДИЋ

Ха, копиле! Скоро ће ти крвца,
Што потече из твог мрзког срца,
Раз[х]ладити* љубав у грудима! –

Чуј, Иване: ово штене худо,
Што г' одо[ј]и кучка Лазарева,
Привезаћу коњ[']ма за репове,⁸²
Нек га тако одвоје од света;
А кости ћу просути по пољу,
Да иг глођу гавранови црни!

ИВАН

Господару[,] послушај ме добро,⁸³
Ово ј' штене добра печеница –
Треба чуват' за нужније време!
*Ако нама до невоље дође,
Може лако од хасне нам бити.⁸⁴
*Но га баци у тавницу мрачну,
Да не диже више вреле очи
*На Јелену; јер она је млада,
Мека срца а жељна љубави,
Па нам лако може излетити
Из кавеза с љубавником драгим⁸⁵. –
А отац јој може опростити,⁸⁶
Помирит' се с новим пријатељем,
Што задоби с [к]ћерком у Лазару,
Па ћеш остат['] сам ти на цедилу[.]
Кнеза ћемо спремити са света,⁸⁷
Кад у боју жестоком будемо,
А [к]ћерку му за себе привежи,⁸⁸
Па онда је твоја кнежевина;
А на тебе ни сумњати с' неће,
Да с' убио таста рођенога.

РАДИЋ

Згодно си се досетио, хуло...
Ја ћу по твом савету радити;
Ти с' претек[']о и свог господара
У досетки и хитрини ума! –
Ал' шта ћемо каз[']ти Алтоману,
*Ак' узпита што бацисмо Вука
У тавницу?

ИВАН

Зар ме и ту⁸⁹ питаш?

РАДИЋ

Ја⁹⁰ б' мислио, да истину кажем?

ИВАН

То нипошто немој учинити!
Јер тиме би омрзн[']о Јелени,
А тек и њој ласкати морамо? –
Учини се, к[']о да ништа не знаш
О љубави Вука и Јелене!

РАДИЋ

*Ал' тек нешто казати му морам?

ИВАН

Па кажи му да је нове грдње
Изустио против Алтомана;
Тим ћеш нову рану отворити
На његовом срцу отрованом.

РАДИЋ

Добро, Иво, тако ћу чинити!
Ти си лукав, кано сушта лија!
Кад свршимо пос[']о како треба,
Пустићу те, па бирај по вољи⁹¹
Три најбоља града у кнежини!

ИВАН

Кад би[х] знао да ћу живет' донде,
И кад би[х] ти мог[']о сверовати[?] –

РАДИЋ

Ево ти се кунем мачем овим,
Једним Богом и поштењем мо[ј]им!
Да ћу т' дати, што сам обећао!

ИВАН

Каква ми је то јадна заклетва!
Та мач ти је већ толико пута
Остављао неверно корице
И купао с' у крви свереној;
Бога немаш, ка' што и сам немам;

А поштење – да међ['] нама кажем –
То је код нас ријеч само празна!

РАДИЋ

Тебе ј' мор[']о пак[']о избљувати,
Да не тураш кугу међ['] ђаволе,
Јер они су спрам тебе анђели!

ИВАН

Како волеш; ја остајем при мом!

РАДИЋ

Да чим [х]оћеш да т' с' закунем, хуло?

ИВАН

А нашто ми тек заклетва празна,
Кад не вреди ни пола динара;
Пропрати је с пуном шаком злата
*Ако желиш да т' верујем клетви.

РАДИЋ

А ти ево, па с' засити, хуло!

ИВАН

Заситит' се никада не могу,
Ма ми дао целу царевину –
Већ ово је – да ме жеља мине!

РАДИЋ

Ха, паклени, ненасити зверу!

ИВАН

Мож', ме крстит['], како ти је драго;
Само вади злато из џепова,
Па ме можеш звати и медведом!

РАДИЋ

Медвед ниси, него сушти ђаво,
Што лукавством и оца надмаша,
Кој' га роди посред пакла црна! –
Сад' одлази; подај оно штене

У најдубљу тавницу бацити;
А кад моју заповест извршиш,
Јавићеш ми!

ИВАН

Само спремај злато!
(Оде)

РАДИЋ [(]гледа за њим[)]

Спремићу ти злато, паклу мрзки,
Раздаваћу са пуним шакама
Нештедице и товаром благо,⁹²
Док намеру грозну не постигнем;
Ал' кад стигнем до цељи жељене, –
Крвљу ћеш ми избљуват дарове,
Што т' прождера срце ненасито! –
Кнез⁹³ ће напред, а ти ћеш за њиме
Преселит' се у вечно кућиште,
Јер сведока⁹⁴ не треба на свету,
Да ме сећа на крваво дело,
Што учини[х]⁹⁵ зарад славе своје!

(Чује се труба)

Ха, шта чујем? То је труба бојна,
Што јунаке на пос[']о сазива!
Алтомане, твој је час куцнуо;
Сутра нећеш зору угледати,⁹⁶
Нит' белога дана дочекати!
*Место сунца да т' загрева тело,
Црви ће га сутра разправљати⁹⁷
У мрачноме недру земље црне[.]
(Спази долазећег Алтоман[овић]а)
*Ал' ево га; сада на посао!
[(]Алтоман[овић] дође[)]
*Нашто труба да се чује, кнеже?
Или нам је Лазар наумио
Тако рано у походе доћи?

АЛТОМАН[ОВИЋ]

Душман нас је љуто преварио,
[Х]оће да нас овде изненади.
Уводе ми баш сад глас донеше,

Да се види са брега онога
Силна војска са барјаком царским,
Где се управ нама упућује.

РАДИЋ

Ха, нек дође тај отмичар мрзки,
Да у крви његовој проклетој
Десну своју јуначку окупам!

АЛТО[МАНОВИЋ] (у мислима)

Ал' је ово братска крвца, друже,
Што ћемо је данас пролевати!

РАДИЋ

*Нек је братска, па нек је божија,
Опет ћу је јунак пролевати,
Да угасим жеђцу за осветом!

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Ал' ће клетва на нас пасти тешка,
Што водисмо људе на кланицу
И пролисмо крв брата, рођена!
Са нашега греха богомрзког
И унучад позна пропиштаће
У невољи и терету грдном;
Унучад ће проклети нам душе,
Што на браћу оружијем оштрим
Потегосмо у безумљу крајњем.

РАДИЋ (с прекрштеним рукама):

Зашт' не оде у манастир, кнеже,
Да с' пострижеш за светог оца,
И молитве чатиш до умора,
Кајући се за грехове црне,
Што са бритким мачем у десници
За увреду с' [х]теде осветити,
Коју ти је невера нанела? –
Иди, кнеже, па одпасуј мача,
И лати се преслице дрвене,
Те с' помешај међу бабе старе!
Гроза те је веће спопанула

Тек с' помисла на бојак крвави,
Као дете што с' плаши вампира,
Кад дадиља стара приповеда! –
А ти иди – поклони с' Лазару,
Пољуби га у skut и у руке,
Превијај се пред њим у прашини,
Да т' опрости, робу покајаноме!
*Нека круну и од сада носи,
Худ отмичар и невера мрзка!

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Круну, – круну рече? Ха, Лазаре!
*Нећеш круну носит['], док је моје
*На рамену главе! – [Х]ајде, кнеже,
[Х]ајде у бој; нека позна душман,
Да с' јунаци бојак започиње! –
Кап последњу⁹⁸ пролићу у боју
Крвце своје, али круне не дам,
Да се просјак са њоме поноси!

РАДИЋ

Сад говориш као јунак, кнеже! –
Хајде у бој, јер часак је близу⁹⁹,
Ко[ј]и ће ти круну донијети! –
Ил' гроб црни[,] ил' победа славна!

АЛТОМ[АНОВИЋ]

Ил' гроб црни[,] или круна златна!
(Оду)

ПРОМЕНА¹⁰⁰

(Кланац)

(Радић и Иван долазе)

РАДИЋ¹⁰¹

Овде с' мора бојак одиграти,
Јер душману пута не остаје
Осим кланца, куда продрет' може!

ИВАН

*Лазар ено већ се с војском креће! –
Видиш оног гиздавог јунака,
Што на коњу виловиту седи
Кано *Ахил, кад Троју завојшти? –
Оно јесте витез Обилићу!

РАДИЋ

Познајем га, кучкино копице!
Кад с' у боју са њиме састанем,
С мачем ћу га у десници руци
Запитати за јуначко здравље!

ИВАН

То је нов стуб нашег цар Лазара!

РАДИЋ

Цара? – Он цар никад неће бити,
Док је моје на рамени главе!

РАДИЋ

Цара? – Он цар никад неће бити,
Док је моје на рамени главе!

ИВАН

То је врло рђава заклетва!¹⁰²

РАДИЋ

Како? Зар ти није клетве доста?
Зар је мени глава додијала? –

ИВАН

*Не знам да л' је теби додијала; –
Ал' да т' знаде твој таст омиљени,
Какву радост ти му данас справљаш,
Не би више глед[']о јарког сунца.

РАДИЋ

Да ме знаде? – Од кога ће знати? –
Да л' од тебе, слаботињо худа? –
Ал' да знадем да ћеш једним словцем

Или мигом једним изланути
О намери¹⁰³, што и од себе кријем –
Би[х] те на две поле пресекао,
Да целиваш уст[']ма невернима.¹⁰⁴
Земљу црну, што по њојзи газиш!

ИВАН

Куда мислиш, господару светли;
Како с' можеш на ме посумњати? –
Шта б' добио кад би те издао? –
Зацело би уже омастио,
Ил' сечиво ножа окусио,
Што џелату о бедрини виси! –
Не бој ми се, господару светли!
Пре ће сунце проговорит' небу
Или месец помрчини тавној,
*Него ће ми с' језик покренути,
Да изприча богомрзко дело,
Што га данас извршит['] намераш.

РАДИЋ

Богомрзко? – Зашто да је, кажи,
Богомрзко?

ИВАН

Ја говорим само,
Ка' што би га худе несмелице
У свом стра[х]у казивали грдном!

РАДИЋ

Ја не желим смрти Алтоману,
*Ал' га судба на то одредила!

ИВАН

То подпуно с[х]ваћам и проничем;
Ти не желиш, али бити мора!

РАДИЋ

*Алтоман је само кукавица,
Што започне, никад не доврши!

ИВАН

То разумем; а ми смо јунаци,
Којји ћемо изтерат' до краја,
Што једанпут веће започесмо. –
*Алтоман се мора [с]клањат['] с' пута!

РАДИЋ

Јест', Иване, уклонит' га морам!
Он се може с царем помирити,
Па свом другу окренути леђа
И напустит['] мене душманину!
Зато нека иде на истину,
Ма га мор[']о тамо сам послати!

ИВАН

*Ти га мораш, јер мени је једно,
Био овде, ил' био у паклу,
Ил' на небу, или [г]де му драго –
С њиме посла баш никаква немам.
Прилике ми никад дао није,
Да заслужим што од њег[']ва злата!¹⁰⁵
Па нек умре, шта с' то мене тиче.

РАДИЋ

Он те с' ништа, Иване, не тиче? –
Па би ли га мог[']о погубити?

ИВАН

Зашто не би[х], кад ко добро плати!

РАДИЋ

А ти хајде, погуби га данас!

ИВАН

[Х]оћеш платит'? – Јер бадава нећу!

РАДИЋ

Кунем ти се Богом истинијем,
Да ћу т' златом свега обасути[.] –

ИВАН

Све заклетва и опет заклетва! –
Колико ћеш пута да ти кажем,
За заклетву да не дам ни паре!
Пружи злато а ја ћу ти радо
Позајмити своје обе руке,
Да с' опростиш оне мрзке душе!

РАДИЋ

*Ал' кад не би[х] случајно имао? –

ИВАН

Онда с' мани празна** разговора!

РАДИЋ [(]даде му кесу[)]

Ево, Иво, ово је капара;
*А ако ти Алтомана смакнеш,
Господски ћу тебе обдарити!¹⁰⁶

ИВАН

Волео би[х], кад би[х] све добио –
Ал' за данас доста је и ово;
– Мене мало и онако кошта,
Један удар, па сам готов с' њиме!

РАДИЋ [(]гледи га[)]:

Подла душо, и ти ћеш кијати,
Када Богу на истину одеш,
Да за грехе тешке одговараш,
Што почини на ономе свету!

ИВАН

Може бити, ал' мање од тебе,
Јер ја радим што ти заповедаш,
А к[']о слуга слушати те морам!

[(]Чује се труба[)]

*Ал' душманска војска комеша се –
Бојна труба сазива војнике,
Да с' опреме на пос[']о крвави; –
Јест', ено ји, – приближују с' кланцу! –
Иди, кнеже, јави твом Исаку

Да је Аврам већ код жртвеника
И да чека на безлобно јагње! –
Ти остани натраг¹⁰⁷ код чадора,
Да на тебе нико не посумња! –

РАДИЋ

Само пази да с' не издаш како,
Пре нег['] што си пос[']о и започ[']о!

ИВАН

*Ако с' издам, моја је кривица;
Првина ми тек никако није,
Да укидам људе са свијета!
[[*Рагић оде.*]]

ИВАН [[сам]]

Данас тебе** верно послужујем,
*А сутра ћу за злато другога!** –
Ја свој занат водим сасвим чисто;
Ко ми плати, онога и служим.
[[*Извади нож иза паса*]]
О, мој друже, само ти ме слушај,
Па кад једном наситим се блага,
У злато ћу тебе оковати
И оставит' потомцима сво[ј]им,
*Нека знају да сам с тебе стек[']о
Грдно благо што за мнош остане!
[[*Гледи у кулисе*]]
Ха! гле¹⁰⁸ јагње, иде на кланицу!
(Уклони се брзо на страну)

АЛТОМАН[ОВИЋ] [[дође брзо с Радојем]]

*Непријатељ с' канда нешто креће? –
Барјаци су редом развијени, –
Ено, ено – баш овамо иду,
Да кроз кланац овај узки надру!
Ха, Лазаре, ту ћеш гроба наћи¹⁰⁹!
Сад ће крвца врела процурити,
Јунаци ће мртви обасути¹¹⁰
Цело поље што пред тобом зија;
Кланац ће се у гроб претворити,

Да прогута жељно жртве своје;
 *А над гробом тамним и крвавим
 Поникнуће за ме ловорике,
 Да са славом увенчан се вратим,
 Кад с бо[ј]ишта дома натраг пођем! –
 (Рагоју)¹¹¹

Иди натраг, – али само журно;
 *Нек се војска ка кланцу приближи,
 За нападај да приправна буде!
 (Рагоје оде)

Часак[,] дакле [,] већ се приближује,
 Кој' ће судбу моју окренути! – ¹¹²
 Србска крвца грозно ће попрскат'
 Земљу црну¹¹³ и камење [х]ладно –
 Крвца братска Богу ће вапијат'
 За освету за убицом мрзким! –
 Скоро ће се браћа једнокрвна
 У безумљу помамном поклати,
 Брат ће брата, отац сина клати,
 Цвет јунака бој ће прогутати,
 А душе им невине, недужне,
 Скупиће се до престола божјег,¹¹⁴
 Приклињаће Бога свемогућег,
 Да с' освети на убици рода! –
 Србска десна малаксаће снова¹¹⁵
 Са раздора гадна и крвава,
 Жене, дјеве¹¹⁶ и деца невина
 Остануће без обране своје,
 Па ће клети ону грешну душу,
 Која раздор тури међу браћу!
 Клетва грдна сустиће грешника! –
 Ох, мој Боже, зашт' ово учини! –
 Стани, срце, стани љути зверу,
 Што са бесним – и отровним зуб[']ма.
 Раздиреш ми душу усијану,¹¹⁷
 Те ме злобно пушташ да окусим
 Муку грдну што у паклу црном
 Богомрзке душе постижава,
 Ка' наплата за дела крвава. –
 Јадно срце, круну си искало? –
 Круну ћеш добити; – ал' крв братска,¹¹⁸

Што са жеље мрске пролије се,
Занавек ће паклу те предати^{119!} –
Ох, груди ми нешто загушује, –
Дисање ми стаје – камо лека,¹²⁰
Да олакшам тугу стра[х]овиту!

ИВАН (прободе га одоздраг)
Ево лека! – Па одлази паклу,
Кад те срце тамо давно вуче,
Да ти жеља за круном умине!

АЛТОМ[АНОВИЋ]
Ха! Баш ми срце проби! – – –
Збогом – круно – србска! – Збогом –

(Умре. Иван измакне остраг. Радоје са војницима)

РАДОЈЕ
*Напред, браћо, заузмите¹²¹ кланац,
Да душмана храбро дочекамо,
И стеремо са границе наше! –
*Ал' шта ј' ово; наш кнез мртав? – Брзо,
Трч[']те један чадорима белим
И Радићу¹²² глас црни однес[']те! –
(Један војник отрчи)
Ох, неверо клета; кад ћеш једном
У црни се пак[']о повратити,
Одкуда те ђаволи послаше
Да на земљи црни занат водиш!
(Радић долази са војницима)
Господару, стегни срце своје
Да од бола не пукне у груд[']ма
При погледу богомрзког дела,
Што неверство данаске учини!

РАДИЋ (за себе, одвраћајући очи са мртваца)
Он је пао, – ја** сам га убио!
Ал['] зашто ме страва обузима,
Да мртваца погледат['] не могу? –
Зар сам худа жена већ постао! –
(Наглас и поамно)

Кнез убијен? – Ко га уби, рец[']те?
Да крвника са земљом саставим,
Која га је клета избацила!

РАДОЈЕ

С војском дођо[х] да кланац заузем,
Као што ми господар наручи,
Па га нађо[х] мртва, убијена
Од незнане и проклете руке!

РАДИЋ

Ха, ђаволе, што се не покажеш,
Да те мачем од света одво[ј]им!
(Иван дође с оне стране одкуд и други
војници.)

РАДИЋ (смотри га и прене се, за себе):

Ох, ено га, – ено ми крвника,
Вршитеља намере ми грозне! –
Ох, зашто га удавит' не могу,
Тог сведока мог безбожног дела!
[[Јасно, грозећи се, војницима[]]]
Одвците ту стрвен** одавде,
Да ужасом не пуни¹²³ ми срце!
[[Војводе се ужагоре[]]]

РАДОЈЕ

Је л' то пошта, коју¹²⁴ указујеш
После смрти своје другу верном,
Да га мртва стрвином називаш?

РАДИЋ [[бесно[]]]

Ћут', војводо! (За себе) Не знам шта говорим!
(Јасно)

Ово дело грозно, богомрзко,¹²⁵
Потреса ми до беснила душу!
Ал' убицу кад међ['] вама нађем,
*На гробу ћу друга погубити,
Да осветим дело нечувено! –
Мртво¹²⁶ тело чадорима нос[']те,
А сваки нек је за полазак спреман!
За по часа дома ћемо поћи!¹²⁷

РАДОЈЕ

Кланац зар да душману оставиш,¹²⁸
По кнежине без обране сваке?

РАДИЋ

[X]оћеш и ти да ми заповедаш?
Што ја кажем заповест¹²⁹ је света,
Ко је згази платиће ми главом!
(Оде)

РАДОЈЕ [(I)гледећ['] за њим(I)]

Ово ј' твоје дело, одпадниче! –
Ал' ћу ти се за то осветити
*Ма невера пост[']о отачбини!

[(I)Завеса пада(I)]

ЧЕТВРТА РАДЊА

[Појав 1.]

Соба у двору Алџомановића.
(Напољу¹³⁰ чује се жагор и вика)

ЈЕЛЕНА [(I)дође(I)]

Ха, каква је то вика напољу? –
Ил['] је душман војску нам разбио,
Бабајка ми мила погубио,
Па сад хити да и нас нејаке,¹³¹
Слабе жене, под оштри мач узме?
Ја сва стрепим; – а црна ми слутња
Душу меку¹³² тешко притиснула; –
О, мој Боже, заклони ми оца,
Да г' несрећа свака мимоиђе! –
Та за оца драгог срце¹³³ ово
И љубав сам жарку жртвовала,
Што м' сажиге девојачке груди¹³⁴
Те ми сада место сладке наде
Тешка слутња срце¹³⁵ обузела!
Ох, мој Боже, спаси њега само,
Ја ћу ти се за њег' жртвовати,

Одрећи се света и радости
Сваке, само оца – оца спаси! –
(Гледи на прозор, вика споља)
Ал' народ се јако узрујао –
Сви се стекли граду на капију; –
*На лицу им туга¹³⁶ с' показује –
Тек да није – ох мој мили бабо!

ИРИНА

Тебе опет туга савладала?
Зашто тужиш, срце материно;
Бабо ти се[,] ево[,] дома враћа,
Са прозора високог сам вид[']ла
Силну војску што је он одведе,
Да душмана од[']гна са границе;
Па сигурно победу¹³⁷ доноси.

ЈЕЛЕНА

Видила си – видила си војску? –
Али њега – је си л' њега вид[']ла?

ИРИНА

Шта је теби – ти ме јако плашиш!

ЈЕЛЕНА

Ја се бо[ј]им – ја стрепим једнако,
Тек да с' није какво зло десило! –
(Из даљине се чују звона)
Чујеш – чујеш[,] мајко[,] – то су звона –
Звук тај тужан душу ми раздире,
Срце цепа и крв замрзава! –
Слутња ми је срце обузела,
Па ми каже, да то звоно бабу
Мога [х]ладном гробу прати, а с њим¹³⁸
И сву наду, живот, срећу моју!

ИРИНА

Умири се, чедо материно,
Звук од звона радост предсказује,
Јер господар с победом се враћа! –
[[за себе[]]]

Јадна [к]ћери, и моје је срце
Црна нека слутња обузела;
Све ми каже, да добра бит' неће!

ЈЕЛЕНА [(]гледи на прозор[)]
Погле, мајко; ено нам Радоја!
Баш га видо[х], где у дворе уђе –
Ох, дај Боже, да нам добре гласе
Са бојишта о бабајку носи!

ИРИНА
Не брини се – све ће добро бити!
Ал' што сузе пролеваш[,] девојко?
Ако ти је бабо и погин[']о,
Зацело је као јунак пао
Бранећ мачем своју отачбину¹³⁹
И кнежину, што му прадед стече!
Утри сузе! О[х]рабри¹⁴⁰ се, [к]ћери!
Зар ти ниси од србинске крви?
Та Србкиња с дичи и поноси,
Кад јој војно, брат ил' отац седи¹⁴¹
На бојишту као јунак пада¹⁴²,
И не жели¹⁴³ видит['] свога друга,
Где умире мирно на постељи!
Србкиња је њега одо[ј]ила,
Па нек умре, ка' што му с' присто[ј]и,
С бритким мачем на¹⁴⁴ мејдану славну!

ЈЕЛЕНА
Ти си срећна, мајко, ал['] мене је
Туга горка и страх савладао!
Више пута ти си га спремала¹⁴⁵
Кад¹⁴⁶ на мејдан јуначки полази –
*Ал' ја сад – па[,] можда[,] никад више!

ИРИНА
Јадна [к]ћери[,] о[х]рабри се мало,
Да нас седи јунак не затече,
Где с' вијемо кано кукавице,
Него вредне свог јуначког рода!
[(]Радоје дође[)]

Ох, Радоје, какве вести носиш,
Да ли идеш са бојнога поља,
И знаш ли ми каква добра гласа
О сјајноме господару моме? –
Је ли јунак победу добио,
Ка' што беше вавек навикао;
Јали га је душман притиснуо,
Те је тешки[х] рана допануо,
Па сад лежи у мукама тешким,
Не имајућ' љубе своје¹⁴⁷ верне
Нити шћерце љубљене уза се,
Које би му сузом рану прале,
Пољубцима болове гониле? –
Ох, што си се скаменио, старче?
Ох, говори, испуштај реч кобну;
Не мучи ми више душу болну
Са ћутањем, грђим од говора! –
*Али ти је лице натуштено,
Кано небо кад олујом грози!
Зашто суза у оку ти с' блиста?
Је л' одговор на моје питање?

РАДОЈЕ

Добра госпо, прибери се мало
Скупи срце, да ти не препукне
Под теретом жалоснога гласа,
Који т' данас јавити имадем!

ИРИНА

Ћути, – не говори!¹⁴⁸ – Боље вади
Ноже иза паса, те прободи
Ово срце бедно и чемерно –!
Ил' говори – говори слободно –
Ја ћу стајат' к[']о камена стена,
О коју се бесна бура ломи,
Презирући жалост, тугу горку,
Што ми као једовита гуја¹⁴⁹
Срце гризе, на комаде киди!
Ох, изреци једном ту реч клету –
Је л' погин[']о – ?

РАДОЈЕ [(]плачући[)]
Кнеза више нема!

ЈЕЛЕНА [(]посрне[)]
Ох, мој мили бабо!

ИРИНА
Нема, рече?
Погин[']о је? – Ох, мој мили друже,
Зашто мене на земљи остави,
Да век црни без тебе векујем? –

ЈЕЛЕНА [(]падне па матер[)]
Јадна мајко, шта смо дочекале!
Моја црна слутња изпуни се!

ИРИНА
Ал' бар једну реч утехе кажи:
Спомен му је светао остао,
Име своје славно је сачув[']о
Па да живи¹⁵⁰ са други јунаци
У устима унучади касне. –
Је л' погин[']о као јунак прави? –

РАДОЈЕ
*Не знам, госпо!

ИРИНА
Шта? Ти не знаш, старче?
Ти се ниси уз њега борио,
Да¹⁵¹ бранећи своју отачбину
Крв пролијеш поред свога кнеза?
Гњила кукавицо! То нис' Србин¹⁵²!
Остави се тог имена славна,
Да га твоја подлост не окаља!
Крвца твоја¹⁵³, што ти у жилама,
К'[о] блатнава река тромо цури¹⁵⁴,
*Није србска веће кукавичка!¹⁵⁵
Србска мати тек јунаке рађа,
Кој' ће прије главу изгубити,
Него што ће невером постати
Отачбини и владару своме!

РАДОЈЕ

Не кори ме, живога ти Бога!
Тај ти укор нисам заслужио[.]
Ше[']сет ево има већ година,
Од како сам свијет угледао,
Ал¹⁵⁶ још дужан ником био нисам,
А смрти се никад не побоја[х]!
Већ послушај гласоношу тужног:
Кад се јутрос доле кланцу сиђо[х],
Да по речи господара свога
Душманину улазак препречим,
*Нађо[х] кнеза, где на земљи лежи,
Убијена ножем из потаје!

ИРИНА [(]малаксаво[)]

Није дакле у боју погин[']о
Као јунак, као Србин прави,
Већ прободен од незнане руке – ?

РАДОЈЕ

Од незнане – ал['] можда и знане! –

ИРИНА

Ха! говори! – Да л' убицу знадеш,
Да л' познајеш худу кукавицу,
Што са леђа, издајнички туче –
Изкажи му имена проклета,
Да га знадем, и да га потражим,
Па да овим зуб[']ма срце мрзко
Из груди му паклени[х] изчупам,
Да осветим господара свога
И неверу ђаволу пошаљем!

РАДОЈЕ

Сигурно га не могу казати,
*Али моје око редко с' вара!
Кад на мртва кнеза наиђосмо
Одмах пошљем по кнеза Радића,
Ал' његове забуњене речи,
Којим назва стрвежом мртваца,
Лице мрачно које тад' показа,

И господство које на се узе,
Јаку сумњу у мени потрже,
Да ј' он кнеза погубити дао!

ЈЕЛЕНА

Зашто громом, Боже, не удараш,
И не сатреш те грешнике гнусне!

ИРИНА

Јоште к себи не могу да дођем!
Радић. – Радић да погуби друга,
Са којјим је четрдесет лета
Проводио у љубави братској – !
Паклу црни, разтварај утробу
И прогутај овај изрод грешни,
Да не чини још више страхоте¹⁵⁷
И покора на свету овоме! –
Ха проклети! Зато си лагао
Око њега свој[и][х] двајест љета,
Да убицом на њему постанеш? –
Ал' тако ми Бога јединога,
Кој['] ме створи и на свет изведе,
Ја ћу свога осветити друга,
*Ма због греха гнусна и крвава,
Што намери[х]¹⁵⁸ учинити јадна,
Никад божја не видила лица,
Нити раја уживала вечна!

РАДОЈЕ

Мотри добро на зликовцу лице,
Убицу ћеш познат['] по погледу!
А ја идем да с' за дочек тужни
Мртва спремим господара свога!
(Оде)

ЈЕЛЕНА

*Мати, мати – шта си наумила,
Да нас још у већу пропаст сурваш?

ИРИНА

Ћут', девојко, ти јошне домашаш¹⁵⁹
*Љубав жарку, коју овде храним
У недрима киптећим од бола,
Спрам јуначког свога господара! –
*Љубав ова чиста¹⁶⁰ и пламена,
Што негова[х]¹⁶¹ у грудима верним,
Пак[']о биће, да отровним дахом
Сво[ј]им мрзког убицу задави,
Што подиже руку смртоносну
*На мој живот, мога верног друга!
Силни Боже, вечни праведниче¹⁶²!
Дај ми снагу, да се сад осветим¹⁶³,
Па накажи¹⁶⁴ мене и потомство
Са проклетством вечним и безкрајним!

ЈЕЛЕНА

Мати, мати – безумље је крајно
Овладало душом ти очајном,
Кад на¹⁶⁵ правду божју заборављаш;
Наказаће Бог убицу мрзког!

ИРИНА

Наказаће? – Бог ће накази,
Ал['] са ножем из ове деснице!¹⁶⁶
[(!)Рагић дође с више војвода и
војника[!]]¹⁶⁷

РАДИЋ

Још ми крвца кипи у жилама,
А од гњева узпламтело срце
Са неверства, које кнеза уби!
Памет ме је чисто оставила,
*А око ми бистро заслепило,
Те не знадо[х], ни шта запо[чи]њем,
Већ напусти[х] кланац душманину,
Предадо[х] му кључ од целе земље,
Па сад пишти јадна сиротиња
Под гвозденим бичем отмичара.
Пламен ено села сагорева,
*А копита хатова убојни[х],

Њиве газе, наду сиротиње! –
Још ко[ј]и час, па ће и град овај
Стесњен бити од душманске миш[']це,
Ако с' сложено сви не одупремо
*Надирућој сили Лазаревој! –
Зато сваки да је мене слуш[']о;
Послушнога наградићу лепо,
*Ко не слуша, онога ћу дати
За репове најбешњим коњима
Привезати, нека га растргну
Ка' најгорег на свету крвника¹⁶⁸! –
(Ирини)

Знам ти тугу, госпођо кнегињо,
Што ти срце меко обузела
Са губитка твога господара!
*Ал' судба је вечна одредила
Да погине од незнане руке¹⁶⁹.

ИРИНА

Ти је не знаш, ону грешну руку,
Која уби твога верна друга? –
Ал' ја знадем, познајем¹⁷⁰ крвника,
Што к[']о худа несмелица с леђа,
Из потаје са ножем убија!

РАДИЋ

Ти га знадеш? – Кажми ми убицу!
*Најгоре ћу муке измислити,
Да у њима свој грех црни призна!

ИРИНА

Ох, како се небо не стропошта
Да прогута земљу ову мрзку,
Кад ђаволи сами по њој гмижу;
Како сунце земљу не сажиге¹⁷¹
Код овак[в]а притворства гнуснога?
И Бог јоште трпи тог грешника,
Што, под ликом вернога братинства,
Ножем пара срце брата свога,
Да са крвљу свареном се [х]рани! –
Ох, мој Боже, испуштај громове,

Нек поразе овај изрод пакла,
Са кога се и сам пак[']о гнуша!¹⁷²
Притворицо худа¹⁷³, не скривај очију,
Да т' прочита из њи[х] дело црно,
Што изврши на мом господару!

РАДИЋ

Ја? –

ИРИНА

Ти си му убица, сатано!
То т' сведоче погледи збуњени,
Које плашљив¹⁷⁴ по дружини бацаш;
То казује твоје гнусно лице,
Што од страха¹⁷⁵ са злочинства гадног
Изкези се ка' у љута звера;
То говори крв та усирена,
Што т' остаде на рукама грешним!

РАДИЋ [(]упрепашћен гледи своје руке[)]

Крв на мојој руци? –

ИРИНА

Проклетниче!
Огледаш се, не би л' крв видио?
Нема крви, – ал' те савест изда,
Да с' крвничко учинио дело! –

РАДИЋ

Ћути жено! Јер тако ми Бога
Зуб[']ма ћу ти језик изчупати!
Да лаж више грдну не изпушта!

ЈЕЛЕНА

Мати, мати – туга те савлада!

ИРИНА

Туга? – Ха, не туга, већ беснило,
Што крвника овде гледат' морам¹⁷⁶,
А ниједан мача да потргне,
Да освети свога господара? –

Ту сто[ј]ите као [х]ладно стење,
*Не имајућ['] срца нит' смелости,
Да убицу мрзког поразите! –
Та ви нисте људи, већ ђаволи,
Ко[ј]и место срца камен тврди¹⁷⁷
У груд[']ма имају! – Стан[']те, робље¹⁷⁸;
*Науч[']те се од невољне жене,
Како ваља наказат' убицу! –
Ха, невредни! – Овамо дај¹⁷⁹ мача,
Да г' окупам у крви крвничкој!
(Изтргне од једног мач)

РАДИЋ

Шта¹⁸⁰ ме јоште свесна задржава,
Да је мачем на онај свет пошљем!

ЈЕЛЕНА [(]задржи матер[)]

Јадна мајко – шта си наумила!

РАДИЋ

Шта сто[ј]ите? – Мач јој отимајте!
(Војници јој изтргну мач)

ИРИНА

Проклетниче! – мислиш да си спасен? –
Ради са мном, што год ти је драго,
Посеци ме¹⁸¹, или ме удави,
*На грех црни, ко[ј]и већ учини,
Нагомилај још сто греха нови[х] –
Ал['] осветна рука сусти[']ће те,
Ма с' сакријо у утроби земље!
Знаш ли шта је љубав супружника?
Та дубља је и од сиња мора,
Безкрајна је као свет безкрајан;
Дна јој нема, а границе нема!
Половину једну си убио,
А друга се сва у жељу грдну
За осветом крвном окренула!
А крв она коју си пролио,
У клетву се грозну претворила,
Те ти пада на крвничку главу,
Призивајућ¹⁸² Бога да с' освети!

РАДИЋ

Ох, ђаволе[!] –

(Појуре на њу мачем)

ЈЕЛЕНА [(]изађе пред њега[)]

Стани, стани[!] – не убијај мајку, –

Пре забадај мач у ове груди,

Кад ти срце само крви жели! –

РАДИЋ [(]за себе[)]¹⁸³

Рука ми се веће упутила¹⁸⁴

Срцу мрзком, а ова м' задржа;

Задржа ме од убијства нова. –

[(]Војницима[)]

Вуците је одавде; – у мрачну

Тавницу је баците грешницу;

Да је моје очи не гледају,

И рука се о њу не окаља!

ИРИНА

Добро с' своју намеру изплео!

Водите ме; – ал' каштига грозна

Сусти[']ће га за безбожна дела!

ЈЕЛЕНА [(]клекне[)]

Поштеди је – поштеди ми мајку!

Ево ти се на колени молим

За њен живот; узми[,] ево[,] мене,

Исеци ме овде на комаде,

Ил' ме баци на најгоре муке

Само матер – матер ми остави!

ИРИНА

Устај, [к]ћери, не моли тог звера;

Молба ће ти узалудна бити,

Јер његово срце каменито

*Никад није покренуто било

Од милости или сажалења! –

Чу ли[,] змијо[,] срца отровнога:

Уз молитву¹⁸⁵ моју¹⁸⁶ свакидашњу;

Коју Богу свемогућем шаљем,

Придружићу одсад још и клетву:
„Срећа нек те пре смрти остави,
Па да јоште многе дане живиш
У туђинству као просјак низки;
Ак’ узимаш¹⁸⁷ љубавницу верну,
Нек за тобом тако она кука,
Ка’ што данас ја за мо[.]им другом;
*А пород ти од срдашца мрзка
Проклет био, наказан и кљакав,
Да с’ од њега свак’ грози и гнуша;
Лешину ти вашке развлачиле,
*А кости ти земља измећала!”

РАДИЋ

Бог ће слушат’ клетву безумнице! –
Водите је у мрачну тавницу,
Тамо више имаће времена,
Да испушта¹⁸⁸ клетве несмислене!
[(]Војници одводе Ирину[)]

ЈЕЛЕНА

Ха, крвниче! молба ништ’ не вреди?
*А ти слушај још и моју клетву:
*Никад мира не им[’]о да Бог да,
*На очи ти никад сан не пао;
*А кад умор тело ти савлада,
У дремежу страшила виђао,
И ђаволи гонили те клета¹⁸⁹,
А ноктима сво[.]им отрованим
Црну душу из срца т’ чупали! –
(Пауза)

Стани, мајко, причекај и [к]ћерку,
Да те теши у тамници мрачној. –
Ено[.] отац с неба руке шири
Да загрли [к]ћерку јединицу; –
Ено – ено[.] руком на нас маше[.] –
Стани, оче, ја ћу да с накитим¹⁹⁰,
Ка[’] с пролећа¹⁹¹ што с’ додоле ките,
Па да тако у мирису цвећа
Теби дођем на крилима ветра.
(Са чудним погледом)

Ха, ха, ха, ха, ти си то Радићу?
 Зашто пружаш нож на мога оца?
 Ух! Ено¹⁹² крв му цури са руке –
 Па како је усирена – црна – !
 Зар је так[в]а крв у мога оца? –
 Ти си страшан – ја морам бегати –
 Из¹⁹³ ока ти оштра муња сева –
 *А змије ти лежу на уснама
 И отровни на ме језик плазе – !
 Бежи – бежи – несрећна Јелено!
 (Оде у лудилу)

РАДИЋ

Што не уби ово штене лудо! –
 *Али стани! То би ми шкодило!¹⁹⁴
 Боље да јој склоним љубавника;
 Она ништ' ми наудит' не може. –
 Са женама нека Иван сврши –
 А Вука ћу ја да пошљем Богу! –
 Ха, Лазаре, ти ћеш запамтити
 Кад си с' на ме оружијем диг[']о! –
 А кад Иван овај пос[']о сврши,
 И опреми жене у пакао –
 Онда нека и он, сведок мрзки,
 Са овога света уклања се!
 Код народа како ћу с' опрати
 И повратит' поверење старо,
 Две, три сузе из ови[x] очију
 Проливане за умрлим другом,
 Опраће ме задоста пред светом
 И завести¹⁹⁵ главе лакоумне! –
 И Лазара убица ће стићи,
 А онда сам ја први до круне,
 Да је себи на главу натакнем! –
 Паклу црни, још ме ко[j]и часак,
 Тек послужи верном твојом руком,
 Док ми с' круна на глави заблиста,
 П['] онда¹⁹⁶ т' на част душа отрована! –

ПРОМЕНА

1[(Тавница. Слева врата[,] – Сдесна мала[,]
скривена подземна врата[])]

ВУК (сам)

Шест већ дана овде бедан седим
У самоћи бројећи тренути –
Сваки дан ми беше лето дуго –
Сваки тренут час пуни за мене! –
Оца краси круна србска златна,
Браћа ми се господством поносе,
А ја јадан у мраку повлачим
Тугу своју, своје горке јаде! –
*Мајко мила, ти, знам, да ме жалиш,
Знам, да ти је при вести жалосној,
Што т' донеше о твојем мезимцу,
Груди њежне туга савладала,
Да си сузе очајне пролила –
Ал' си и ти[,] можда[,] преплакала! –
*Мене тешки ланци притискују,
*А вас свила и жежено злато¹⁹⁷!
Судбо вечна, зашто ме одреди
Да проводим век свој у невољи! –
Гору муку није мог[']о наћи
Тај нечовек, што ме овде баци;
Од колевке слободи навикнут,
Да самоћом умори ми душу!
Моје срце на две с' поле цепа;
Једна пола у љубави горе
Неизмерној, спрам [к]ћери дивотне,
А друга ми пламти за осветом
Спрама оца гнусног, неприродног.
Па никакав гласак да ми допре
У несносној овој помрчини,
Те да дознам шта с' ван мене ради¹⁹⁸;
Тек сам једва из прикрајка мало
*Надочуо о боју крвавом,
Ко[ј]ино се неки дан десио.
Ал['] чија је миш[']ца победила
*Никад не знам, нити ћу дознати! –
Тек да ми је видет' њено лице¹⁹⁹,

Да са њеног љубкога погледа
Срце²⁰⁰ бедно с нова се оснажи,
Да подносит' може муку грдну!
Ал' не, – нећу је видети никад
Више, док год дане²⁰¹ неизтрајем! –
(Спусти се доле)

ЈЕЛЕНА [(]дође накићена, у лудилу[)]
Спавај[,] мајко – сад ће отац доћи;
Рана му се веће залечила,
Што је доби у борби с ђаволом; –
Спавај[,] мајко – нећу те будити,
Јер те умор грдан савладао
Бацајући клетву на крвника. –
Спавај[,] мајко – ил' те боли глава?
Онда кажи ономе крвнику
Нек те коље, ка' што бабу закла! –

ВУК

Је ли она? – ох, она је, она! –
Ох, Јелено, јеси л' амо дошла,
Да мелема у срце улијеш²⁰²,
Ил' да с' муци пакленој радујеш,
Коју справи твој ми отац мрзки?

ЈЕЛЕНА

*Мој отац? – Отац ми је тамо,
Он већ чека и мене и мајку
С раширеним рукама у рају,
Да у сладком[,] вечном загрљају
Проводимо дане; [x]ајде и ти!

ВУК

Ох, мој Боже, да л' је ово можно? – ! –

ЈЕЛЕНА

И Вук ће нам у походе доћи;
Знаш ли Вука[?] –

ВУК

Је ли ово она? –

ЈЕЛЕНА

Зашто нећеш за нама да дођеш? –
Ви[']ш', ја би[x] те цвећем изкитила²⁰³,
Ка' што мене видиш накићену! –

ВУК

Она је! – Она је! – Вечни Боже,
Каштига²⁰⁴ је твоја стра[x]овита!

ЈЕЛЕНА

*Не дирај га! – Не дирај ми оца,
Радић га је за срце ујео,
Па га боле, па га мучи јако. –
У змију се Радић претворио²⁰⁵,
Обавио с' оцу око срца,
Па зубима сво[j]им отрованим
Загриз[']о га у незлобно срце! –
[X]ајде да бегамо; чуће змија²⁰⁶
Да о оцу разговарам, па ће
И мајку ми ујести кукавну!

ВУК

Стани – стани Јелено; – не иди!
Ох, мој Боже, зашт['] њу не поштеди;
Зашт' онога гњевом не наказа,
Ко[j]и плива²⁰⁷ у гресима гнусним,
Већ погоди свог анђела дивног!
Зашт' ономе памет не одузе,
Ко[j]и т' згреши против вечне правде,
Век наказа незлобиво јагње!

ЈЕЛЕНА

Беж[']мо – беж[']мо; – треба мајки каз[']ти,
Да се чува од отровне гује,
И на њу је језик изплазила.
(Одлази)

ВУК

Ох, остани – остани анђелу! –
Срце моје, удар је превелик²⁰⁸ –
*Не можеш ми више одолети[!] –

(Падне обнесвеснут на земљу. Подужа пауза[.]

РАДОЈЕ [(]дође[.]

Где је²⁰⁹ – где је? – *Ништа баш не видим
У проклетој овој помрчини!
Око ми се на светлост навикло,
Па мрак густе не може да продре! –
Убица је узастопце за мном,
Па ако га још овде затече,
*Неће више угледати сунца! –
Ах, ево га; ал' на земљи лежи[.] –
Да ме није крвник претекао? –
Вуче, Вуче, јеси л' у животу?
Устај брзо, уклони се брзо,
Јер убица узастопце иде!

ВУК [(]подигне се упола[.]

Је л' то јава, ил' сан варљив био?
Срце јоште у груди ми куца
Од ужаса са појава грозна!

РАДОЈЕ

Није санак, млађани јуначе;
Него бежи, подижи се одма[х],
Јер ћеш лако сан вечни уснити.

ВУК

Шта ћеш, старче; – јеси л' ти убица,
Па долазиш, да ми живот узмеш? –
Ох[,] узми га, прободи ме одма[х] –
За ме нема већ радости више!

РАДОЈЕ

О[х]рабри се, господару светли;
Мора да си страшан²¹⁰ сан уснио,
Кој' се снови на самртном часу,

Кад још к' себи не можеш да дођеш?!
Устај брзо, уклони с' одавде,
У лудост ћеш изгубити главу,
Ако с' дуже позабавиш овде!

ВУК

Главу ћу изгубит' – Нек изгубим,²¹¹
То и желим, кад већ срца немам!

РАДОЈЕ

*Не беседи тако, господару,
Тако т' оца, тако т' мајке твоје,
Уклањај се, живога ти Бога,
Другче ћемо обадва пропасти!

ВУК

*Отац²¹² ме је веће прегорео,
А мајка²¹³ ми још два сина има,
Па нек нађе у њима утехе;
За ме нема већ радости више
Нит' утехе на овоме свету; –
Смрт је мени сада добродошла,
Јер од муке спасава ми душу.

РАДОЈЕ

Господару, све ће добро бити,
Само бегај из тавнице мрачне;
Ране ће се твоје залечити
Када снова²¹⁴ јарко сунце видиш!

ВУК

Залечиће с' ране ове грдне?
*Никад, никад; – ова мука тешка²¹⁵,
Што ми целу²¹⁶ преотела душу
И срце ми врело заледила,
Престат' неће све до мрачна гроба!

РАДОЈЕ

Ох, престаће, у Бога је нада!
Само спаси свој млађани живот,
Да га џелат²¹⁷ мрзки не прекине! –

(Напољу је вика)

Ох, ево ји, по тебе већ иду –
Да те воде већ на губилиште[.] –
(Притрчи и отвори тајна врата)
Ево врата – брзо²¹⁸ се уклони
Јер за тренут већ ће касно бити!
Ходник ће те ван града извести,
Само мени познат је пут овај,
Брзо иди јер ће те сустићи[!]

ВУК

Ја да бегам? То чинити нећу! –

РАДОЈЕ

Али мораш; – мајка ће ти јадна
Пресвиснути у великој туги,
*Ако лудо сад изгубиш главу!

ВУК

Мајка? – Јесте, њу не смем убити,
А смрт моја и њена би била!
(Оде. Вика напољу је близу)

РАДОЈЕ

Сад нек дођу – ја ћу га заменит',
*Мојом смрћу његов живот спашћу!

РАДИЋ [(]долази с војницима[)]

Врата²¹⁹ заузмите; а ви други
Хајте за мнош у тамницу доле,
Да штенету шију заврнемо! –
(Спази Радоја, ко[ј]и с голим мачем
ст[ој]и пред други врати)
Ха, шта ј' ово? – Шта ти тражиш овде? –

РАДОЈЕ

Да невиног од смрти избавим,
И од греха нова да т' сачувам!

РАДИЋ

Ха ђаволе, ти ћеш га заменит',
Кад ми жртву из руку отимаш!
(Појури на њега мачем)
Уклањај се с врата, гњили старче,
Да о тебе не окаљам руке!

РАДОЈЕ [(]Борећи се[])]

Пут до²²⁰ врата преко мене води!

РАДИЋ [(]Прободе га[])] –

*А ти падај, да пута добијем!²²¹

РАДОЈЕ [(]Падне[])]

Боже, Боже, он ће погинути!
(Умре)

РАДИЋ

За мноm, момци!
(Сви појуре на враташца)

[(]Завеса пада[])]

ПЕТА РАДЊА

[(]Сокак у граду Алтоманову[])]

[(]Појав 1.[])].

[(]Грађани оружани с копљима и
штитовима[])]

1. ГРАЂАНИН

Целу ноћ сам престојао [']вако,**
Па још нема да ме ко измени!

2. ГРАЂАНИН

Боље да ме нико не измени! –
Јер кад дође до измене, побро,
Нећеш више стојат' на ногама,
Већ ћеш бити у вечном покоју!

1. ГРАЂАНИН

Бре[,] од тога нек ме Бог сачува!²²²–
Онда водем да овако сто[]им
Још три дана, и још три до нужде
Без замене и одмора сваког,
Само да ми глава цела буде;
И тако је бадава излажем,
Без заваде и беснила туђег!

2. ГРАЂАНИН

Право велиш; – ми бијасмо мирни,
Бринусмо се за своје огњиште,
У туђу се свађу не мешасмо,
А сад ево променисмо шило
Са копљама дугим и шиљастим!

3. ГРАЂАНИН [(]дође[])

Спра[в]љајте се, браћо, за одлазак!

1. и 2. ГРАЂ[АНИН]

*А куда?

3. ГРАЂАН[ИН]

На онај свет, ма куда,
Који у рај, кој['] у пак[']о црни,
Ал' свакако у земљицу [х]ладну.

1. ГРАЂАН[ИН]

Шта ту бунцаш?

2. ГРАЂ[АНИН]

*[Х]ајд['], не лудуј, брале!

3. ГРАЂАН[ИН]

Камо срећа да бунцам иза сна;
Ал' сан није, него пука јава!

1. ГРАЂ[АНИН]

Па говори, да те разумемо!

3. ГРАЂАН[ИН]

*Кнез нам оде Богу на истину²²³,
Са животом и Радоје плати,
Што пропусти младог царевића
Из тамнице, куд га Радић тури.
А кнегиња данаске освану
Удављена на²²⁴ постељи својој. –
Ако тако и даље устраје,
Велим да ће и на нас ред доћи,
Те зато вам кажем, да сте справни.

1. ГРАЂ[АНИН]

Шта? Кнегиња удављена велиш?

2. ГРАЂ[АНИН]

*А ко је удави?

3. ГРАЂ[АНИН] ’

Ко би знао?²²⁵
*Ко ј’ убио Алтомановића?
Нико не зна осим Бога живог!²²⁶ –
Дани су нам црни настанули,
Паз’те браћо[.] добро бити неће! –
Ноћас стоја[х] овде као стражар –
Помрчина беше као тесто,
Ни прста свог видити не могах,
Облак густе застр’о је небо²²⁷,
Издајека, отуд са истока,
Одкуда сунце сјајно нам се рађа;
Потмула се грмљавина зачу; –
Доба беше баш поноћи глуве,
Свак се живи покоју предао:
Тад се зачу са високе куле
Крештајуће грло совуљаге,
Где пробија тишину поноћну. –
Мало затим, дуго не трајаше,
Глас ужасан сови одазва се,
К[’]о бик рањен бесно да урличе, –
А у тај пар севну из облака
Муња хитра и таму разгони[.] –
При светлости муње силовите

Две²²⁸ у бело завијене сенке
Спази[х], где над кулом загрљене
Постојаше мало, па несташе. –
Једна ми је сенка изгледала
Ка['] покојни наш Алтомановић,
А у другу не мого[х] гледнути,
Јер ми страва срце обузела;
Ја покријем лице овим штитом,
Да са муње очи не иштетим; –
А кад после очи с нова дигнем,
Помрчина још гушћа притисла!
Ти нам знаци пропаст предсказују! –
Ал' и треба сви да пропаднемо,
Кад крв братску вазда проливамо!

1. ГРАЂАН[ИН]

*Ал' шта ј' ово – као неки спровод? –
Ка['] мртваца канда гробу носе? –
Неће л' бити нова жртва злобе? –

3. ГРАЂАН[ИН]

То је тело покојне кнегиње!
[[Више грађана се изкупило![]]]

2. ГРАЂ[АНИН]

Па зар тако да је са[х]рањују
Ка' најгору у земљи сироту? –
Зар и ово, браћо, да трпимо? –
Та она је права мати била
Земљи нашој и народу своме;
У срцу је цео народ носи
Рад доброте и милости њене; –
Па сад да је као стрвеж какву
Без свакога хришћанског обреда
Гробу мрачном у недра сложимо? –
Не, тако ми овог живог Бога,
То трпити никако не смемо! –

ВИШЕ ГЛАСОВА

То никако не трпимо, браћо!

2. ГРАЂАН[ИН]

Зар од блага што за њоме оста,
Да с' не може јадна ни са[х]ранит'?
Ко то може гледат', нека гледа,
Ал' ја један никако не могу!

ВИШЕ ГЛАСОВА

Ни ми, ни ми не можемо гледат'!

(Народ се узруја и комеша оружан по бини.
Иван иде напред, за њим носи се тело Ирине[!])

ИВАН

*[Х]ајд', народе, уклањај се с пута,
Да лешину кнегиње покојне
[Х]ладном гробу занавек предамо!

2. ГРАЂАН[ИН]

Стој, Иване, трпит['] не можемо,
Да с' кнегиња тако са[х]рањује,
Као да је од Бога проклета!
*Ирина је нама мајка била,
Свакоме је милости делила,
Ко се њојзи јадан приближио,
Отиш[']о је срећан, задовољан²²⁹;
Бадава се нико код кнегиње
Потужио није, свакога је
Утешена од себе послала.
То с' заслуге, које признат['] ваља;
А ми смо јој срцем благодарни,
Па не дамо да се нехришћански
Тело њено мртво сад сахрани.

ВИШЕ ГЛАСОВА

Ми²³⁰ не дамо – не дамо никако!

ИВАН

Ха, зликовче, и ти с' усуђујеш
Против воље кнежеве говорит'?
Чујте, људи, – што овде видите,
То је воља кнежева, не моја!

1. ГРАЂАН[ИН]

То ј' лаж црна! – То не може бити!

ЈЕЛЕНА [(]долази[)]

Стан[']те, стан[']те, – не дајте је[,] људи – !

[X]оће мајку да ми у гроб носе.

Ја ћу мајку чуват['], неговати;

Под брижљивом негом [к]ћерке своје

Мајка ће ми опет оживити;

Па ће своју [к]ћерку загрлити,

Пољубити ово чело бледо,

Ову руку у својој стиснути,

Што с' око ње никад не умори! – ²³¹

Спуштајте је, спуштајте је доле –

Да је видим – да јој са пољубцем

Успавану душу сну отргнем; –

Не дајте је – не дајте је[,] људи[,] –

Ђаволи је у пакао носе,

А бабајко у рај је отиш[']о,

Па се неће никад састанути – !

Отргните²³² од сатана црни[X]

*Мајку моју – моју милу мајку!

ВИШЕ ГЛАСОВА

Спуштајте – спуштајте је доле!

(Спусте је доле)

ИВАН

Вуц[']те стрвеж, па је закопајте,

Господар је тако наложио;

Ко његову заповест обиђе,

Неће више угледати сунца,

*Нит' ће с' главом више поносити.

ЈЕЛЕНА [(]клекне[)]

Ох, не дајте – не дајте ми мајку!

Није мртва, само је заспала. –

Ови лажу – сви ови ђаволи –

Душа јој је јоште међу нама,

Па ће с' вратит' у тело јој меко! –

(Спази Ивана)

Ох, не дајте – ено јој убице. –
Ид' одатле – не дирај у мајку[.] –
Ух, како си гадан, гнусан, страшан –
Са усана тво[ј]и[х] танки[х], модрих]²³³,
Сатана се на свет осмешкује –
*Место косе змије ти гамижу
По темену и око очију –.
Отров кипти из сваког погледа –
С тим погледом отров[']о си мајку,
И оца си с њиме уморио. –

ВИШЕ ГЛАСОВА

Шта? Он убица – уби[ј]мо га!²³⁴
(Подигну оружје на њега)

ИВАН [(]брани се[)]

Зар да једној луди сверујете?
Што булазни та будала клета²³⁵
За истину одма[х] узимате?

ЈЕЛЕНА

Ено отац прети ми одозго, –
Он ће казат' Богу тамо горе,
За грех црни ко[ј]и ти учини;
Бог ће послат' наказне ђаволе,
Ко[ј]и ће ти са ноктима оштрим
Срце твоје мрзко раздирати²³⁶ –
Зуб[']ма ће ти пакленим, отровним,
Црну душу вавек разкидати. –

ВИШЕ ГЛАСОВА

Уби[ј]мо га – уби[ј]мо[.] зликовца!
(Навале на Ивана)

РАДИЋ [(]дође[)]

Шта је ово? – Оружије доле,
Па говор[']те шта се догодило!

1. ГРАЂАН[ИН]

Убицу смо мрзког у[х]ватили,
Што свет трује задахом пакленим,

Који уби Алтомановића,
И кнегињу удави недужну!

РАДИЋ

Камо крвник, да га овде смлавим!²³⁷

2. ГРАЂАН[ИН]

Ево – ово је убица!

РАДИЋ

Иван?

[[За себе[]]]

С тиме боље; сад ми дође шака,
Да са света уклоним сведока!

[[Јасно, тргајући мач[]]]

Ха, ђаволе! – Ти л' си тај отровник,
Што са ножем из потаје тучеш? –

(Прободе га)

Ево узми ово у награду!

ИВАН [[падне[]]]

Ха, Радићу – ти ме наказујеш? –

Збогом – друже! – Ти ћеш – скоро – за мном!

(Умре)

РАДИЋ²³⁸ [[за себе[]]]

Друже, рече? – Садругом ме назва? –

(Окреће се и гледи унаоколо)

Је л' још когод чуо из дружине,

Да ме другом свог проклетства назва? –

*Ал' шта радим? – Ново ми убиство

Јоште већма памет замрсило –!

(Јасно)

Одвците ту стрвеж псећију,

Да са својом окаљаном душом,

Која грехе безбројне изврши,

Не окужи свет овај незлобни!

(Војници с виком одвуку Ивана. За себе)

Та су уста занавек умукла!

Нико више сведочит['] не може,

Да ја** уби[х] Алтомановића
И кнегињу о[т]преми[х] са света!
(Опази Јелену код сандука Ирриног)
Само ова још живи на свету[.] –
Ал' друг верни и ту ми ј' помог[']о,
Памет јој је слабу одузео! –
(Чује се вика напољу)
Ал' шта ј' ово? – Звекет од сабаља?²³⁹
Стан[']те, стан[']те – ево ме у боју,
Још ко[ј]и час, па или ћу пасти,
Ил' круна на глави м' засјати!
*Напред, напред! – Сад сложено јунаци! –
(Оде)

ЈЕЛЕНА [(]сама. Загрли своју матер у сандуку)
Чекај, мајко; – на мене с' наслони,
Да ти лакше буде лежат' овде. –
Ил' устани – па беж[']мо одавде –.
Док нас нису гује опасале,
Што са гнусним сво[ј]им реповима
Уморише бабајка ми мила!
*Немој ћутат'. – Зашто ћутиш, мајко? –
Зар је душа већ ти одлетила
У рај вечни? – Ох²⁴⁰, немој ме, мајко,
Оставити само[х]рану овде –
Поведи ме – поведи ме собом – !
(Напољу буна и звекет оружја.)
Слушај – слушај – ево већ крвници
Оружијем на нас наваљују,
Неко ће те од мене отети,
Па куда ћу јадна и сирота! –
Устај – устај, мила моја мајко! –

ВУК [(]дође с голом сабљом[)]
Где је – где је – где ћу да је нађем,
Да њу само избавим одавде;
И сачувам онај створ небесни
Од насиља и од смрти грозне! –
(Спази Јелену)
Ох, ево је – ево је, анђела! –
Је л' то она – ово бледо лице²⁴¹,

Ова слика са мрамора [х]ладна,
Део сваког живота ту сто[ј]и,
Ка['] да нема ни крви, ни срца?
Та она је – она је заиста – !
Туга јој је срце скаменила,
Па је жали ка['] цветак увели,
Кад јој корен олуја изчупа,
А мирис му пређека одузме,
Ко[ј]и нам је срце веселио²⁴²
А груди нам милином по[ј]ио! –
Ох, Јелена – !

ЈЕЛЕНА

*Не дирај ми матер!
Поштеди је, само њу поштеди – ;
Ево моје девојачке груди
Па ји парај, на комаде сеци –
Само мајку – мајку ми не дирај[.] –

ВУК

Боже, Боже, – Ти си немилостив – !
Зашт' анђела твога небеснога
За кривицу²⁴³ грешни[х] родитеља
Са лудилом наказа недужна? –
Ој, Јелена, зар ме не познајеш? –

ЈЕЛЕНА

Њега уби – немој дират' мајку – !
Од Радића звер је постанула²⁴⁴,
Те сад бесни по свету овоме
И зубима сво[ј]им отрованим
Чупа људ[']ма душу из недара – ;
Њега уби[ј] – он у пропаст баци
Мене, мајку и бабајка мога! –
Иди, иди уби[ј] тога звера,
Да не трује више свет незлобни! –

ВУК

Ха, убицо! [Г]ди ћу да те нађем,
Да осветим све невинне душе,
Које досад у несрећу баци,

Те свет овај у пак[']о претвори! –
Идем у бој – у вреву крваву;
Тражићу га цео век свој дуги,
Пронаћи ћу јаде свеколике,
Док грешника жива не сустигнем,
И црну му утробу распорим! –
О мој Боже, вечни праведниче!
Ули[ј] снагу у ову десницу,
Очеличи ове жиле слабе,
Да не клону при ударцу тешком,
Ко[ј]им хоћу крвника да смождим,
И душу му кужну ка престолу
Твоме пошљем, да каштигу прими
За толика нечовечна дела!
Та срце је у мени раздер[']о,
Живот ми је чемером отров[']о;
*А са клета дела његовога
Крв се братска потоком пролива,
Усеви се копитама газе,
Села букте у пламену љутом,
*А градови развале постају!
Утеши се, несрећна Јелено!
Твој драги ће осветити тебе,
Ил' ће крвцу за тебе пролити! –
У бој, у бој! – Ја ћу да т' осветим! –
(Оде. Напољу непрестано буна)

ЈЕЛЕНА

Иди, иди! – А ја ћу да легнем
И да умрем поред своје мајке! –
(Изнемогла спушта се поред своје мајке)
Стани, мајко! – Не одлази сама! –
Ево [к]ћерке, да иде за тобом! –
Отац веће шири руке на ме[.] –
Чекај, оче, ево ти и [к]ћерке²⁴⁵ –
Да на груд[']ма мајке и бабајка
Век векује у насељу рајском!
(Лагана музика)
Ах, шта ј' ово? – То је лик анђела,
Славу поје свевишњему Богу – !

Ево баба до престола божја –
Оче, мајко – чекајте! – чекајте – !
(Издише поред лагане музике. Напољу је
буна. Један *џрађан[ин]* бежи напред, за
њим народ, жене и деца[.]

ГРАЂАН[ИН]

Војска нам је веће распуђена, –
Гдеко[.]и²⁴⁶ се још коље с' душманом,
Ил'²⁴⁷ се ваља у ранама тешким.
Пламен веће лиже по кровови²⁴⁸,
Са црвеним сво[.]им језицима
Сажиге нам наше стечевине – !
Ко још има моћи у ногама,
Нека бежи, нек живот спасава!
(Оде бегалући с народом. Ватра
светлуца иза бине)

МИЛОШ [(.]с војницима[.]

За мном, браћо, кољите крвнике,
Што на браћу руку клету дижу!
Не штедите никог од мушкијех,
Кој' год данас оружије носи; –
Немилице кољ[.]те и гњавите
Одпаднике од Бога и рода! –
(Оде с војницима. Радић долази
уступалући, за њим Вук[.]

РАДИЋ

Тебе нађох[.] просјачко копиле! –
Ох, зашто ти оца не задоби[х],
Да му кажем круну отимати! –
(Уступа)

ВУК

*Натраг – натраг! – Из гомиле само! –
Донде нећу мировати, зверу,
Докле твојом** крвљу не осветим
Крв невину што с' досад пролијо! –
(Одлазе борећи се)

КНЕЗ ЛАЗАР ([с војводама[]])
За њим, децо! – Крв му је жестока,
У љутини неће с' умерити²⁴⁹,
Те ће крвник живот му узети! –
Ха, ено га – ено га обори –
Мач му бритки до балчака²⁵⁰ скреса
У срдашце оно отровано. –
Стан[']те, децо – крвник нам погибе –
Укиде га десница Вукова! –
Хвала т' Боже те одклони²⁵¹ ножа
Од прсију²⁵² мога милог сина! –

(Радића доносе мртва. Вук и Милош, а за њима неколико
обезоружани[х] војника Радићеви[х], ко[ј]и поклецају[.]

ВУК

Крвник паде – освета је моја – !

КНЕЗ ЛАЗАР

[Х]оди сине, јуначкога рода,
Да т' притиснем срцу родитељском,
Што с' поноси са таквим сином!
(Загрли га)

ВУК

Пуст' ме, оче; дужност ми је била
Осветити невино анђелче,
Што с' са овог звера упропасти,
И млађани живот свој изгуби,
Као цветак ногом погажени! –
Пуст' ме, оче, да пролијем сузу
На грудима мртве љубавнице,
Сузу туге и жалости горке,
Што ме млада јоште изневери,
И пре мене са света с' уклони!
(Клекне код Јелене и наслони главу на њу)
Ој, Јелена, рано моја љута – !
Смрт сам твоју верно осветио, –
Ал' срце ми вавек у ранама
Остануће, што тебе изгуби[х]! –
(Клоне на њу)

КНЕЗ ЛАЗАР

Бедно момче, туга²⁵³ те савлада! –
Твоја ће се туга утишати,
Срце ће се твоје утешити –
*Ал' њу никад из гроба не врати! –
(К заробљеницима)
Вама праштам – устајте са земље –
Нерад видит' Србе на колени,
Где за грехе опроштења моле!
*Нисте криви – но тај крвник мрзки,
Што неверну десницу безбожну
*Против²⁵⁴ свога владоца диже,
Мач окупа у крви братинској,
Тол[']ку србску десну утамани,
Која б' можда оташтво бранила
Прот' напасти и насиља туђа!
Он је от'шо Богу на истину,
А тамо ће за грехове тешке
Одговарат' вечном²⁵⁵ праведнику,
Ко[']ји ће му душу укаљану
Наказати за безбожна дела!
Сила крви србске се пролило,
Десна нам је скоро малаксала
*Са трвења и раздора нашег,
Ох, дај Боже, последњи пут било,
*Да крв братска узалуд се лије! –
Не дај више, [']ваки црни дани
Да наиђу на оташтво србско,
Но да сунце мира нам засијне,
Да видамо ране своје љуте
И да сложке, у љубави братској,
Усрећимо сједињено србство!

(Завеса пада)

Свршено 3[.] априла 1864.

ПРИЛОГ I.²⁵⁶

Појав 2.

(Поље код двора Алтомановићевог)

ЈЕЛЕНА (дође)

Како ми је кад у поље сиђем!
*Мирис цвећа срце ми разигра,
Песма [п]тице душу ми опоји
Сладким саном, милим осећајем!
Како ти је цвеће мирисаво у
пролећу топлом, сунчавоме?
Ал' што питам? – Нисам ли и сама
Као цветак неузбрани овај,
Што с' радује сунчевоме зраку?
Нисам ли слободна, као [п]тица?
Што са гране на гранчицу скаче
И певајућ' свог драгог дозива,
Ко[ј]и можда по предели даљни
За љубовцом милом својом тужи!
И ја тужим, а мајка је крива;
Што не роди брата ми милога
Да га волем као своју душу!
Ал' овако баш никога немам,
С ким би време дуго прекинула
Миловањем и говором сладким.
*Мајка ми је веће остарила,
Па не мари за [к]ћерине шале;
А братац би радо сеју слуш[']о,
Како збори, како с' умиљава.
Благо оној, која брата има! –
Ил' сестрицу бар да јадна имам;
Ал' овако, невесела, тужна,
Од уранка па до мркле ноћи
Сама собом вавек разговарам[.]

ИРИНА (дође)

Чедо моје, ти си већ у башти
Међу цвећем, тво[ј]им друговима!
Зашт['] одлећеш тако рано мајци,
Кад без тебе ни тренутак један
Бит' не могу у овоме дворцу?

ЈЕЛЕНА

Ох, јутро је тако љубко, мајко,
Па ти хтедо[х] у сеници овој,
У мирису овог цвећа красног,
Дочекати сунце са истока[,]
Па да видим росну белу капљу
Како с' блиста на сунчевом зраку,
Кано бисер на моме ћердану.

ИРИНА

Да л' те само то из двора из'зва;
Да се прођеш по цветнавој башти, –
И уживаш јутра пролећнога;
Или ти је туга притиснула
Твоје младе, девојачке груди?
Исповеди, злато, својој мајки!

ЈЕЛЕНА

Туга каква? – Моја мила мајко,
Одкуд туга у срцу овоме,
Кад ме љуби мајка и бабајко,
И гледају ка['] зеницу ока,
А златом ме сваким обасипљу
Поклонима од бисера дробна!
Па опет ме нешто тишти, мајко;
Казаћу ти, јер казати морам:
Видиш, мајко, ја сам врло срећна
*На грудима тво[ј]им и очинским.
Али немам брата ни сестрице,
С' ко[ј]има би[х] проводила шалу,
Скакутала по цветнавој башти, –
Тек да си ми сестрицу родила,
Или брата одо[ј]ила лепа,
*Ал' овако сама само[х]рана
Свуд тумарам, и собом говорим!

ИРИНА

Зар је отац и мајка ти мало,
Да испуне твоје срце младо?
Па отац би све за тебе дао,
Благо своје и сву кнежевину;
*А мајка би за те погинула!

ЈЕЛЕНА

Верујем ти, моја мила мајко –
Опрости ми, не срди се на ме!

ИРИНА

Ал' не, чедо, ја знам шта ти фали;
Па кад видиш свога заручника,
Нестаће ти и туге у срцу;
*Љубав ће ти твога заручника
Разгонити так[в]е тужне мисли,
Истиснуће из срца љубећег
И мајку ти и бабајка твога[.] –

ЈЕЛЕНА

Шта говориш, мати? То не може
Бити; заборавит['] ја не могу
Милу мајку, драгог оца свога.

ИРИНА

Драго чедо, срце материно,
Ти опрости љубави матерњој;
Мати сваког завидљиво гледа,
Ко с' приближи њеноме животу,
Њеном рају, – јединчету њеном.
Пак се ипак растати морамо,
Кад ти дође твој суђени војно!

ЈЕЛЕНА

Растати се? Од тебе с' растати?
Не, никада не би[х] могла, мајко,
Ма за навек изгубила војна!

ИРИНА

Драго дете, прерано то кажеш. –
Ал' манимо с' тога разговора!
*[Х]ајде у двор, треба да смо тамо,
Јер данас ће у походе доћи
Кнез Милоје, синак Страхињ' Бана²⁵⁷;
Ваља нам га дочекат' господски.

ЈЕЛЕНА

Иди, мајко, ја ћу тако доћи.
(Ирина оде. Јелена сама)
*Мајка рече да ће војно доћи
И украсти срце из недара,
Па изчупат' љубав родитељску! –
Кад би[х] њега јадна познавала,
Молила би[х], на колена б' пала
Да остави ту у срцу љубав
Коју носим спрам оца и мајке.
*Ал' овако, кад га не знам сама –
*А мајка ми ништа не говори,
Нит' од ког је рода ни племена! –
Ох, зашто ми војна напомену,
Зашт' ми ову чезњу у срдашце
Ули, да упознам тога војна
Ко[ј]и ће ми срдашце отети!
Ох, сада сам јоште жалоснија!
(Седне)

ВУК [(]дође[)]

То су дакле гордог кнеза двори,
Ко[ј]и благом надмашује сваког.
(Спази Јелену)
*Ал' каква је ова мома овде?
Да л' је шћерца Алтомановића?
*Ако јој је лице ка' врат бело,
Онда с' може лабуд постидити
Јер би јадан** изглед[']о спрам ове!
*Ал' зашто је тако сетна, тужна?
Ил' јој драгог нема у походе,
Или јој је [г]дегод погинуо,
Па сад кука и вене за њиме?

ЈЕЛЕНА (спази га и прене се)

Ко је ово? (Погледи га)
*Лице ми познато!
То је слика моји[х] тајни[х] снова!

ВУК [(За себе)]

То је слика што ме свуда прати,
Ил' по ноћи[,] ил'[] дану ходио!
То је слика, која овде живи;
Слика она, коју свугде тражим,
Док не нађо[x] у двору овоме. –
(Јасно)

Дјево мила, ти л' си љубав она,
Што ми срце милином опо[j]и,
И распали страсти непознате?
Ох, гледај ме тим жарким очима,
Загледај ми у пламено срце,
Па да видиш твоју слику бајну,
*Над олтаром љубави највеће,
Што сагради у чезнећим груд[']ма,
Да тештујем, да т' жртве приносим!

ЈЕЛЕНА [(Узбуђена)]

Шта то збориш, незнани јуначе?
*Никада те ја видила нисам!
[(За себе)]
Јадно срце, зашто лагат' мораш!

ВУК

Ти ме не познајеш? – *Не знаш љубав,
Која пламти у овијем груд[']ма?
Ја би[x] залуд сакрив[']о је више;
Продрла би као муња хитра
Из погледа мојијех очију;
Окове би своје разкинула
И беснила као бурно море,
Кад га вихар по пучини шиба!
Ох, слушај ме, не могу тајити,
Да сам увек у срцу т' носио,
Ка' што човек носи самог Бога!
Та срце би препукло од бола,
Кад ме не би саслушати хтела!

ЈЕЛЕНА

Ти с' јуначе у безумље дош'о,
Ја те никад познавала нисам.
(За себе)
Па ипак сам увек га љубила!

ВУК [(]тргне се[)]

У безумље? – У безумље[,] велиш? –
Имаш право – ја сам изван себе –
*Не познајем већ ни себе самог –
(Умири се)
Јесу л' ово високи дворови
[X]ерцеговског кнеза и властела?

ЈЕЛЕНА

То су двори Алтомановића,
[X]ерцеговског кнеза, мог бабајка!

ВУК

Твога оца? А ти си му [к]ћерка? –
То ме води твоме оцу драгом,
Јер њему сам управ и пошао,
Не сањајућ' да ћу видит' [к]ћерку,
Од које би с' вила застидила.

ЈЕЛЕНА

А ти хајде за мном!

ПРИЛОГ 2.

(Сви по реду долазе цару, љубе га у руку и одлазе. У томе се завеса спушта)

2. појав

(Соба у двору Лазареву)

КНЕЗ ЛАЗАР

Тек два часа, како круну носим,
Како седим у престолу златну,
Па већ ми је круна отјештала,
Златан престо тврд ми је постао!
*Нека слутња једнако ме гони,
Да ће с' крвљу забележит'] време,

Кад сам србску круну задобио! –
Ал' ћу сносит' радо тешко време,
Тек да народ усрећим јуначки,
Да процвета мила отачбина
Као што је некада цветала. –

1. ДВОРАН[ИН [(]дође[)]

Светла круно, један гласник дође!

КНЕЗ ЛАЗАР

*Нека уђе!

(Дворан[ин] оде. Уђе Југ Богдан и
Бановић Страхиња)
Баш добро ми дође,
Југ Богдане, а и ти Страхињо!
Нађите се увек око мене,
Да саветом сво[ј]им извечбаним
Помогнете владати ми земљом[.]

ПРИЛОГ 3.

ИВАН

Видиш, к[н]еже, ово је бо[ј]иште; –
Овде с' мора бојак одпочети,
Када Лазар са војском нагрне,
Да кроз овај узки кланац продре. –
*Наша с' војска мора одупрети
Да задржи надирућу силу;
Ако душман овим кланцом продре.
Пола земље ласно ћ' задобити!
Кључ је ово целој кнежевини! –
*Ако кнеза у боју погубиш,
Војском ће нам страва овладати,
Окренуће леђа душманину
И напустит' ово место важно. –
*Ако ли га овде смаћи нећеш,
Прилике ти боље не знам, кнеже!
Ти сад бирај! Или већма волеш
По кнежине туђе изгубити
И у руке дати душманину,
Ил['] онога укинут' са света,
Кој['] на путу твојој срећи сто[ј]и!

ПРИЛОГ 4.

*НИКОЛА АЛТОМАНОВИЋ

(Садржина)

*И радња*²⁵⁸

[{}У врту{}]

Радић долази с Иваном. Из њиног говора види се, да је Радић горд, славољубив човек, а Иван да је удворица, која само за златом грамзи. Иван је Грк, ког је Радић заробио и после за слугу узео. Радић испусти две[-]три речи и о својој намери, да Јелену Алтомановић узме.

Радић смотри Вука, где долази, пак вели Ивану, да мотри, шта тражи он у врту и удаљи се.

Вук дође. У подужем монологу разлаже своју љубав к Јелени. Јелена дође. Из њини[х] речи види се, да се љубе. Вук је ватрен љубавник, ко[ј]и се држи за доста снажна, да све препоне силом с пута уклони, које њиној љубави на путу стоје.*

Иван оде и позове Радића и *Алтомановића. *Алтомановић, огорчен од Радића, своју кћер немилице грди и проклиње, вређајући уједно и Вука, ко[ј]и на ово огорчен, тргне мач, но стишавши се, оде. Алтомановић даде своју кћер одвести. Огорчење Алтомановићево употреби Радић и наведе га на одупирање против ступања Лазаревог на престо. Из свега се види, да је Алтоман[овић] несталан, поводљив човек, а Радић да Јелену нешто и воле, те зато да и он доста мотива има за своју мржњу против Лазара, јер се бо[ј]и, да ће га Алтомановић оставити, и прешавши на страну Лазареву, да ће своју [к]ћер Вуку дати. Радић је сталног, тврдог карактера, ко[ј]и се на своју снагу чврсто узда, а презире мњење света, нити га се бо[ј]и.

И радња

Бановић Страхиња и Балша разговарају се о стању државе и о избору *Лазаревом²⁵⁹. Из њини[х] речи, види се, да су Алтоман[овић] и Радић били против Лазара и да су кућама сво[ј]им отишли, не хотевши признати Лазара. За тим велика сцена крунисања (од прилике по старој форми). Кад улак дође, закључи се, да се још једанпут (као ултиматум) позову бунтовни кнезови, да се покоре своме владару.

Вук је то чуо. Он се одважи, да буде он тај писмоноша Алтомановићу и замоли цара да га за то одреди, не говорећи ништа²⁶⁰ о својој љубави и завади с Алтомановићем. Цар му допусти. – Затим позове Милоша и Вукосаву, благослови их и тиме се светковина заврши. Вук Бранковић фигурира ту као суморан (*düster*)²⁶¹ карактер²⁶² али мудар државник. Особито се то види из

његовог предлога, да се бунтовници још једнапут позову на послушност, где је и Југ Богдан противно захтевао као већ старац разборит.

III акти

Три војводе Алтомановићеве²⁶³. На то дође Алтоман[овић] и Радић, а затим Вук, ког у тавницу баце. – Радић сад говори Алтомановићу за Јелену и оде. А овај дозове своју [к]ћер и рекне јој, да ће се за Радића удати. Јелена моли свога оца, али овај не одустаје, но вели јој да бира између љубави очине и проклетства. – Јелена остаје сама и ту се одважи, да Вука избави, а самој њојзи шта Бог да. Радоје, ко[ј]и је њу на рукама носио, обећа јој кључеве набавити. Осим тога се опомиње Рад[оје], да га је Лазар једном од смрти избавио.

Промена

Вук у тавници. Јелена долази, и нуди Вука да бежи. Вук зове и њу, али она неће, јер вели, да је тамо још гора судба очекује, почем Лазар неће примити за снају кћер свога непријатеља. Радоје дође и јавља, да долази *Алтом[ановић] и Радић. Вук оде кроз потајна врата, Јелена и Радоје стану на врата; Алтом[ановић] обори Јелену на земљу, а Радоја прободу, па затим нагну за Вуком.

IV радња

*Алтоман[овић]у је већ несносна влада Радићева, пак почиње неста-лан бивати. Радић то примећује. *Алтоман[овић]а је особито на то навела судба Јеленина, на то двојење. Јелена је полудила и постала му живи укор. Очинско чу[в]ство почиње надвлађивати и он се приклања више Лазару, држећи Радића за кривца. Радић се види у нужди, да га мора погубити и за то науми употребити Ивана. Осим тога чује се, да Лазар с војском долази.²⁶⁴

НАПОМЕНЕ

¹ На врху насловне стране, у три реда, исписана је посвета црним мастилом и, највероватније, руком дародавца: „Поклонила Матици Српској гђа Даница Бандић, кћи Телечкова, учитељица у пензији и књижевник српски. Београд, Гробљанска улица. Друштво Пионир”. – Испод последње речи написано је веома крупно, калиграфско, велико слово „Д” латиницом. У горњем десном углу написан је оловком и прецртан број „22”. Име писца драме уоквирено је оловком. – На насловној страни отиснут је три пута печат „Архив Матице српске”: горе и доле лево и на средини десно. Изнад средњег отиска написано је оловком „М 11”, а испод доњег „стр. 71”. Испод имена писца отиснут је правоугаони печат „Инв” и дописано мастилом „М. 11”. Три-четири милиметра надесно стављен је округли печат: „Библиотека Матице српске у Новом Саду”. Међутим, печат је изокренут, па је унутрашњи текст – „у Новом Саду” – отиснут наопачке. Странице рукописа нису пагиниране.

² Осим испред имена и испред презимена насловне личности Николе Алтомановића, овде је испред царичиног имена дописан дужи лук (л), вероватно знак за краћу дах-паузу при читању или изговору. Глумци широм света и данас на сличан начин обележавају паузу, с том разликом што испод лука стављају тачку. Касније, у тексту Телечки је готово увек исписивао исти знак, осим испред поменутих, и испред имена Немање, Лазара, Милоша Обилића, Бановић Страхиње и других, а понекад на почетку, или, ређе, на крају стиха. Пошто је таквих знакова у рукопису приличан број, одлучили смо да звездицом (*) означимо само најважније, а пре свега почетке стихова које је сам песник обележио.

³ Првобитно написана реч „дворана”, а потом прецртана и замењена са „башта”. Мада Телечки није стигао да редигује рукопис, таквих измена има и превише, па ћемо стога обележити само најбитније, махом промене целих стихова и полустихова. – Почетак напомене написан је овако: „/:Ужице:/ /:башта у двору... Алтомановића:/”. Овом приликом сви сувишни знаци су изостављени, а тај принцип је спроведен до краја. Праве заграде су замењене облим, као што је сам писац у рукопису касније учинио.

⁴ Имена лица Телечки је исписивао на средини листа, нешто крупнијим словима, а потом их подвлачио и на крају стављао тачку.

⁵ Прва Алтомановићева реплика претходно се завршавала дистихом:

„Круна ником од нас не ѿриѿада, Већ ономе коме народ каже!”

Писац је ово прецртао, а испод глагола „метне” уписао знак „+” и у горњем десном углу проширио реплику, нешто изменивши оба наведена стиха.

⁶ Телечки је углавном састављао негације с глаголом, па, разуме се и кад је реч о најчешћем глаголу „бити” (в. други стих следеће, Радићеве репликае). Приликом објављивања ове драме приређивач је то исправио. Уз предлоге „са мном”, „за мном”, „пред собом” и сл. (које је аутор махом писао састављено) то су једине интервенције у правопису Лазе Телечког.

⁷ Ова реч је подвучена вероватно с циљем да при читању или изговору буде наглашена, као логички акценат у реченици. У даљем тексту све овакве речи обележене су са две звездице (**).(В. нап. бр. 2 о знаку са једном звездицом.)

⁸ Придевску заменицу „којино“ Телечки је најчешће писао одвојено – „ко[ј]и но“.

⁹ Рукопис Лазе Телечког је леп и читак, правопис недоследан и неуједначен, а језик неретко свеж и полетан, проткан и јекавизмима и архаизмима. – Наш песник, поред осталог, не прихвата или не признаје правило о једначењу по звучности, па стога упорно пише: србски, србско, љубко, с пољубцем, обкољен, као и, отачбина, извечбати итд. Посебно му је драг сугласник „з“: мрзки, мрзко, богомрзко, узко, чезња, изтрча, изкажи, изчупати, испуштај, безкрајно, подгризти, узкипити, разкинути, изказати, разтужити се, испуњено, испуни, безкрајност, разтварати и сл. Ту су и бројни архаизми: нуз, оружије, сверовати, небесни, сунчави, оташтво, шћерца, присега – заклетва, наказа – казна, наказати – казнити, пређека – пре, раније, нападај – напад, борба, боле – боли, воле – воли, сажалење, [г]дикоме – некоме, понекоме, ји – они, њих, зафалити – захвалити, фала – хвала, намерати – намеравати, њедра, надчуо – начуо, гњев, јоште – још, спрама – према, тима – тим, видох – видех, силени – силни, војници с копљама, јали – али, кано – као, обрана, остануће, слошке – сложно, постижува – постиже, мајка– мајки, туга– туги, бегати– бега, осмешкивати се итд. Сугласник „х“ наш песник махом изоставља, понекад ставља знак за елизију, а ређе га замењује сугласником „к“: уздрктати, задрктати. Коначно, можда под утицајем народне поезије, или сазнања да су стари Ужичани говорили јекавски, Телечки је своју драму прожео јекавизмима: дијете, дјева, бјело, нанијех, нијеси, ријеч, свијет, двајести– двадесети, мушкијех итд. – Уз низ свежих израза које ће читаоци лако запазити, и упркос ауторове недоследности, текст драме *Никола Алшомановић* Лазе Телечког, даје се на увид читаоцима онако како га је песник написао.

¹⁰ Следи прецртан и неправилан полустих: „А такви су и остали“.

¹¹ Испод ове речи Телечки је уписао знак „ + ” и у горњем десном углу дописао следећа три стиха.

¹² Следи прецртан стих: „С којом се је Душан поносио“.

¹³ Прецртано: „Таквим ледним ово 'ладно срце“.

¹⁴ Прецртано: „Целу земљу теретом претисло“.

¹⁵ Прецртан други полустих „са мишицом тајном“.

¹⁶ Прецртана напомена „(Иван и Радић)“. Десно од упутства обележеног овим бројем Телечки је ставио знак „#?“. Потом следи на овој и четири следеће стране рукописа прецртана цела друга сцена заједно са дидаскалијом „Појав 2., (Поље код двора Алшомановићевог)“. Исти знак за наставак са знаком питања написан је на врху 7, непагиниране, странице рукописа, где је опет поновљено прецртано упутство о месту радње. Прецртана сцена, односно „Појав 2“, објављена је у целости на крају драме (в. Прилог 1, стр. 51–54).

¹⁷ Прецртан други полустих „сама само[х]рана“.

- ¹⁸ Последњу реч Телечки је изоставио, али је очевидно да то треба да буде именица коју смо дописали – „ноћи“.
- ¹⁹ Претходно „отац“. Замена је знатно ближа времену и лику.
- ²⁰ Прецртан претходни полустих „На т' наружит[']“.
- ²¹ Прецртано „мрклој“, иако је та реч и звучнија и прикладнија.
- ²² Следи прецртан полустих „Душа моја“.
- ²³ Остао рогобатан десетерац, први полустих има шест, а други четири слога, уместо обрнуто.
- ²⁴ Вукова реплика у рукопису се завршава прецртаним дистихом: „Увек сам га у срцу носио / Ка' што с' навек носи слика сама“.
- ²⁵ Следи недокончен прецртан стих: „Не познајем већ ни себе“.
- ²⁶ Прецртано „Пенуша се“.
- ²⁷ Довде је Телечки исписивао „Први, Други, Трећи дворан[ин]“, а од овог тренутка редослед је исписан арапским бројевима с тачком на крају. Одлучили смо се за првобитни песников начин именовања учесника драме.
- ²⁸ Следи прецртан стих: „Још ће браћа потегнути ћорде“.
- ²⁹ Првобитно: „У наручју своје породице“. Потом је присвојна заменица „своје“ прецртана и у продужетку стиха дописана реч „миле“, али је на крају стиха придодата у облику заградама присвојна заменица иза које следи знак питања – „(моје)?“
- ³⁰ Претходно „уско мије срце“. Недоследан у правопису, Телечки је прилог „уско“ овога пута правилно написао са сугласником „с“. Испод тога следи прецртан стих: „За коју ми толики завиде“. Сличних замена биће и касније. Свуда је поштован оригинал.
- ³¹ Прецртано: „Па не могу слободно да дишем“.
- ³² Прецртан други полустих „твоју постигнути“.
- ³³ Прецртан први полустих „Узбуктати пламен“.
- ³⁴ Прецртан почетак: „Деца негда“.
- ³⁵ Прецртан завршетак стиха „у боју падну“.
- ³⁶ Прецртан завршетак стиха „нам на пут стане“.
- ³⁷ Прецртано: „Заблистати“.
- ³⁸ Следи прецртани стих: „Да нећемо зуба помолити“.
- ³⁹ Телечки је, вероватно, знао да су Ужичани говорили јекавски. Сличних израза биће још у овој драми.
- ⁴⁰ Овде је први полустих непотпун, јер има само три слога. Могућа је инверзија: „Јер зацело наш цар није!“
- ⁴¹ Следећа два стиха дописана су са стране уместо прецртаних: „Свуда јака стража прати. / Не дајте му никуд крочит' самом“. У првом стиху претходно прецртан почетак другог полустиха „пет момака“.
- ⁴² Прецртано: „За толику поругу његову“.
- ⁴³ Прецртано: „Да ја нисам штене нит' копиле“.

- 44 Прецртан почетак стиха „Већ да”.
- 45 Прецртан завршетак стиха „мача оштра”.
- 46 Прецртано: „доцна доћи неће”.
- 47 Прецртано: „Дворски управитељ”.
- 48 Прецртано: „дворску стражу”.
- 49 Прецртан почетак стиха „Крв лијући”.
- 50 Прецртан почетак стиха „Горка туга”.
- 51 Други полустих почињао је прецртаним упитником „како”.
- 52 Прецртано: „два најјача кнеза”.
- 53 Прецртано: „десило”.
- 54 Телечки је готово у сваком стиху ове љупке октаве (испеване у десетерцу с цезуром после петог слога) прецртавао неке речи тражећи боља песничка решења.
- 55 Овај стих је накнадно дописан у горњем десном углу.
- 56 И овде треба извршити инверзију полустихова, као што је сам песник учинио са следећим стихом, првобитно исто тако погрешно написаним: „Славом дедова и овим мачем”.
- 57 Следи прецртана краћа сцена (в. Прилог 2, стр. 54).
- 58 Претходно прецртана именица „сина”, па дописан јачи израз „штене”.
- 59 Прецртан почетак стиха „У подлости”. Стога је стих остао непотпун.
- 60 Прецртан први полустих „Познајем вам”.
- 61 Прецртан почетак стиха „Да којино су” и почетак следећег стиха „И поруге”.
- 62 Прецртана прва верзија стиха или другог полустиха „рата крвавога међу собом”.
- 63 Овај стих је дописан изнад прецртаног: „Кад навале на нас Азијати”.
- 64 Претходно „синови... са синовима”. Оба израза су прецртана.
- 65 Претходно: стих је започет речима „Отац сина свога”, па су друга и трећа реч прецртане.
- 66 Други полустих почиње прецртаним изразом „тврд ми”.
- 67 Претходно: „Да с’ прослави и процвета дичан”, па су трећа и пета реч прецртане.
- 68 Трећи чин Телечки је започео са две прецртане реплике и то с глаголом „видјо”, тј. „виђ’о”: „РАДИЋ: Дакле[,] овде си ји виђ’о”, односно: „Овде си ји[,] дакле[,] затекао? ИВАН: На овоме месту[.]”
- 69 У рукопису Вукова реплика се наставља са следећих седам прецртаних стихова:
- Нит’ знам шта се изван града збива;
Тек сам једва из прикрајка мало
‘Надочуо о боју крвавом,
Ко[ј]ино се неки дан десио
*Недалеко од овога двора.
Ал[’] чија је миш[’]ца победила,
*Не знам јоште, нити ћу дознати! –

- ⁷⁰ Следећа два стиха су исписана са стране уместо прецртаних стихова:
 Да л' анђелу, што ми срце своје
 Драгоцено ка' драгом поклони?
- ⁷¹ Други полустих започет прецртаним речима „зашт' сам“.
- ⁷² Стих је започет прецртаним речима „Ја[,] ја без“, а потом завршен: „Среће неће за ме више бити“, па су негације и последње две речи опет прецртане.
- ⁷³ Прецртано: „Кад ме худим штенетом нагрди“.
- ⁷⁴ Да би стих био правилан, потребно је извршити инверзију, али наш песник, можда, због болом опхрваних љубавника, то није ни желео.
- ⁷⁵ И овде је пожељна инверзија првог и другог полустиха.
- ⁷⁶ Прецртана последња реч „кобна“, па дописана „страховита“.
- ⁷⁷ Попут „којино“ и заменицу „штоно“ (оно што) Телечки је писао раздвојено (в. нап. бр. 8).
- ⁷⁸ Прецртан други полустих „изчезну ми као“.
- ⁷⁹ Следе два прецртана стиха:
 Изгубити љубав анђелчета
 Рад' једине речи вредоносне? –
- ⁸⁰ Овај стих је дописан изнад прецртаног: „Него љубав и нег' живот сладки“.
- ⁸¹ Прецртано: „ове“.
- ⁸² Следи прецртани полустих „Па нек тако“.
- ⁸³ Следи прецртан, рогобатан стих: „Која ти вером никад не преврну“.
- ⁸⁴ Претходни почетак стиха: „Можда ће нам моћи“.
- ⁸⁵ Следе три прецртана стиха:
 Ти је после у оца запроси –
 Отац ће ти радо шћерцу дати,
 Јер на тебе сву наду полаже.
- ⁸⁶ Овај и следећа три стиха дописана су с десне стране.
- ⁸⁷ Прецртан почетак стиха „Па онда је оца“.
- ⁸⁸ И овај стих је дописан с десне стране.
- ⁸⁹ Прикладније „то“, али у рукопису је остало „ту“.
- ⁹⁰ Следе две прецртане речи „би увек“.
- ⁹¹ Прецртано: „по земљи“. На крају следећег стиха прецртане су три речи „за узд[арје] награду“ и замењене изразом „у кнежини“, што ће рећи „у кнежевини“.
- ⁹² Прецртана именица „злато“.
- ⁹³ Прецртано: „Власт“.
- ⁹⁴ Прецртано: „Да сведо[ка]“.
- ⁹⁵ Прецртан други полустих „на овоме свету“.
- ⁹⁶ Раније „угледати сунца“, па је последња реч прецртана.
- ⁹⁷ Непрецизно, треба: јести, гристи, разједати, али Телечки није стигао да свој рукопис редигује, исправи и приреди за извођење или, евентуално, за штампу.
- ⁹⁸ Претходне прецртане речи „нећу ост[авити]“.

⁹⁹ Следе два и по прецртана стиха:

Да скинемо круну са Лазара,
Да с' заблиста као сунце јарко,
А на глави ...

¹⁰⁰ Тако је у прошлом веку називан наставак чина када се мења место радње. Овога пута у облим заградама, Телечки је навео две индикације „башта” и „кланац”. Вероватније је ово друго. Следи краћа прецртана сцена (в. Прилог 3, стр. 54–55).

¹⁰¹ Изостављена је сувишна индикација „(долази са Иваном)”, јер је истоветна са претходном „(Радић и Иван долазе)”.

¹⁰² Стих је започет прецртаним речима „Твоја гла[ва]”.

¹⁰³ „И” је сувишно, јер стих има једанаест слогова.

¹⁰⁴ Случајно написано „казиш” уместо „газиш”.

¹⁰⁵ Прецртано: „блага”.

¹⁰⁶ Прецртана индикација „(Оде)”, јер сцена се наставља.

¹⁰⁷ Прецртано: „с војском”.

¹⁰⁸ Прецртана реч „ево”.

¹⁰⁹ Следи прецртан стих: „Нека поље огрезне у крви” и такође прецртан почетак новог стиха „Нек”.

¹¹⁰ Прецртано: „небу”.

¹¹¹ Одавде, па све до краја трећег чина, испред Радојевог имена увек је написано и прецртано звање „војвода”. Нешто раније улазак кнеза Алтомановића најављен је напоменом „([дође брзо с једним војводом])”, па су последње две речи прецртане.

¹¹² Следе два прецртана стиха:

Ђути срце жеља с'испуњава не мучи ме тако
Што с' желило то ће с' испунити.

Први завршетак првог стиха „жеља с' испуњава” двапут је прецртан.

¹¹³ Прецртана заменица „ову”.

¹¹⁴ Овај стих је дописан и уметнут ситнијим рукописом.

¹¹⁵ Прилог „снова” Телечки је писао раздвојено „с нова”.

¹¹⁶ Прецртана именица „деца”.

¹¹⁷ Следећи стих започет је прецртаном речју „Нештедице”.

¹¹⁸ И овде је пожељна инверзија полустихова.

¹¹⁹ Прецртани почетак „Вечно ће те”.

¹²⁰ Претходе прецртане речи „где ћу наћи”.

¹²¹ Прецртано: „на јуриш”.

¹²² Прецртано: „јавите”.

¹²³ Прецртано: „не мори”.

¹²⁴ Прецртано: „којуно”.

¹²⁵ Следи прецртан стих: „Душу ми је васцелу потресло”.

- 126 Прецртано: „Ово“.
- 127 Прецртано: „вратити се“.
- 128 Следи прецртан недовршен стих: „Равно поље без обране“.
- 129 Прецртано: „оно бити“.
- 130 Прецртано: „Јелена“.
- 131 Прецртано: „нама да узме“. Следећи стих је накнадно дописан.
- 132 Прецртано: „срце и душу“.
- 133 Прецртано: „њему за љубав“.
- 134 Следи прецртан стих: „И напоји сладком надом душу“. Следећа два стиха дописана су на десној страни листа.
- 135 Прецртано: „душу“.
- 136 Прецртано: „гледа“.
- 137 Претходно написано „се победан враћа“, па су прва и трећа реч прецртане, а средња преправљена.
- 138 Следи прецртан недовршен стих: „Наду моју живот сладак“.
- 139 Прецртано: „домовину“.
- 140 Прецртано: „Србкиња“.
- 141 Прецртано: „стари“.
- 142 Следи прецртан стих: „Бранећ крвљу народ и родбину“.
- 143 Погрешно написано „желим“.
- 144 Прецртано: „у“.
- 145 Прецртано: „пратила“.
- 146 Стих је претходно започет речима: „У бој кад ти“, па су прва и трећа реч прецртане.
- 147 Прецртано: „поред“.
- 148 Пожељна инверзија: „Не говори! – Ћути“.
- 149 Претходно „срце као гуја отровна“, па су све речи прецртане осим прилога „као“.
- 150 Прецртано: „Да с’ спомине“.
- 151 Прецртано: „Нит“.
- 152 Прве две и последња реч овог стиха су прецртане: „И худа ... Србин“.
- 160 Потом следе два и по прецртана стиха:
 Крвца трома, што ти у жилама
 Тече, није србска, – није тврда вера тебе није
 Србкиња родила; нити.
- Средње три речи у другом стиху „није тврда вера“ прецртане су хоризонталном линијом у првој верзији.
- 153 Прецртано: „трома“.
- 154 Прецртано: „тече“.
- 155 Прецртан други полустих: „нити од Србина“.
- 156 Прецртан прилог „Још“ којим је овај стих започет.

- ¹⁵⁷ Прецртано: „грехова“.
- ¹⁵⁸ Прецртано: „ћ’ учинити“.
- ¹⁵⁹ Следи прецртан полустих: „Шта је љубит“.
- ¹⁶⁰ Прецртано: „жарка“.
- ¹⁶¹ Нечитљив прецртан почетак стиха „У пак...и“.
- ¹⁶² Прецртан други полустих: „о сведоче прави“. Потом следи прецртан стих:
Паклу црни, ево т’ нове жртве!
- ¹⁶³ Следи прецртан стих: „Па ћу т’ радо одаслати душу“. Можда је писало „одишиљати“?
- ¹⁶⁴ Прецртано: „ме пред“.
- ¹⁶⁵ Прецртано: „Да већ“.
- ¹⁶⁶ Прецртана дидаскалија: „(Оде[,] за њом Ирина).“
- ¹⁶⁷ Прецртана напомена и прва два стиха Радићеве реплике:
[(]Ирина стреља га очима[)].
Душман јури нама узастранце,
Град ће скоро обкољен нам бити[.]
- ¹⁶⁸ Следе три прецртана стиха и две напомене:
Сад одлаз[’]те, па добро мотрите
Сваки покрет војске Лазареве;
Што спазите, јавите ми одма[x]!
(Војводе одлазе. Разилазе се)
- ¹⁶⁹ Следе четири прецртана стиха:
Да у[x]ватим мрзкога убицу
Најгрозније б’ муке измислио,
Да у њима свој грех црни призна
И избљује своју клету душу.
- Нешто измењене те стихове ће Радић поновити у следећој реплици.
- ¹⁷⁰ Прецртано: „знам“.
- ¹⁷¹ Прецртано „сагори“, односно последња два слога „гори“.
- ¹⁷² Претходно написано: „Од кога се и пак’о гнушава“, па су прва реч и последњи слог у стиху прецртани и дописана заменица „сам“.
- ¹⁷³ Ова реч је сувишна, јер стих сада има четрнаест слогова.
- ¹⁷⁴ Прецртано: „редом“.
- ¹⁷⁵ Претходно написано „страва“. Телечки је недоследан и при употреби сугласника „х“.
- ¹⁷⁶ Следе четири, односно три прецртана стиха, јер је први поновљен:
Кој’ ми друга верна уби
Који уби мога верна друга,
*А овима славна господара!
- ¹⁷⁷ Прецртано: „тешки“.

¹⁷⁸ И овде до цезуре има шест слогова, али је инверзија немогућа. Потом следе два и по прецртана стиха:

Да вас једна жена осрамоти
И покаже како с' светит спомен на убици.

У првом стиху испред „жена“ прецртана је реч „слаба“, док се други стих завршавао прецртаном речју „ваља“.

¹⁷⁹ Прецртано: „ми“.

¹⁸⁰ Прецртано: Ха!“

¹⁸¹ Прецртано: „Погуби ме“.

¹⁸² Прецртано: „Вичућ грозно“.

¹⁸³ Следи прецртан једанаестерац: „Шта ме ово сад задржа од клања?“

¹⁸⁴ Прецртано: „укочила / Од беснила“. Са последње две речи Телечки је започео нови стих.

¹⁸⁵ Прецртан недовршен почетак стиха „У молитв...“.

¹⁸⁶ Прецртано: „којој“.

¹⁸⁷ Тачније – „узимаш“, тј. „ако будеш имао“, а не само „ако будеш узео“, или „ако је узмеш“. Инфинитив „узимати“ објашњен је у шестој књизи *Речника српскохрватској књижевној језика*. (Нови Сад, 1976, стр. 460), али само у смислу „узимати“, док је његов синоним „узимати“ изостављен.

¹⁸⁸ Прецртано: „безречне“.

¹⁸⁹ Прецртано: „црни“.

¹⁹⁰ Прецртано: „оправим“.

¹⁹¹ Прецртана недовршена именица „прољећ...“.

¹⁹² Прецртано: „Ох! Ено“.

¹⁹³ Прецртано: „Твоја“.

¹⁹⁴ Цео продужени стих гласи: „Али стој! То међ['] војници ми шкодило! Војска“, па је први глагол преправљен, а речи „међ['] војници“ и „Војска“ су прецртане.

¹⁹⁵ Прецртано: „залудит[']“.

¹⁹⁶ Следи прецртана реч „ништа“.

¹⁹⁷ Прецртано: „разњежене краси“.

¹⁹⁸ И овај и претходни стих Телечки је започео прецртаним везником „Да“.

¹⁹⁹ Прецртано: „њено“. Следи прецртан стих: „Па би нове снаге прибавио“.

²⁰⁰ Прецртан почетак стиха: „Нове снаге“.

²⁰¹ Прецртано: „жив“.

²⁰² Прецртано: „ми успеш“.

²⁰³ Погрешно написано „изкитала“.

²⁰⁴ Прецртан почетак стиха „Овај и“.

²⁰⁵ Следи прецртан стих: „Па пустио језик свој отровни“.

²⁰⁶ Потребна је инверзија полустихова.

²⁰⁷ Прецртано: „ти је“.

- ²⁰⁸ Други полустих гласио је „то је удар јаки“, па су прве две и последња реч прецртане.
- ²⁰⁹ Прецртан нејасан Радојев почетни полустих: „Ко ми га...“.
- ²¹⁰ Прецртано: „тежак“.
- ²¹¹ Неправилан десетерац; пожељна инверзија полустихова.
- ²¹² Прецртано: „Мајка“.
- ²¹³ Прецртано: „отац“.
- ²¹⁴ Прецртано: „опет“.
- ²¹⁵ Прецртано: „грдна“.
- ²¹⁶ Прецртано „живу“ или нешто слично
- ²¹⁷ Прецртано: „крвник“.
- ²¹⁸ Прецртано: „овде“.
- ²¹⁹ Прецртана реч „На“.
- ²²⁰ Прецртане две или три нечитљиве речи. Можда „до вр врата“?
- ²²¹ Прецртана недовршена реч „прок“, вероватно „прокрчим“.
- ²²² Следи недовршен и прецртан стих чији је само први део читљив: „Радије би[х] код...“
- ²²³ Следи прецртан стих: „А кнегиња[,] ево [,] данас за њим“.
- ²²⁴ Претходно прецртане речи „у пост[ељи]...“.
- ²²⁵ Претходно прецртан полустих: „Ко ће други“. Међутим, претходни, у овом случају први полустих има шест, а други (у обе варијанте) четири слога. Инверзија није могућа.
- ²²⁶ Прецртано „Први грађан[нин]“, па је Трећи грађанин добио мањи монолог уместо реплике.
- ²²⁷ Овај стих само привидно има девет слогова, јер се „р“ (у глаголу „застр’о“) изговара као наглашени самогласник „застр’о“. Иначе стих је започет прецртаним предлогом „На“.
- ²²⁸ Прецртан глагол „видо[х]“ написан малим словом на почетку стиха.
- ²²⁹ Следи прецртан стих: „Свакога је благо утешила“.
- ²³⁰ Прецртано: „Јест[!]“.
- ²³¹ Следи прецртана и недовршена дидаскалија „(Људи доносе тело)“.
- ²³² Прецртано: „Спусти“.
- ²³³ Прецртано „црни[х]“. Написано „модри[х]“, танки[х]“. Сам песник је арапским бројевима „1“ и „2“ обележио инверзију глагола.
- ²³⁴ Прецртано: „држите га“.
- ²³⁵ Прецртан завршетак стиха: „једна луда само“; и почетак следећег: „То ви одма[х]“.
- ²³⁶ Прецртано: „разкинути“, односно последња три слога „кинути“.
- ²³⁷ Прецртано: „да му се осветим“.
- ²³⁸ Следи прецртан почетак Радићеве реплике:
Вуц’те га одавде, – стрвеж псећу!

Да са својом богомрзком душом,
 Испуњеном греховима црним
 Не окужи свет овај незлобни.
 (За себе)
 Та су уста занавек умукла!
 (Ивана однесу)

И ови прецртани стихови више пута су преправљани, прецртавани и дописивани.

²³⁹ Прецртан почетак следећег стиха: „Ха, Лазаре”.

²⁴⁰ Прецртано: „кад у н”.

²⁴¹ Следе два прецртана, започета и недовршена стиха

²⁴² Следи прецртан и нечитљив полустих.

²⁴³ Прецртано: „грехове”.

²⁴⁴ Прецртано: „начин”.

²⁴⁵ Следе два прецртана стиха:

Да у твоје милом загрљају
 И на груд[']ма своје мајке...

²⁴⁶ Прецртан почетак стиха: „Град већ”.

²⁴⁷ Прецртано: „Да што” /?/

²⁴⁸ Прецртан недовршен стих.

²⁴⁹ Прецртане две нечитљиве речи.

²⁵⁰ Прецртана нечитљива реч. Највероватније „стисни”.

²⁵¹ Прецртано: „На”.

²⁵² Прецртано: „Богу”.

²⁵³ И у песниковим, руком прецртаним, сценама и одломцима има исправки, допуна и промена, али их нећемо уносити, јер су готово истоветне са досад наведеним, а нису од већег значаја.

²⁵⁴ У драми је раније споменуто како Вук Лазаревић има два брата, а овде се наводи како Бановић Страхиња има одраслог сина. Разуме се, то је песничка слобода, али у новој верзији ове сцене поменути детаљ о младом Бановићу је изостављен.

²⁵⁵ „Садржина” је дописана у облик заградама десно од наслова *Никола Алџомановић* и мало искошена на доле, а I „радња” испод последњег слога презимена јунака. Ове две речи су два пута подвучене.

²⁵⁶ Овде је у рукопису остала запета, јер је писац прецртао сувишни завршетак реченице „и о стању државе”.

²⁵⁷ Следи прецртана реч „против”.

²⁵⁸ Duster – нем. суморан.

²⁵⁹ Изнад речи „карактер” прецртан је наслов „III акт”.

²⁶⁰ Прецртано презиме „Радић” стога јер је грешком два пута написано.

²⁶¹ У десном доњем углу последње странице рукописа исписано је црним масилом „M 11”, а лево од тога отиснут је округли печат Матице српске. – Из овога следи да је Лаза Телечки, пишући своју драму, знатно изменио првобитни план.

Постоје за то бар три разлога: могуће је да је завршетак Садржине изгубљен; или се наш драматичар предомислио и дописао пети чин (што је у то време био услов за праву драму); или пак сиже петог чина није ни написан, јер се у комаду приказује долазак у Ужице војске кнеза Лазара (што је најављено на крају четвртог чина), Вукова освета и кнез Лазарево помиловање заробљених Алтомановићевих присталица.

ПОСЛЕДЊА ДЕСПОТИЦА СМЕДЕРЕВСКА.

ИЗВОРНА ДРАМА У ПЕТ РАДЊА

написао
Лаза Телечки

Право представљања је својина срб. нар. позоришта у Новом Саду.

ТРОШКОМ А. ВАГНЕРА КЊИЖАРА

У ВУКОВАРУ.

У НОВОМ САДУ,

епископска књигопечатња 1866.

ЛИЦА

ЈЕЛЕНА, Деспотица србска, удовица Деспота Бранковића.

СТЕВАН }
ГРГУР } њени синови.

ДМИТАР ЈАКШИЋ }
МИХАИЛО АБОГОВИЋ } поглавите војводе србске

БОЖИЋ }
ТВРТКОВИЋ } војводе и присташе Абоговићеве
ДРИНОВИЋ }

ШИШМАН, копилан Деспота Лазара II. и придворник
Јеленин.

СТЕВАН БРАНКОВИЋ СЛЕПИ, брат Деспота Лазара II.

МАХОМЕТ, цар турски.

ОСМАН ПАША, придворник царев.

САИД ПАША, војсковођа турски.

Више војвода; два џелата; гласници; војска и народ.

Време: на 70 година после Косовске битке.

ПРВА РАДЊА.

ПРВИ ПОЈАВ.

(Двориште у Јеленином двору у Смедереву.)

Божих, Твртковић, Драговић долазе.

Божих.

Не, свеца ми, дуго трајат' не ће;
Пре ће с' ова рука осушити,
Оштар мач ми хрђа обузети,
Него ли ћу и даље гледати
Овај покор пријатеља свога! –
Смучи ми се, помислим ли само:
Оно око, што се је навикло
На бојноме пољу као муња
Просипати ватру, и пред којим
Стрепише душмани, – сад му поглед
На женштини виси; она мишца,
Која с' никад с' мача не скидала,
Нит' у боју икад малаксала,
Но последња још душмана секла, –
Сада баца драгани пољубце
И за срце сваки час се хвата;
Оно тело, оно мушко тело,
Свршен узор ваљана јунака,
Што за мекшу одећу не знаде
Кром оклопа и шлема челична –
Превија се у љубавном бесу
К'о гиздавац око љубазнице!
Мушки понос оставио га је,
Те с' поводи као дете какво,
Ком брк усне јоште не осени,
За ласкавим оком жене једне!

Твртковић.

Истина је, – жалост га је гледат'!
Бес однео ту проклету жену,
Где учини из јунака таква
Пузећег мајмуна! –

Та куга је Бог да уморила,
Те јој грчка уста онемила,
Да са речма ласкавима више
Не заврће мозак јунацима! –
Од како се на престо попела
Кучницу је од двора зградила
За гиздаве љубавнике своје;
На народ је ударила намет,
Какав јоште нигдар у нас не би,
Те проводи ноћ у пировању,
А дању се лењи по душеци!

Дриновић.

Па како је децу одгојила!
Да устане сад из гроба Ђурђе,
Деда њихов, би се уплашио,
Те би с' нова у гроб се сложио;
Место да их јунаштву научи
И мудрости, сану им пристојној, –
Гордошћу им напунила главе,
Разњежила и размазила их.
Да се гнуша човек, кад их види,
Како холо главе забацују,
Не штујући ни старо ни младо;
А међ' собом гледе с' ко крвници!

Твртковић.

Народ ћути као нема стена,
Сноси терет, што му наметнуше;
Али мотри, шта с' у двору ради!
Но тишина та је тек опасна,
Ко запара летња око подне,
Јер из ње се олуја подиже
С тешким градом, муњом, громовима! –
Са свих страна зија пропаст на нас!
Абоговић страсти се предао,
И не хаје више за државу!
Ваља да се сви сложке упнемо,
Те на боље да га окренемо
Мудрим збором и саветом братским!

Дриновић.

Слуша л' кога ? – Је л' вредно говорит',
Кад знаш, речи да т' у ветар иду?

Божих.

Мора слушат', ил' тако ми душе!
Не ће више зват' ме пријатељем.
Моји стари с' Абоговићима
Од вајкада добро се пазили;
На бојишту један за другога
Готов беше главу изгубити;
Где с' тицало вере и поштења –
Пре би стену с места покренуо,
Него што би они узмакнули!
А он ево славу прадедова
И поштење ногама погази;
Пријатељство, што нам к'о аманет
Од дедова наших заостало,
Сад презире, жртвује љубави
Јучерашњој, сљедујући слепо
Лакој страсти свог ћудљивог срца!

Твртковић.

Сасвим га је заплела у мрежу,
Што му згради од ласкавих речи,
Пољубаца кужних и погледа
Милостничких из притворна ока.
Ни ђаво се не би боље ум'о
Претварати, нег' ова Јелена!
Свакако је рада да одцепи
Њега од нас, и да га омрази
С пријатељма, добро му желећим,
Али ће се у рачуну своје
Преварити љуто, то јој рекох.

(На пољу се чује вика „Живео“)

Дриновић.

Шта је ово? – Абоговић ено
Враћа нам се са победе славне!

Твртковић.

Од свуд га је народ обколео;
Са радосним ускликом поздравља
Вођу храброг као спаса свога! –
Ха! како је диван! ко бор витак
Кад уздигне поноситу главу
У зеленој гори, те надмаша
Узоритим стасом и највише,
Најстарије растове у гори –
Тако он се узвисио дичан
Међ' народом!

Један војвода дође.

Здраво да сте свијетла господо.

Дриновић.

Здраво и ти; ал' што с' тако хитан?
Ил' долазиш с' крвавог бојишта,
Где наш храбри витез Абоговић
С нова славну победу задоби? –

Војвода.

Управ отуд, врсне војводе.

Божих.

Па де причај нама осталима,
Који среће лепе не имасмо,
Да сперемо хрђу са оружја
У душманској крви.

Војвода.

Требао бих
Деспотици прво однет' гласа,
Како вољно с нашим војсковођом
Крв пролисмо за свога владара,
Трошећ' живот ко новац ништави; –
Али жељи да уговем вашој,
Прилике ћу да се латим згодне,
Да с' нахвалим славног војсковође. –
Арбанас је јуначко кољено –
Ви га знате! шта да о том причам? –

И вођа им јунак је на гласу, –
Та крви је славног Кастријоте;
Но залуд им на гласу јунаштво,
Кад их србска сабља заокупи. –
Три дана се у гори бависмо
Сунца скоро никад не видесмо,
А камо ли трага од душмана;
Морадосмо мачевима пута
Крчит' себи, докле на чистину
Једног дана сви не изљезесмо –
Али ни ту клетог Арбанаса.
Наша војска боја зажелела,
Па се мршти, што нема на киме
Мач свој оштар ил' копље убојно
Да затупи; већ почињу неки
Глас пуштати, да их Абоговић
Нерасудно у гору заведе,
Како ће их душман све потрти, –
Кад Арбанас, вичан пољу своме,
Са свих страна силан нагрнуо;
Чини ти се, да из земље ничу; –
Као да је самој земљи црној
Додијала псовка наша грдна,
Те у једу своме превеликом, –
Ко да јој се на један мах смучи, –
Растворила трудно крило своје,
Рађајући свакога тренутка
По тисућу црних Арбанаса.
Сила грдна на нас наваљује –
Застанула крвца у свакога,
Који уста за псовку отвори,
Тај остаде с' отворени усти
Од чуђења и од страха нема. –
Већина је бегству спремна била. –
Кад на коњу ет' Абоговића:
„Сложно, браћо, србска је победа!“
Викну силан, и свак храбро трза
Мача свога, на ког заборави
У првоме страху. – Напред јури
Војсковођа храбри, Абоговић,
Лево, десно секућ' Арбанасе;

Та игра му мач у руци снажној
Кано прудић у руци дечака,
Кад у пољу на траву навали,
Те је коси ко сушта душмана;
Попрскује крвца арбанашка
Око њега, ко кад бурна киша
Из облака на земљу проспе се,
Да не можеш ока отворити,
Ако за њим узастопце следиш!
Па шта да вам даље испричавам? –
За два часа јуначког трвења
Не остаде нико од душмана
На бојноме пољу ван ако је
Најпре богу душу изручио,
Или руке ланцу приволео!
Силно робље за нама вучемо
Рад сведочбе, да ј' победа наша.
Па сад збогом; хитим ка кнегињи! –
(оде.)

Дриновић.

Чисто ми се крвца усијала
При причању о славноме боју,
Што задоби храбри Абоговић;
Жао ми је, да с' тамо не десих –
Ал' ево нам њега самог главом!

Абоговић дође праћен заробљенима.

Абоговић.

Не тражите од мене милости,
Ја је немам за вас. – Није л' срамно,
Мача дизат на брата својега
Из глупога теке помамила;
Крв пролеват' из сроднијех груди
Рад лудости свога поглавара? –
Камо оне племените крвце
У грудима вашим, што загрева
Храбро срце Кастријоте? –
Зар желите, да се одродимо? –
То ће Турчин једва дочекати;

Но чија ће кривда онда бити,
Ако месец крст часни погази,
И уздигне своју холу главу
Над земљама, зарад којих данас
У ништавој свађи гложимо се
Ми помамни? – Дижите се горе! –
Прадедови ваши војеваше
Заједнички са Душаном силним,
Своју славу у тој заједници
Налазише; – срамота је за вас,
Праунуке таких прадедова.
Сагибати колена преда мном! –

Један војвода арбанашки.
Сгрешилисмо, то јасно видимо;
Ал' на народ грех овај не пада,
Прости њему, да са тешке кривде
Помамнога свога поглавара
Он не страда, невин и безазлен!

Абоговић.
У кнегиње тражите милости; –
Моја мишца за њу тек се бори.

Твртковић. (полако другима.)
Сад сте чули!

Божих.
То је већ сувише! –

Дриновић.
А нас јоште ни погледо није. –

Твртковић.
Деспотица иде; добро паз'те!

Јелена с пратњом дође. Шишман.

Јелена.
Заштитнику србскога престола,
Бранитељу храбром домовине,

Верном сину рода јуначкога
Поздрав носи захвална кнегиња!

Абоговић.

Дужност своју напрема отачбине
Ево сврших, свијетла госпођо!
Победу ти доносим с бојишта:
(показује на робље)
Ет' сведочбе србскога јунаштва. –
Мишца србска још је и сад храбра,
Србска сабља још и сада сече,
Као што је под Душаном секла!

Јелена.

Верујем ти, храбра војеводо;
У грудима србским стара љубав
Јоште пламти напрема отачбине,
И јунаштво старо огледа се
Још и данас на бојноме пољу;
Ал' да нема таког војсковође,
Разборитог, мудрог и јуначког,
Који с боја увек дому своме
Са победом враћат' се навико, –
Шта б' хаснила храброст? –
Половина славе добивене
Војсковођи храброме припада! –
И захвалност србске владатељке
На полу се дели; бољи део
Нека прими храбри Абоговић!

Божих (за себе).

Ох, ти змијо, – утваро проклета!

Абоговић.

А ти прими ево срце моје,
Које т'штује као Бога свога,
У замену за твоју захвалност!

Јелена. (занесе се.)

Штује, велиш само? – Зар не љуби? –
Ох, говори, да л' ме љуби? – Кажи! –

Абоговић.

Та љуби те, госпо, љуби; – веруј! –

Јелена.

Па колко ме љуби? – Колко, реци? –

Абоговић.

А зар тражиш мере? – Онда створи
Нов свет себи, с безкрајношћу
Од овога већом, па нек' буде
Та безкрајност нова мерило ми
Осећања мојих! – (Јелена се прене) Чуј, кнегињо.
Та за тебе мач сам подизао,
Та за тебе груди ове верне
Излагао смртоносном гвожђу,
Та за тебе крвцу сам пролево –
И ти јоште не верујеш мени? –
Па чиме ћеш да т' уверим, казуј? –
Та да могу груди растворити,
Да ми видиш плам у срцу мушком
Што га твоје очи запалише;
И да видиш своју слику бајну
Над олтаром, што ти га сагради
Љубав моја у срцу пламтећем,
Да т' ко Бога штује, те да једном
Речи мојој поверујеш! –

Јелена.

Твојим речма ја сверових увек, –
Ал' вечито ништ' на свету није;
А каже се, што љубимо данас,
Са временом вредност своју губи, –
Па се бојим! – али стрпимо се –
Време све ће верно истумачит',
Што нам данас јоште јасно није. –

Абоговић.

Та леденост твоја убиће ме!
Та зашто ми мајка не научи
Језик тешки ласкавоме збору,
Зашт' ми памет тупу не изоштри

Досеткама, тим да задобијем
Срце твоје! – На што ми јунаштво,
На што слава с крвавих бојева,
На што мишца снажна, окорела,
На што поглед оштар, смртоносан,
Од ког стрепе проклети душмани,
Кад засевне из ока мргодног? –
Кад оружјем тим победит' не ћу
Никад тебе! –

Јелена.

Зар победе још ти доста није? –
Али хајдмо у дворове, кнеже,
За твој дочек све је већ спремљено:
Сваки једва чека, да угледа
Војсковођу храброг, који крвцу
За владара свога нештедице
Пролеваше, док победу сјајну
Не задоби над клетим душманом
Може ми се јоште замерити,
Да те сама овде задржавам.
Хајдмо у двор! –

Абоговић.

Још једно кнегињо;
Поглавари ево арбанашки,
Који јучер са голим се ножем,
Слушајући вођу бесомучног
Свога, на нас слепо подигоше, –
У ланцима, сад за милост моле. –
Кад зрак твоје владарске милости
На ме паде, – нек' га са мнош деле.
Прости њима; ал' нек' се закуну,
Да мач више не ће подизати
Против браће једнокрвне своје!

Јелена (робљу.)

Устаните! – Њему захвалите,
Да милости од мене добисте;
Мач јуначан његов вас победи, –
Он вас баци у окове тешке –

Пак он за вас и милост измоли!
(Абоговић и Јелена оду на једну страну,
поглавари арбанашки на другу.)

Шишман. (Гледи за њима; за себе)
Хајде само; не ће ни вас проћи,
Што одавна вама сам намено! (војводама)
Виделисте чудо невиђено?
Где јунаку таком разборитом
Једна жена мозак заврнула!
Абоговић баш се опарио
На ватреном оку кнегињином; –
Том лепиру сагореше крила.

Божих.
Цепа ми се срце од љутине,
Видећ' друга у лудилу таком;
У Србина још тог не доживих! –
Је ли можно, да јунаку таком
Страст проклета сву памет одузме?

Шишман.
И Херкул је ишао на прело
Зарад жена, – каже стара прича; –
Кнегиња га љуби, веле људи; –
Али људи често се варају. –
Јелена је мудра ... та Гркиња!
Абоговић опасан је посто! –
Он њу љуби до лудила самог
Она њега – у колко је нужно; –
Да заметне траг намери својој ...
Но манимо; – наше је ћутати;
Шта се тиче хује сиротиње
Што господа по дворови раде? –
Слушати је наше, крвцу дати,
Кад владари миропомазани
Захтевају, да зевање своје
После дугих пробдивених ноћи
Каквом новом играчком разгоне! –
Родили се нисмо као они?! –
Ха, ха! Судба то је, мој пријане!

Дриновић.

Ху, не збори, имена ти божја! ...
Свака реч ти као жеравица
На срце ми раздражено пада ...
Могоа бих јоште полудити
Од беснила, које ме обузе!

Шишман.

Ал' тако је! – Ко је рођен само
За оруђе туђе на свијету,
Мора трпет' и слушат' спокојно
Што му уста миропомазана
Са престола златног заповеде;
Поглед један из охоло ока
Награде је доста за џебрака!
Кано вашка, кад на ланцу чека
На миг свога џандрљивог госе,
Да га пусти на дивјега вепра,
Те се после жестоког гложења
На велику радост господара
Са крвави чељусти поврати
Осакаћен, с подераном кожом,
И гози се у жестоком болу
Око ногу вије, док га овај
За знак свога редка задовољства
По рањавом телу не потапше,
И не хајућ', што тим миловањем
Грдне ране јоште позлеђује...
Удворица само још пролази,
Јер он знаде гладким улизањем
Голицати сујету владарску,
Ранећ' ову прождрљиву халу
Измишљеним вестма о напредку
И безмерном задовољству пука,
Ма да исти у окуви стење.

Твртковић.

На жалост је тако! –
Родољубље, смерност и поштење
Од престола бездушно се гони,
Те им места заузму притворност.

Безобразна гордост и удворност
Презрителна, низка, и саграде
Од престола згодно легло себи
За себичност мрску и грабежну,
Где но треба величаство правде,
И истине вечне да станује.

Шишман.

„Није добро свијетла госпођо“,
– Вели Јакшић, – „ти одвећ попушташ,
И верујеш сувише народу! –
Треба узде боље да затегнеш;
У тебе је сила противника“ –
Ту неколко имена наброја,
Која боље засад да прећутим; –
„Удри намет јоште већи на њи;
Бесном треба јарам натакнути.“

Божич.

Тако Јакшић дакле? – мислио сам,
Још намета није њему доста?
Та све што нам дедови стекоше,
Ето нам је подло разметнула
Угађајућ гнусним својим страстама. –
Ал’ Јакшићу није до напредка,
Но до владе, – а поред кнегиње
Те ћудљиве он нам заповеда!

Твртковић.

И вредно је кад смо кукавице!
Па мисмо ти косовски потомци?
Шта је, браћо, камо нам одважност;
Зар је цела на Косову мучном
Изгинула?

Божич.

Ох, није, веруј ми;
Та Јакшића кад се сетим само,
Већ ми срце грчеви трзају. –
Ал’ кам’ вође, кам’ Абоговића?
Његов мач је ту од преке нужде,

Њега прво изчупат' морамо
Из ноктију те клете Гркиње! –

Дриновић.

Али како? Де покажи пута. –
Пред очима већ ми пропаст стоји;
Ми гледимо скрштеним рукама,
Где чељусти већ на нас отвара.

Шишман.

Не, ја видим јоште избавлења,
Где ко танка зрака просјајује
Из шупљега ока грозне смрти.
Ал' се страшим отворено рећи,
Како близу спасење нам стоји.

Дриновић.

Кажи само што ти је на срцу;
Ми с' искрено теби потужисмо.

Божиф.

Реци само, Шишмане, слободно;
Нас тројица сви смо за једнога,
Што ти рекнеш, овде је мишљено.

Шишман.

Жао ми је баш Абоговића,
Јер га љубим као брата свога
Са врлина, јунаштва његовог.
А и ко му с' не би поклонио.
Мужу таком, храбром, узоритом,
Мудре главе, срца племенита?
Па с тога ме срце заболело,
Када видох, где уђе у клопку,
Што му наша кнегиња подметну.
За таког је мужа престо златни,
Да с' на њему слави и поноси,
А не труле груди удовице
Размажене...
Ја вас питам, свијетла господо:
Је ли вредно, – па је ли паметно,

Своју снагу истрошит' о таке
Измождене развалине? –
Чисто бих га силом отргао!

Твртковић.

Ја кнегињу више слушај' не ћу,
Ма се моро поклонит' корану!
Ево овде јавно исповедам:
Идем дома, народу ћу казат',
Какав гад му на престолу седи;
Сав ћу народ дићи на оружје,
Пак ил' ћу њу стерати с' престола,
Ил' ме не ће бити на свијету!

Божих.

Пет тисућа храбрих Рудничана
За по часа на ногама биће,
Да с' одзову седоме Божићу,
И Дриновић толико ће кренут'.
Нас тројица, овако здружени,
Могли би се на Стамбол кренути;
А уз то је народ већ распаљен.

Шишман.

Намера је добра; само једно
Испустите лако из очију,
Што све махом уништити може.

Дриновић.

То би било?

Шишман.

Абоговић не ће
Одустати хтети од кнегиње,
Него ће се у заблуди својој
У обрану још подићи њену.

Дриновић.

До сто врага, то је лако можно!
Онда су нам сви напори наши
Узалудни, сав умишљај згодни
Остао би без икаква плода. –
Па како је томе доскочити?

Напни силе бистрог свога умља,
Изглађеног дворском лукавштином,
Па нам казуј, како да ту стену,
Што на мору наших врелих жеља,
Хитећ' брод наш тако заустави,
Обиђемо; јер ми смо ти, брате,
Невештији у тим досеткама
Него деца пузећа у ходу. –

Шишман.

Њих се двоје завадит' морају!

Божих.

Најкраћи је пут то; али како?

Шишман.

Држим да се у рачуну своје
Преварити не ћу. – Мислим вако;
Јелена је слаба, – та жена је!
Сујетна је, охола, ћудљива.
Те слабости ваља раздражити,
Напујдати прот Абоговића;
Буде л' једном поверење њено,
Које има у Абоговића,
Уздрано, – плануће и сама! –
Ја ћу тајно у срце јој слабо
Вргну т' угаљ сумње проти њему; –
Отров сумње и најтврђи темељ
Поверења слепог подгризује,
Претвориће и љубави пламен
У плах огањ мржње халовите, –
Жестоко јој срце не ће моћи
Ову сумњу за дуго тајати; –
То ће бити лек Абоговићу! –
Но докле је гвожђе јоште врело
Извичите њега за Деспота, –
Онда више натраг моћи не ће.

Дриновић.

Добра мисо; о изредна мисо;
Тим бар путем сигурно идемо!

Шишман.

Код Јакшића завист већ је будна
Више сам му пута ухватио
Намрштени поглед, где засевну
У подмуклој ватри, пунцат мржње
Ко сур облак што је препун града,
Као муња на Абоговића; –
Моје око редко кад се вара. –
Згодна ће му то прилика бити.
Да опрости гњев свој силовити
Од окова несносних му веће; –
Међ кнегињом и Абоговићем
Зид ће бити Јакшић непроходни.

Твртковић.

Умишљај је добар; на тај начин
Победа нам изостати не ће.

Божих.

Врсни друже, буди нам на руци,
Да намеру своју извршимо;
А моје ти поштење залажем,
Награда ти изостати не ће.

Шишман.

Хоћу, хоћу, та мржња ме гони,
Коју носи срце узаврело
Противу крвнице. Морамо је
Уклонити са престола србског,
Ма сам пако њојзи помагао! –
Задрж'те се још у Смедереву,
Док размислим све, што чинит' ваља;
Ја ћу доћи, да у договору
Разборитом споразумемо се. –
А сад збогом! –

Божих. (рукује се с њиме.)

Збогом, друже; скорим нас походи.

Шишман.

Реч задана светиња је мени! (војводе оду)
Хајд', будале, стрмоглав падајте
У провалу, коју ја вам градим
Лукавштином, лажом, претварањем. –
Копилетом до скоро ме звасте,
Ко скота ме досад презирасте –
А данас ме другом називате.
Крсним другом својим! – Хајд', нека вас;
Копилан ће вама главе доћи...
Оче, оче, видићеш, освету
За неправду, што ме без имена
Остави на свету; – зато ћу се
Напатити твојијех синова! –
За часове, дане оне горке,
И године чемерне и јадне,
Што ми мајка, твоја љубазница,
Попљувана, гоњена од света,
У мукама презрена проживи,
Платиће ми твоја Деспотица. –
Мајко, мајко, видиш ли ме од'зго?
Где освету што за тебе справља
Живи спомен твог млађаног греха,
Плод љубави твоје нерасудне, –
Копиланче твоје! ...
Сад кнегињи, па вешто лагати,
Претварат' се, плакат', смешити се
Како каде нужда узахтева;
Док у мрежу све их не уловим,
И после их у пропаст не сурвам!
(оде.)

ДРУГИ ПОЈАВ.

(Соба у двору Јеленином.)

Јелена и Јакшић (дођу.)

Јелена.

Народ, велиш, виче против мене? –
А има ли узрока викати

Та стоћудна, лаковерна авет?
Шта им скривих да на мене сада
Оштри језик клевете пружају? –
У свој земљи влада мир и закон:
Трговина цвета под окриљем
Правичности моје; ратар мирно
Обрађује плодовита поља; –
Па какав је то намет на њима.
Да с' подижу на свога владара?
Нек обратe поглед затупљени
На суседне земље негдашњега
Србског царства, па нек угледају
Како тамо под гвозденим бичем
Господара турског народ стење! –
Не, Јакшићу, то су тек авети
Измишљене од наших душмана,
Да застраше мене и отуђе
Од народа; да по мутној води
Сигурније после сами лове.

Јакшић.

Ти ме знадеш, госпођо кнегињо!
Речи моје вавек су на твоје
И на добро оташтва смерале;
Ова уста још лаж не казаше, –
Пре би језик за навек умуко. –
Што ти рекох, јесте основано;
С више страна гласи ми дођоше,
Да се неко подмукло гунђање
По народу чује, – кано море
Кад таласе помамне подиже,
Ма да бура још на прагу није. –
Разноси се од ува до ува
Да у двору твоме деспотскоме
Раскошност је грдна овладала,
Какве јоште до данас не беше, –
Ни за време младога Уроша.
Зна се и то, да млади кнезови
У неслоги међу собом живе,
Да на тебе сваки час се дижу,
Да су горди, никога не штују;

Таки гласи радо се слушају,
Сваки своје још томе додаје, –
А народ је, – знаш га, – лаковеран.
Но из тог се зло изродит' може,
Зло велико! –
Побрини се, свијетла госпођо,
Нек с' измире млади господари;
Срамота је, ево и сам велим,
Да се браћа тако завађају.

Јелена.

Знам те добро стара војеводо,
Да т' из срца такe речи иду. –
Али ко ће умирити крвцу
Узаврелу у мојих синова?
Преби с' дало море, узрујано
У највећем бесу, зауздати,
Нег' њихове страсти, узпламтеле.
Буктајући пламен у грудима
Њиним младим нека тајна рука
Подстакњује, коју јоште не знам;
На мене их неко наговара,
Залева их отровом омразе
Против своје рођене матере;
Већ ме не слушају, – матер своју! –
Ох, Јакшићу, то ми срце кида;
То је рана грдна, а лека јој
Не знам ни од куда.

Јакшић.

Рекао бих, на ког сумњам, госпо;
Ал' се бојим, слава тог имена
Толика је под окриљем твога
Безазленог срца већ нарасла,
Да ми речи, ма како искрене,
На твојој ће вери преломит' се
Кано стреле на оклопу тврдом.

Јелена.

Зар је завист клетa већ и тебе
Окужила и стару ти памет

Учинила ниским слугом својим?
Не, Јакшићу, грешиш прот' јунаку,
Који свагда досад готов беше
За владара и оташтво своје
Смртоносном гвожђу изложит' се.
Ја ти јамчим за верност његову. –
Пре би месец светлост изгубио,
Пре би звезде пут свој промениле
И у своду безкрајнога света
Залутале, те течајем својим
Неприродним сав свет уздрмале,
Нег' што би ме издо Абоговић!

Јакшић.

Никада ме завист не заведе,
Да учиним, што би памет строга
Осудила после. –
Ал' сигурност твоја и државе
Налаже ми, да те опоменем;
Ја учиних своје; – опрости ми,
Што немилком опоменом овом
Повредих ти њежност осећања; –
Пријатељство на то ме наведе!

(оде)

Јелена (сама.)

Светитељу сјајни срца мога,
Сунце јарко на ведроме небу
Осећања мојих, – слико мила
Из цветнавог раја снова мојих, –
Љубавниче драги и једини –
Како на те од свуд наваљује,
Злоба, пакост и ненавист клета,
Да т' окаља блатом вероломства
Да т' изгони из груди ти верних! –
Пак опета – ово сумњичење
И од самог мудрога Јакшића?! –
Пак ако ме изда, изневери? –
Иди црна мисли – натраг иди
У пакао, од куда те посла
Мрски побра црна злоковарства,

Да раскинеш свезу љубавничку,
Тек да Богу свемоћном пркоси. –
Не каже л' му сваки поглед ока
Оног мушког, ведрога, љубав жарку?
Та звук сваки са бајних усана,
Кад задркће у раскоши сладкој,
Песма му је о љубави чистој,
И безкрајној! – Не није могуће...
Та онда би божаштво грешило,
Што га тако раскошно окити
Мушком снагом, јуначком лепотом,
Тек да мори притворношћу својом
Осетљиво срце женско! ...

Шишман дође лагано.
Опрости ми, свијетла госпођо –

Јелена.
Ти с', Шишмане? – Лице ти је мрачно;
Имаш какву злу новину за ме? –
Кажу само – злу сам веће вична;
Добра видим тек у наду своје.

Шишман.
Зла је, госпо, на свету сувише,
Да бих мого донет' добра гласа. –
Ал' на челу суморност ти видим...
Да манемо за данас, госпођо.

Јелена.
Казуј само; ја ћу те слушати.

Шишман.
Смем ли рећи, а да не навучем
Гњев високе владатељке на се?
Зли гласници никоме не годе...
Ал' ћу казат'; то верност налаже,
Што негујем у грудима овим
Спрам тебе, госпођо. –
Уђох у траг црноме неверству,
Које смера, да т' с престола скине.

Јелена.

Ха, неверство... већ опет неверство?
Зар ко скиптар, круну златну носи,
Никад не мож' чути друга гласа,
Но све само о подлом неверству?
Зар је престо венчан са чемером,
Кад га тако узастопце прати? –
Изкажи га, злослутни гласниче,
Изкажи му име, проклетнику!
Но, шта ћутиш? – Или ти је ријеч
На језику од стра' замрзнула?
Кукавицо! – знаш ли неверника?

Шишман.

Знам га, госпо.

Јелена.

Па када га знадеш,
Ето згоде, да верност докажеш;
Уби њега!

Шишман.

Зар Абоговића?

Јелена.

Абоговића? ...

Шишман.

Њега, госпо; хоћу л' на посао?

Јелена.

Шта ти велиш? – Зар он издаица?

Шишман.

Не, кнегињо, није Абоговић.
Он крив није што га народ хоће
Да извиче за Деспота србског;
За тим није никада ходио!
Шта ће њему толико господства
Ал' народ му за срце прирасто;
Што он хоће, то ће Абоговић

Испунити, само да тек жељи
Народној угове.

Јелена.

Доста, доста, црни гласоношо;
Памет ми се чисто заврнула...
Ал' вероват' не могу никако;
Она уста зар да лагат' могу,
Онај поглед зар да је притворство? –
Клеветниче, то није могуће! –

Шишман.

Та природа лепшег створити га
Није могла! Бистар ум му даде,
Стас поносит, лице племенито,
Око љубко, а поглед умиљат;
Кад с' насмеши, мислиш зора пуца; –
Кад засевне мушком одважношћу
И Султан би пред њим поникао...
Раскошно му небо окитило
Милинама цео створ спољашњи;
Ко да га је на то одредило
Да лепотом својом свет очара! ...
Али срце, душа? ... Сам је пако! –
'Срце знаде само једну жељу:
Престо србски... све друго презире;
Ни сласт твоје љубави безмерне
Није кадра ту му угушити, –
Душа му је зрцало ђавола,
Кад подмукли пламен нехотице
Из понора црног на свет јурне
И прелети преко глатког лица...

Јелена.

Стој, Шишмане не дирај у Бога!
Где ће лагат' оно ведро око,
Што погледом блаженство просипље?
Где ће издат' оно срце врело,
Које скрива море од љубави
У понору своме, да таласи,
Осећајем бурним узрујани,

Чак образ му бели запљускују?
Где ће анђо издат' Бога свога,
Ком по ваздан само песму поји?
Где ће зрака извор бића свога, –
Сунце јарко, – изневерит' подло,
Кад без сунца помрчином бива
И у ноћи безкрајној умире? –
Ја сам љубав, ја сам му блаженство,
Ја сам Бог му, ја сунашце јарко! –
А он мени? Он је мени више
Него љубав и него блаженство;
Живот ми је, биће, рај и – пако!

Шишман.

Ох, одби га, – одби га, госпођо;
Ја то велим, – верни Шишман вели! –
Или сумњаш о мојој верности?
Та срце се тврдо заплакало,
Видећи те где сама улећеш
У окове, што ти притворица
Смешећи се, о љубави зборећ',
Безазленој на руке навлачи...
Одби гују, одби тог ђавола,
Да т' за собом не сурва у пако!
Скоро ћеш се о мојима речма
Уверити.

Јелена.

Захтеваш од мене
Да с' одречем Бога и живота!
Два пута бих онда угинула:
На овом бих живота с' лишила,
А на оном свету рај небески
Изгубила, што сам Бога свога
Одрекла се, заборавила га.

Шишман.

„Видесте ли кнегињу господо?“
– Рече данас својим присташама,
Смешећи се подло и лукаво; –
„До који дан чудо ће је снаћи,

Док јој дође момак са сватови
Накићени мачем и топузом.“
Божих на то гро'том се насмеја...
Иза стуба прикривен сам чуо.

Јелена.

Ћут', клетниче!... Тако збори дакле?...

Шишман.

За престолом Абоговић грамзи,
То је цел' му, ти му никад ниси. –
Ја и Јакшић с више пријатеља
Приметисмо одавна његово
Улизање код простога света,
Где ласкавим збором, поверљивим
Понашањем придобити тежи
Лаковерни народ; ко му с' јави
Са смешењем тога одпоздравља;
Видох њега са масним месаром,
Где га питка: „Како је, пријане?
Шта ти жена, деца, снахе раде?“
А кад прође улицом, тад трчи
Васцели свет на прозоре своје;
Жене деци прстом га казују
Говорећи: „То је Абоговић“.
А он им се умиљато клања. –
Тако чини само притворица,
Који од свуд користи се нада!

Јелена.

Ох, ђаволе сама сушта мржња
С језика ти глатког сваљива се.

Шишман.

Нек је мржња; ал' ако ми речи –
Бога молим, да тако не буде –
По времену истином постану,
Ко ће кривду на себе примити,
Што изгуби Стеван Лазаревић,
У ком лежи цела нада србска,
Престо бабе незаборављеног
И прадеде свога кнез Лазара?

Јелена.

Ха, мати сам!... Љубав ме занела,
Помрчала памет заборавом...
Страст проклета преотела груди,
Успавала бољу половину
Срца мога, те матерња љубав
Поче бледит', венут', нестајати
Изпред блеска страсти ове нове,
Што ми пљени и забуни душу!...
Рај овамо, окићен сластима
Свих блаженства, којима божество
Људско срце засади, да ничу,
Када на њи врела зрака страсти
Љубавничке падне, – двери своје
Отвара ми широм; – а отуда
Бледа дужност укоченим оком,
Као авет са онога света,
Строго гледа матер заблуђену! ...
Ох, тај поглед савести пакосне
Издржати дуже већ не могу...
Нека буде; ја га се одричем...
Одричем се Бога и живота...
Ма препукло срце у грудима
И душа ми иструла од бола,
Матерња ће љубав победити,
Истиснути из срца проклетство...
Ја се враћам ево деци својој;
Нек ми буду накнада губитку...
Од себе ћу њега одагнати,
Бежаћу од њега, ко што човек
Избегава кугу...
Ал' из срца њега избрисати,
Где пламтећим словма урезано
Име му је – не могу, не могу!...

(оде.)

Шишман, сам.

Већ су конци сви у мојој руци;
Сад градити мрежу, па ловити. –
Не може га, вели, заборавит'; –
И не треба да га заборавиш,

Ал' будало, мрзити га мораш;
И он тебе мора омрзнути.
Још ће те се мачевима бости,
Крв пролеват', гњавити и клати!...
Стевана ћу и лудог Гргура
Завадит' с матером;
Душу ћу им отровом опоит',
Матер своју на смрт да омразе...
Тако све ћу радит' из потаје,
Вешто свуда траг свој замећући. –
Храброст... храброст!... Ту остављам њима,
Нек се њоме будале поносе...
Ја цел' своју овако ћу стићи;
Лукавщина не треба храбрости!
(Стеван дође.)
Срећан дан ти, светли господару.

Стеван.

А, ти ли си, мој драги Шишмане?
Камо тебе данас у мом двору?
Проведосмо данас баш весело;
Досетка је досетку стизала,
Шала шалу из седла дизала,
А пријатни огањ Неготинца
Разгреја нам срце, те подоштри
Јоште већма лака несташлука,
Да смо после уморни, ко борци
Кад с' враћају са мејдана љута,
С весеља се разићи морали. –
Па кам' тебе, да с' на пољу шале
Са јунаци весели огледаш?

Шишман.

Светлост ће ми твоја опростити;
Ал' ме важан посо задржао.
Добро, кнеже што не бих код тебе,
Што не налих главуру са вином;
Јер ђаво би маха преотео,
Да с' не десих данас код кнегиње.

Стеван.

Какав ђаво? Што си тако мрачан?

Шишман.

Ти с господом рујно вино пијеш,
А ја с' овде залевам сузама;
Ти с' веселиш и шалу проводиш,
А ја овде јадам се и плачем.

Стеван.

Какви јади на те навалише,
Да т' се суза у оку заблиста,
Коју никад у тебе не видох?

Шишман.

Абоговић опет овде с' бави.

Стеван.

Абоговић? – А шта овде тражи? –
А ја мишљах, он се сад одмара
На лаврови, које наша војска
Задоби му у крвавој муци,
Те с' он сада ко паун размеће. –
Ал', Шишмане, говори истину:
Да л' је дочек онај заслужио,
Који му је справила кнегиња,
Када се је с боја повратио? –
С таквом војском, какву он имаше,
То би исто и ја учинио.

Шишман.

И најгора кукавица то би
Учинила са таквом војском! –
За победу ту он и нехаје ...
До друге је стало њему.

Стеван.

Знаш какав сам: не дуговлачи ми!

Шишман.

„Чуј, кнегињо,“ вели Абоговић,
Моја љубав тако је безмерна
Ко свод овог непостижног света,
Бездана је кано сиње море;
Шта је сунце спрам овог пламена?
Усрећи ме са љубављу својом!“

Стеван.

А кнегиња? – Зар га још не одби?

Шишман.

Да одбије? – О, мој господару;
Страст проклета већ је превладала,
Срце јој је огњем узбуктало,
Обнесвесла памет; око бистро
Засенила густа маглуштина,
Те нит види нити слуша кога,
До ласкаве речи притворице,
Кој се вије око ње ко гуја
И пред њоме на колени пузи,
Док у своју мрежу не улови
Безазлену кнегињу, а после
Руком ће се за круну машини,
Коју теби отац твој остави.

Стеван.

Зар је веће дотле с њоме дошло,
Да је образ под ноге турила?
Зар јој живци срца смежурана
Јоште нису блудом изнемогли,
Већ још одјек дају, кад их речца,
Из ласкавих уста испуштена
Или поглед похотљивог ока
Проголица?

Шишман.

Кнеже, мати ти је!

Стеван.

Шта, мати је? Она моја мати? –
Јест вере ми, она ми је мати!
Па сада ме тек чудо спопада,
Да та жена, од које се гнушам,
Не роди ме луда и наказна,
С лицем жабе, ил' једка гуштера!
Од куда је из проклетог крила
Измилити 'ваки човек мого?
Од куда је под тим срцем црним
Носит' могла облик створитеља?
Шта, мати је? – Није више мати,
Но душманка најгора, најљућа,
Што презала не би ни свог сина
Једним махом одвојит' од света,
Да страстима својим тек угове!
Ал' тако ми Бога и поштења!
Ни ја не ћу више лудо презат',
Нити ће ми рука уздркати,
Кад је дигнем, да то чудовиште
Са престола србскога уклоним!

Шишман.

Ја ти опет велим; мати ти је!

Стеван.

Не спомињи више име свето,
Које она никад не заслужи,
Јер, сунца ми, још ћу себе самог
Презирати почет'.

Шишман.

Ја луд бијох, што ти тај глас казах;
Боље да си од другог чуо;
Јер овако још могу се кола,
Сва на мене јадна изкр'ати,
Шта ће бити, ако т' мати дозна,
Да сам ја тај мрски гласоноша,
Што јој тајну сину изтелали?
Ти с' млад јоште, узаврела т' крвца,
Не ћеш знати своју страст зауздат',

Па још могу невоље допасти,
Из које ме нико не извуче.
Пази, кнеже, да наглошћу својом,
Не наудиш и себи и мени.

Стеван.

Знам шта мислиш; не бој ми се ништа!
Ја ћу ћутат', ал' у тебе с' уздам,
Да ћеш верно мени помагати.

Шишман.

Како не би? Познајеш ми верност
И оданост, коју т' засведочих
Утолико озбиљних прилика;
А ево ти с' живим Богом кунем,
Да те никад оставити не ћу,
Докле престо, што т' отац остави,
Не заузмеш и Деспотом србским
Назовеш се! – А ја ћу се онда
Са спокојним и радосним срцем
У ништавост своју повратити,
Кад угледам правду на престолу.

Стеван.

Не, Шишмане, до мене ћеш први
Ти седети, док год те узтраје.

Шишман.

Хвала, хвала, светли господару
Нерад јарам на се узимати,
Који тражи замашнија плећа;
Водем мирно и дома седети,
Него с' плећат' у оне послове,
Што мудрију главу изискују. –
Али сада иди; господару;
Могоа би ко на нас наићи,
Ил' за овај договор дознати
Који данас међ' собом имасмо,
Те намери нашој на пут стати
Јоште у зачетку! –
У двору се дај редко видети, –

Ил' најбоље – не долази амо;
А ја ћу ти верно доказиват',
Како ствари у двору нам стоје.

Стеван.

Збогом, друже; ја ћу пазит' на се!

Шишман. (сам)

Пази само ал' опазит' не ћеш
Узду, којом сам те зауздао! –
Обоицу вешто сам одбио
Од кнегиње, тако с' не ће моћи
Споразумет', да ја не бих први
То дознао; јер мост чврсти ја сам,
Преко ког се мора прелазити.
А ја ћу их знати подстицати,
Да с' још већма међ' собом омразе,
Док рат крвав међ' њима не букне,
Онда нек се кољу и затиру,
Докле снаге у њима узтраје;
А кад већ им мишца изнемогне –
Ова десна редом ће их смаћи! –

(оде)

Јелена и Абоговић дођу.

Абоговић.

Па зашто би даље одлагали,
Што се данас може извршити?
Тек да срце верно већма мучиш,
Подстичући жеље му уморне
Голицањем са ласкавим збором!

Јелена.

Ви људи сте чудесна створења!
Кад вам срце, грлећ' се са страстма
Необузданима, жељу зачне,
Не чекате да сазре у вама
И дубоко корен да ухвати;
Но још док је у танкој чаури,
Недозрела, бледа, и тек машта
Пламене љубави, која би се

По довољном брижном неговању
Из чауре после изродила,
Напушћате, да с' одма прогризе
И измили на зрак непознати,
Те угине у првом дисању
Необичног, пламеног зрака! –
Млада љубав јесте ко изданак;
Кад га најпре киша не залије,
Но сувише задобије сунца
Док још није ни листат' почео –
Угинуће на препеки сунца.

Абоговић.

Ох, кнегињо; ја сам тај изданак,
Моју љубав ко што сад називаш,
Већ толико пута залевао
И поијо сузам' из очију, –
Изданак се веће разграно,
Те је воћком цветнавом постао;
Пази добро, да ладноћа твоја
Не оштети цвеће, жељно сунца,
Па да цвеће, како не увене.

Јелена.

Увенуће од жестока сунца;
Боље нек се још за облак крије
И да с' донде никад не покаже,
Докле цвеће плодови не уроди;
А леденост, за коју ме кориш,
Тек је блага ко зора у мају,
Кад још сунце на небу не сија;
Ништа не ће теби наудити,
Јер на штету никако не смера.

Абоговић.

Ох, кнегињо, онде дајеш наду,
Где је жељно срце пољубаца;
Онде зрака јадне наде сија,
Где се жудно сунце очекује!
Та нада је, што и зрно песка,
Кад га бациш у дебело море,

Да попије море плаховито. –
Ох, реци ми, – дај ми одговора,
Не бих рад се враћат' с празним срцем.

Јелена.

Кад ти љубав од срца долази.
Зар не можеш неколико дана
Жртвовати љубави пламеној?
А ти иди, када молба моја
Нема пута до твог срца тврда!

Абоговић.

Је ли молба? Ох, реци ми само!

Јелена

Бар реч само, ако и не молба
Или жеља, или – шта ти хоћеш, –
Тумачи је како теби драго.
Виш', да сам се веће научила
Притварању; да се у мом двору
Дуже бавиш, бих и боље знала.

Абоговић.

Таким речма нисам се надао!

Јелена.

Да л' ја с' надах твојему јогунству?

Абоговић.

Зар раскинут' желиш свезу ону,
Што ми срце за тебе везује?

Јелена.

Кад је слаба, нека се раскине.

Абоговић.

Није слаба, тако ми живота!
Али зашто мучиш ме прекором,
Кад га никад јоште не заслужих?

Јелена.

Није прекор само опомена,
Коју драга љубавнику даје,
Кад му срце на неверу смера.
Ох, кам' среће, да т' корети могу!
Кам' те снаге у меканој души,
Да т' укори за намере худе,
Које носиш против љубазнице?
Камо срца, да т' могу наказат'
За неверство, што чиниш кнегињи?
Ал' кнегиња мора да занеми,
Љубазница када заповеда! –
Ха, склањај се испред ока мога,
Да ми срце верно не отрујеш
Погледима својим притворничким –!
Ил' остани, остани довека,
Да се сита нагледам те дивна –
Да с нагледам тога стаса мушка,
Тога ока, поноса јуначка! –
Или иди, одлази од мене;
Кнегиња ти твоја заповеда,
Јер неверство у грудима скриваш!

Абоговић.

Шта је ово? – какве су то речи?

Јелена.

Ништа, ништа; кушала сам само,
Да л' су моја уста притварању
Тако вична, као твоја што су.

Абоговић.

Чуј, кнегињо –

Јелена.

Ја кнегиња твоја?
Ко то вели? – Љубазница твоја
Што преваром ти с' је задобио,
Отуђио од порода њена,
И коју ћеш, док до цељи дођеш,
Ко одећу какву изношену
Одгурнути с презрењем од себе.

Абоговић.

Ти с' једина целъ живота мога!

Јелена.

Док на престо деспотски не седнеш.

Абоговић. (прене се)

Престо? – Никад њега не зажелих,
Нит' помислих на њега, госпођо.
Како б' смео престо зажелити,
На ком седи сјајна ми кнегиња?
Око моје никад до престола
Допирало није; кад на њему
Ти сеђаше, кнегиња ми беше; –
Па када се тек са њега сиђеш,
Љубазницом срце те је звало. –
Ал' сад видим дубоку провалу,
Што ме јадна, мала и незнатна,
Од високе, сјајне владатељке,
И поносне Деспотице србске
Раставља и дели! – Ха, ха! – – !
Како сам се и смео усудит',
Ја, црв мали, мравак из прашине,
Да подижем очи просијачке
До гордога чела владатељке?
Како се је смео слепац худи
Усудити, да у сунце гледа? –
Хвала т', госпо, у добри час ти ме
На ништавост моју опомену! –
Ха, вере ми, ја с' кајати нећу:
Ал' ти ћеш се покајат', кнегињо!
Љубазника више видет' не ћеш, –
Али мене – мене ћеш видети!

(оде)

Јелена.

Оде – – оде! – Збогом срце моје!
Од сада те јад оставит' не ће. –
Децо, децо – за вас то учини
Мати ваша! – Одрече се срца,
Бога, и живота свога! – –

**ДРУГА РАДЊА.
ПРВИ ПОЈАВ.**

(Двориште у Абоговићевом двору у Вишеславу.)

Божих, Дриновић, Твртковић, Јакшић.
(Више војвода и властела. Жагор.)

Божих.

Ево свима у лице вам кажем,
Да је сваки хула и невера,
Који од сад холу удовицу
За кнегињу призна и поштује!
Зар оваким храбрим витезов'ма,
Потомцима косовских јунака,
Да гиздава жена заповеда? –
Ха, свеца ми, док је ове руке,
И докле ми мач о бедру виси! –
Најбољу ћу крвцу източити,
Уд по уд ћу прије дат' посећи,
Него што ћу и даље трпети,
Да Гркиња та проклета, гнусна
Похотљиво Палеологово
Тело што је роди похотљиву,
Са престола србског господари.

Дриновић.

У пакао са вештицом старом!
Тако м' вере, дође ли ми руке;
Овај мач ћу још у њеној крви
Окупати, ил' ме не ће бити.

Божих.

Од онога несрећнога дана –
Кад кржаве сузе прадедова –
Оросише проклето Косово;
Где још и сад на извору ладном
Место воде црна крвца тече,
Напајајућ' околину целу
Мученичком крвљу србском,
Да по пољу место цвећа бајна

Сада трње бодљикасто расте
И кукута, коров и коприва,
У којима с' место препелице
Или шеве, зорне певачице,
Сад гуштери, гује једовите,
Лежи, жабе и скорпије легу –
Од несрећног тога дана, браћо,
Не могосмо јоште дочекати,
Да се срећна Србији осмене!
Пак зашто је? – Сад ћу да вам кажем!
Није наша рука малаксала;
Још јуначка крвца прадедова
У жилама праунука тече;
Ми смо вредни наших прадедова. –
Ал Деспоти, који од тог доба
Србску круну на глави носише,
Доводише себи жене, снаје,
Из гњилога двора цариградског,
Те синови и унуци њини
Похотљиви и гњили посташе,
Кукавичку насљедише крвцу
Мајка својих, блудом измождених,
Од којих се и Грци стидеше. –
Доле дакле са таким изродом!
Нек нам јунак чисте крви србске
Деспот буде, а не кукавица
Угађајућ' само својим страстма
И с женама грлећ' се у ладу!

Твртковић.

Абоговић нека Деспот буде –
Живео нам Деспот Михаило!

Јакшић.

Пре нег' што ћу верност своју стару,
Што дугујем лози Немањиној,
И у једној речци повредити –
Пролеваћу крвцу до капљице!
Ха, зликовци; глупи бунтовници!
Тако с' гази вера и поштење? –
Ал' тако ми мога светог Ћурђа!

Овим мачем верност погажену
Свакоме ћу у срце урезат',
Да је више погазити не ће!

Божџић (тргне мач)
Ха, Јакшићу, светога ми Луке,
Којег славим сваког божјег лета!
Овом ћордом, што се турском крвљу
Напојила на мучном Косову,
Кад ми деда још њоме витлаше,
Ту поругу са себе ћу спрати;
На груди ћу твоји отворити
Десет врата од десет пеџаља,
Да избљујеш своју црну душу. –
Амо, браћо, кој' нуз мене држи!

(Дриновић, Твртковић и неколико властела прићу Божџићу;
остали Јакшићу)

Вика:
Доле, доле, гњиле кукавице!

Јакшић.
Оћеш крви? Дакле нека тече
Докле ова десна не малакше!

Дриновић с више њих.
Доле, доле с худим неверама!
(Јакшић са својима уступа; Божџић и
остали изгоне га с виком).

Абоговић (дође нагло)
Шта је ово? – каква је то врева? –
Зар је дотле непослушност мрска
Већ нарасла, да у моме двору,
И пред мојим очима,
Холу главу своју разбацује? –
Стојте, – стојте, хале јогунице! –
У корице са оштрим мачима,
Ја то велим, ја, кнез Вишеславски!
(обе се странке са спуштеним мачима натраг враћају)
Зар вам мачи тако захрћаше,

У лењости проводећи време,
Да их веће опрат' наумисте
У крвавим грудма браће своје?
Зар сте с' крви тако зажелили,
Да вам очи веће заслепише,
Те хоћете жеђу своју љуту
Мрком крвљу браће једнородне
Да згасите? – Опаки породе!
Зар ни толко не живи поштења
У срцу вам, да бар моје дворе
Не каљате крвљу братовљевом? –
У корице са жедним мачима! –
Ти, Божићу, повод свађе кажи.

Божић.

Кукавицом назвао сам сваког,
Кој' се од сад усклања Јелени
Као Деспотици србској;
Или коме од проклетог рода,
Што у белом граду Смедереву
Дан проводе у дремежу глумом,
А ноћ тавну гоне пировањем,
Не марећи за беду народа,
Нит' бранећи отачбину нашу
Од навале клетих Азијата!
Ја се заклев на своје поштење,
Бритким мачем и овом десницом,
Да од сада никог слуша' не ћу,
Осим тебе, нашег господара!

Више њих.

Ти господар, ти нам Деспот буди!

Јакшић.

Не ће бити, докле Јакшић живи!
Рекох веће, ево опет кажем:
Пре нег' што дам и једну искрицу
Одкрњити од права кнегиње,
Које има на господство србско,
Ил' ма којег њеног насљедника,
Пре ће крвца сва ми изцурити

И ова се десна искр'ати
У жестоком боју за кнегињу!

Дриновић.

Ха, почекај, охоли Јакшићу!
Кад те нађем у боју крвавом
Овим ћу ти мачем са твог срца
Састругати то твоје јогунство.

Јакшић.

Издаицо, кукавицо худа!
Безобзирце побећеш с' бојишта,
Док засијне мач ти пред очима,
Што Јакшићу од дедова оста.

Твртковић.

Ћути скоте! – Живога ми Бога!
Или ћу ти овде доказати,
Да т' јунаштво у петама лежи.

Божич.

Браћо моја, крај нек буде свађи;
Ко год жели своме роду добра,
Нек' повиче са мном једним гласом:
Живео нам кнез наш Абоговић!

Више њих.

Живео! Живео!

Јакшић.

Ха, ниткови, у пакао с вама,
С кнезом вашим и вашом господом!
За три дана сви ћете с' поклонит'
Својој правој кнегињи Јелени,
Ил' ће Јакшић још под старост своју
Издаицом постат' на оташтву,
И обавит' око седе главе
Чалму турску, поругу ришћанства!

Абоговић.

Шта то рече? – коме ти то збориш? –

Ал' почекај слуго Јеленина,
Преломићу ја твоје јогунство;
Бичем ћу те, псето, нагонити,
Да се мораш мени поклонити,
И кнегиња она хола твоја,
Што ме јучер с презрењем одбаци! –
Ко презире кнеза Вишеславска
Хоће платит' са својим животом.

Јакшић.

Подла раго, простачкога рода!
Та да имаш само капљу једну
Племените крви оца свога
У жилама тима јогунастим,
Не би данас бунтовником био
Против своје законе кнегиње.
Твоја мати, кад те је зачала,
Мора да је глупога простака
У постељи својој загрлила;
Јер глупост ти твоја доказује,
Да с' простаку од срца одпао.

Божих.

Доста, – доста, клета удворицо!
Јер, тако ми тог сјајнога сунца,
Што нам данас над главама сија,
На потиљак језик ћу ти гадни
Изчупати из глупе главуре.

Јакшић.

Ћути, бабо, знам те врло добро;
На језику све ти је јунаштво.
Ал', причекај; до два до три дана
Право ћу вам Деспотице наше
На леђима вашим истумачит'!
(оде са својима)

Абоговић.

Ха, ово ћеш платит' ми, Јакшићу! –
Ево вам се кунем србском вером:
За презрење охولة кнегиње

И поругу њених удворица
Љуто ћу се осветити! –
Изтребићу онај гњили пород,
Право ћу им ногама погазит’;
Док не видим све их у прашини
Где с’ предамном као црви вију –
Неће с’ стишат крвца раздражена. –
Мач огњевит раздора крвава
Нека с нова суне из корица,
Нека тлачи мало и велико,
Нек’ растури дворе и кућишта,
Нек’ разори њиве и усеве –
Труд знојавни раденог ратара; –
Нек’ пропиште деца у утроби
Мајке своје; нека свет уздркће,
А Србија пустињом постане, –
Кад неслога, та стоглава авет,
С нова своје чељусти отвара,
Да прогута земљу свуголику!
Хајд’ Божићу, иди купи војску;
Дриновићу, и ти Твртковићу,
Сваки своје витезове дајте,
Па да једним махом смртоносним
Сакрушимо оне одпаднике.
Као олуј када са Балкана,
Витлајући пред собом камење
И на својим безбројним мишцама
Стогодишње растове носећи,
Немилице груне на долине,
Све тлачећи, што пред собом нађе:
Тако ћемо ми на њи напасти
И истиснут’ из земаља србских;
Нека траже станка у туђинству! –
Хајде, браћо, па журно полаз’те,
У Голубцу све ћу вас дочекат’! –

(сви оду)

Чекај мало, охола кнегињо!
Љубав своју са презрењем гордим
Од себе си отиснула? –
Потражићеш ово срце врело;
Ал’ ћеш наћи на место љубави –

Јед и отров од сада у њему. –
Место жеље за твојим пољубцем –
Сад ми жеља за осветом крвном
Срце трза, груди распаљује!
Или ћу те видет' понижену,
Као просјак где за милост молиш, –
Ил' ће ово срце сво у крви
Огрезнути црној, а сва земља
Мртвацима бледим посути се!

ДРУГИ ПОЈАВ.

(Дворана у Јеленином двору у Смедереву)

Стеван слепи долази вођен од једног вође.

Стеван слепи.

Јесу л' ово двори Деспотови?

Вођа.

Јесу, кнеже!

Стеван слепи.

Одведи ме до каквог камена,
Да на њему уморено тело
Одмори се, кад му није дано,
Да у двору своје дедовскоме,
На меки се душеци одмара!
(седне)
Ох, мој Боже, опрости ми греха!
Ал' када се горке судбе сетим,
Која данас по свету ме гони,
Без очију, ране и кућишта. –
Јед у срцу ојађеном кипи;
Срце с' напне а груди се стесне,
Те ми с' чини изданути морам,
Док говором, у ветар баченим,
Јадном срцу мало не олакшам. –
Деспот некад, худи просјак сада;
Ко лав некад снажан и узорит,
Од злата ми сво руво трептило
Као перје на холлом пауну, –

Сад ми једва одора просјачка
Нагост тела измученог скрива. –
Са висока чардака деспотска
С презрењем сам доле на свет гледо, –
И од силних силнији сам био; –
Сад сам гори и од најгорега!
Па све да сам најхуђа сирота,
Ал' да душа бар прозора има –
Вид очију да ми не узеше. –
За ме нема зрака, дана више,
Зора више за мене не пуца,
Сунце с' више за мене не рађа,
Већ ноћ црна ко у гробу ладном
На очи ми за навек насела!
Па рођени све то брат учини – !
Ој, Лазаре, ој, брате – небрате, –
– Та братом те никад зват' не могу –
Проклета ти душа твоја била,
Проклет пород, проклето колено,
Што проклетство вако на ме баци!
Под једним смо срцем родили се,
У једној смо утроби лежали,
На једној смо дојки дојили се, –
Пак опет ме тако наказати; –
Да сад старе измучене кости
Повлачити морам по камењу,
Блату гњилом, бодљикастом трњу!
Место да ми се дој овој глави
Сва клања се Србија поносна –
Сад поруга деце на њу пада.
Боже, Боже, вечни праведниче!
Ти ми даде ове седе власи,
Ти бременим дубоке старости
Тело моје обтеретио си –
Освети ми старост поругану,
Освети ме на брату рођену!

Стеван и Гргур (дођу)

Стеван.

На том дакле остајемо, брате:
Ти господар земље и крајине,
Што дуж Дрине к југу простире се,
Са столицом у белу Призрену;
Ја господар од целе Србије
И Деспота србски, као што ми
И пристоји по мом старешинству.
Пола данка турскоме Султану
Ти ћеш дават', половину ја ћу;
Докле згодна прилика не дође,
Да се овог проклетога јарма
Опростимо турског.

Гргур.

Добро дакле,
Ја сам задовољан; ма да мени
Мањи део Србије допаде!
Ал' шта ћемо ако мати наша
Не пристане на нашу погодбу,
Која њојзи круну с главе скида,
Па ни педаљ земље не оставља?

Стеван.

Ја ти казах, шта код мене важи
Име њено; докле ћемо гледат',
Да се она на престолу шири,
Викајући непрестано за нас
Да смо јоште млади, незрели,
Да примимо очевину своју;
Тек да она власт у руци има
И да може само безопасно
Страстма својим угађати? –
Хоћу своје право да уживам,
Пак на оца рођеног устаћу,
Ако ми се на пут стави! –
Ја господар, ја сам Деспот србски!
И круну ми мојих прадедова
Мора дати, ил' ћу овом руком
На силу јој са главе счупати!

Стеван слепи. (за себе)

Ох, зликовци, вредни оца свога!
И отац им тако грабљив беше,
Зверско срце док му с' не зајази
Шаком земље у ладноме гробу.

(гласно)

Грабите се, кољте с' међу собом,
Чупајте се, хулите и пљујте, –
И родитељ такав вам је био.
На његовој души више греха
Лежи, нег' што блата у смрдљивој
Бари има; ви сте му синови,
Изрођени у гресима тешким,
И изданци очинских грехова.
Отац вам је матер отровао –
И ви руку на матер дижете;
Крв његову ето наслѣдисте,
А са крвљу и грехе његове!
Ох, Србијо, каквим зверовима
И змијама у руке си пала,
Да т' прождиру и крв ти попију?

Стеван.

Ко пропусти овог лудог старца
У дворове? – Камо стража? – Слуге?
Нек избаце ову стрвеж луду!

Стеван слепи.

Да стрвеж сам и луда проклета,
Што сверовах твом грабљивом оцу;
Те с' по свету сада слеп потуцам.

Гргур.

Та ко си ти, безобразни старче?
Не хули ми више родитеља,
Ил', тако ми јединога Бога,
Језик ћу ти изчупат' из зуба,
Кад не видиш, да и неговориш!

Стеван слепи.

Хајд', учини, охоли зликовче;
Хајд', изврши нагрду на мени,
Коју црни отац ти започе!
Очи ми је отац твој изео,
Па глад своју јоште не утоли.
Ти ми ево и језик изчупај,
Па насити зверско срце своје! –
Питаш, ко сам? – Хоћеш, да ти кажем? –
Ха, казаћу! – Али стегни срце,
Да од страве теби не задркће.

(диже се полагаано)

Живи грех сам твога оца грешна;
Ја сам ремек нечовечних дела,
Што по свету твој отац почини;
Брат рођени оца твога мрског,
Деспот србски, син деде вам Ђурђа
Стриц рођени зверских синоваца!–
Ха, ћутите? – Хајде, хулите ме,
Изпљујте ме и нагрдите ме;
Што отац ваш на брату започе,
Довршите на староме стрицу;
Наситите зверску жеђу своју
За рођеном крвљу својом!

Гругур.

Деспот србски? – Стриц наш велиш, ти си?
Штета, стриче, што очију немаш.
Бар да видиш то деспотско руво,
Што ти једва нагост тела скрива.

Стеван слепи.

Ругаш ми се? – Ох, ругобо светска!
Ругобан ти пород Бог да био,
Да с руготе сав свет му се гнуша!
Ругаш ми се што очију немам,
Које гнусни отац твој изчупа? –
Теби Бог да' гује очи пиле,
Да зарана још упознаш муку
Без очију по свету ходити!
На мерилу вечне божје правде,

Кад вам грехе ваше и очинске
Неумитни судија узмери,
Тај једини грех вам више вагно
Што згрешисте сад, мене хулећи;
Нег' сва добра, која починисте,
Да на страшном суду божијему
Претежнијих грешника не буде.

Гргур. (увати се за мач.)
Ћути, старче, живога ми Бога,
Овим ћу ти мачем у гркљану
Угушити тај глас крештајући!

Стеван.
Стани, брате; зашт' да каљаш руке,
О оваког бесомучног старца?
Ова клетва сва на њега пада;
Ко ће слушат' клетву 'ваке луде!

Стеван слепи.
О, не пада! – Него ће је чути;
Клетва моја пробиће облаке,
Попеће се до престола божја,
И тамо ће громовитим гласом
Пробудити правду успавану,
Да накаже оваке зликовце. –
Скорим ће вас правда божја стићи. –

Стеван.
Ал' тебе је веће постигнула!

Стеван слепи.
Није она, већ рука проклетства
Што сад труне у утроби земље.

Стеван.
Лажеш, стриче, и те седе власи
На глави ти лажу! –
Турчин ти је очи ископао,
Не наш отац.

Стеван слепи.

Шта, ја лажем? – Та лагао навек!
Лажа језик, лажа су ти уста
Та безбожна, што на седу главу
Свог рођеног стрица лаж бацају! –
Твој ме отац ослепити даде,
Да ми отме моју очевину,
Па ме посла онда у Једрене.
Та матер је своју отровао,
Кад на веру у гости му дође,
Да се с њиме мири! –
Двогубо је онда сагрешио:
На матери и на госту своме,
Па зар није свог рођеног брата
Гргура убио? – Само зато
Што старији беше, па да с' може
Круне србске после дочепати.
А мене је очију лишио
И посло ме своме савезнику
Цару Турском ком се додворио
До колена био, те ме сада
Нагог, босог, у просјачком руву
У свет отурише, да просећи
Једва до вас доспети сам мого;
Надајућ' се, да ће бар синови
Загладити, што им отац сгреши,
Те љубављу својом измирити
Са пепелом грешног оца свога
Увређеног стрица;
Да бар јоште на смртној постељи
Окапам му сузом опроштења
Ладну земљу над гробом његовим;
Надо сам се, да ће ми допустит',
Да под својим кровом прадедовским
Бар окончам бедне дане своје,
Које јоште проживити имам! –
Ал' како се у нади преварих? –
Место једног брата немилосног
Два му сина крволочна нађох;
Место једног, – два сам нашо звера, –
Ох, проклети обоица били! –

Проклет отац, проклета утроба,
Која вас је зверове зачала;
Проклета вам она дојка била,
Која вас је гује задоила;
Проклет ваздух, у коме дишете,
И проклета она земља била,
Која мртве у себе вас прими! –
За живота јоште ослепили,
За живота још просјаци били,
Ко ја што сам под старост дочеко;
Вечит раздор међу вама владо,
Собственим се ножевима клали,
Сами себи срце раздирали,
Сами своју крвцу расточили! – (вођи)
Хајде, хајде, води ме одавде;
Зрак је кужан у ком ови дишу
А земља се може растворити
Под овима, па и нас прогутат'.
Хајде, хајде! – (оде с вођом)

Гргур.

Шта ти мислиш о клетви стричевој?

Стеван.

А ко би се још на то осврћо,
Што будале у ветар блебећу? –
Тако дакле, као што рекосмо:
Ти остајеш на Дрини господар;
На Дунаву ја да заповедам
И деспотску круну носим.

Гргур.

Мени с' чини, да је половина,
Коју ти си себи изабрао,
Много већа, много богатија;
Градови су сви у твојој поли,
Земља плодна низ Дунаво ладно;
А ја добих све саме кршеве,
Голе стене, камење неплодно;
Уступи ми бар још и Крушевац,
Или који део на Дунаву,
Што но вреди за Крушевац бели.

Стеван.

Не уступам баш ни стопе више!
А блага ако и више задобих –
Ја сам старји више ми и треба.

Гргур.

Старешинство круну ти доноси; –
Требало би и њу да делимо,
Кад би с' круна могла поделити.
Обојица од једног смо оца;
Па ако си ти баш и старији,
Немаш више права на очинство,
Нег што имам ја, млађи од тебе.

Стеван.

Зар си моро ти на свет изаћи?
И без тебе мој покојни отац
Имао би сина! – Зато т' кажем:
Што ти дајем, од воље ти дајем;
Па не мој ме још јогунствсом својим
Распаљиват', место да с' захвалиш
Што т' уступам и ту половину.

Гргур (плане)

Шта то рече? – Да ти захваљујем?
Зар ја иштем од тебе милости,
Кад захтевам своју очевину? –
Бре почуј ме, ма да с' и старији,
Баш на педаљ уступити не ћу
Од праве ми половине,
Ма је моро сву покапат' крвљу!

Стеван.

Јогуницо, трзај одма мача,
Па да њиме очинство делимо!

Гргур.

Ха, и оћу, надувено псето!
Бар ако ти глава сад одлети,
Остаће ми и земља и круна.

Стеван.

Пази само, да ти не преседне! (боре се)

Јелена дође.

Шта је ово? – Брат на брата свога

Устануо са мачем у руци?

(ступи међу њих. Они се раставе)

Зар је дотле развратност сазрела

У грудима вашим окорелим,

Да ни свету крвцу Немањину?

Нештедите, што у вама тече,

Но је данас у гадном раздору

И ништавој свађи пролевате? –

У ножнице са оштрим оруђем! –

Покушајте оштрину њихову

На челичном оклопу душмана,

А не свету крвцу Бранковића

Пролевајућ! – Зар ме не чујете? –

Глас матере толко код вас важи? –

Кнегиња вам дакле заповеда, –

Круна србска; – њу слушат' морате! –

Стеван.

Баш њу не ћу, док са твоје главе

Не сиђе се Палеологове!

Гргур.

Иди твојим Палеолозима,

Па њи светуј, да у слоги живе.

Стеван.

Мени с' чини, мати, боље би ти

Приличила преслица и ђерђев,

Него златна круна Немањина.

Гргур.

Женска глава за круну и није;

Дуга коса само је срамоти.

Стеван.

Одкуда снаге у слабачкој руци,
И памети у ћудљивој глави
Жене једне, да са царевином
Располаже целом и управља?
Од куда вере, од куда послушности
У народу, када жену види
На престолу славних прадедова?
Од како нам ти земљом управљаш,
Не слуша нас нико нит' поштује!

Гргур.

Благо нам је ето усануло,
Ризнице су празне, да с' по њима
Сад пацови и мишеви кољу,
Где је пређе отац злато слаго.
Ти си благо наше расточила
У раскошном, ноћном пировању
С љубазници твоји разуздани,
Кој' ти страсти срца изнурена
Угађаше, док џепове своје
Сувим златом и дробним бисером
Из ризница наших напунише,
Што наш отац за синове своје
У крвавој муци нагомила!

Јелена.

Шта, зар зато зубе наоштристе
У раздору, свађи међусобној,
Да их после на матер рођену
Окренете, и срце јој њено
Немилице раздирете? –
Како с' оба брата сад сложише,
Јед из срца да на матер проспу,
Ког изроди гадан раздор њихов!
Отоич се хулише, пљуваше,
Брат на брата руку подигао;
А један им тренут већ састави
И измири срца крволочна,
Те синови на матер усташе,
Као гује језик опружише,

Те из уста својих клеветничких
Огањ свога раздраженог срца
Сав на матер своју избљуваше! –
Суд божији мора да је близу,
Кад већ вака безбожничка дела
И на самом престолу се чине. –
Ох, Србијо, ох земљо несрећна!
Како ће ти срећа да засијне,
Кад ти круну хрђа обузела
Већ од тешке крви проливане,
Што ју отац на сину источи,
Син на оцу, брат на брату своме,
Грабећи се о њу, раздирући
Као вашке о стрвеж какову!

Стеван.

Ти си крива, што ј' међ' нама раздор;
Зашто круну мени не уступиш?
Мени она од оца остаде!

Јелена.

Ја сам крива, јесте, ја сам крива,
Што вас родих таке безбожнике,
Што вас родих злобне и пакосне,
Те с' кољете сами међу собом;
Горке муке, које сам трпела
Кад вас родих и на свет изнесех. –
Дуге ноћи, што сам не спавајућ'
Над колевком дојећи вас бдила, –
Тешке бриге које сам носила,
Док синови мачу дорастеше,
Сад плаћате хулењем и грдњом,
Љубав моју поругом враћате! –
Ох, сведоци мојих горких суза:
Црне ноћи, ви непреспаване,
Дуги дани, брижни и чемерни
Устав'те се на вашем путу,
Вратите се из прошлости даљне,
Испричајте оне тужне часе
И тренути дуге и суморне,
Што проведех бдијућ' над синовма;

Донесите језеро од суза,
Које пролих над њином колевком:
Донесите товари од јада,
Који меку душу измучише;
Покажите овим зверовима,
Шта је кадра трпет', сносит' мати,
Чувајући пород срца свога!
Сузама им мојим проливеним
Загушите поругу у грлу;
Стоварите товари од јада
На плећа им витка и нејака
Нек' осете грдни терет њихов,
Нек' по њиној тежини оцене
Свету љубав брижљиве матере,
Па нек' с' врате натраг својој мајци
На срдашце за њи куцајуће!

(обоица ћуте.)

Децо моја, пола срца мога;
Крви скупа из овога тела;
Срећна мисли љубави матерње;
Бриго моја, надо и утехо!
Зар можете гледат' са презрењем
Извор бића млађаног свога?
Зар можете пљувати утробу,
Где дисасте са уздахом мојим?
Зар можете хулит' груди ове,
На којима санак борависте,
Мирни санак свог нејаког доба?
Које санак од себе тиснуше
Са презрењем трпеће матере,
Трепавица сањивих тежину
Мушки носећ', и дремеж гонећи,
Не би л' чеда санка уживала!
Вратите се мајци у наручја!
Одкуда би половина срца
Другој поли грозни душман била?
Избаците ту пакост проклету,
Изцедите тај отров из срца,
Што вам злоба и завист улише!

(обоица се мало приближе с обореном
главом – Стевану)

Желиш круну? – Ено т' круне твоје;
За себе је никад не пожелих,
Већ је чувах за мога Стевана,
Бојећи се, да је време њено
Још претешко за млађану главу.
Бреме тешко и мене савлада,
Помози га носити матери.
Од данас ћеш са мнош делит' владу,
Од данас си ти Деспота србски!
Ти Гргуре, мезимче мајчино,
Буди брату увек десна рука
Па браните дедовину своју;
Прославте је, слогом оснажите
Да процвета Србија под вама,
Као што је под дедови ваши
Снажна, славна и поносна била!
(Обоица јој падну на груди, а она их држи загрљене.)

Шишман дође. (за себе.)

Шта, грле се? – Да лепа призора!
Као сова кад тиће успава,
Докле сама пљен свој не пождере!
Хајде, хајде! Грлите се само;
Сад ће глас мој ко гром с ведра неба
Разбудити то проклето јато,
Старе ране опет позледити
И на ново успавану мржњу
Распирити у грудма киптећим!
(јасно.)

Ох, хвала ти, Боже свемогући,
Кад саслуша молитву смирену,
Којом сам ти дан на дан се клањо,
Те изчупа из срца им мржњу
И одклони проклетство раздора
Од престола србског!
На колени грешник благодари
На милости превеликој, Боже,
Да посеја у срце им семе
Вечне слоге, љубави узајмне;
Да поврати опет брата брату,
Милог сина љубећој матери!

Ох, хвала ти на милости такој!
Будућност се на нас осмешкује
При угледу 'ваке бајне слике;
Ново сунце Србији грануће,
Нова срећа нас ће озарити!

Јелена.

Бог ти жељу, Шишмане, саслушо,
Јер знам, да ти из срца долази.
Но за твоју верност доказану
И у славу данашњега дана,
Прими ево малену награду:
Од данас си жупан у Ресави,
А сан кнеза нек те одсад дичи;
И Стевану знам да је по вољи,
Што наградих његовог љубимца.

Стеван.

Из срца ми ту жељу извади,
Као да си у њему читала.
И што данас ти даде Шишману –
Са деспотском влашћу потврђујем.

Шишман.

Па како ћу да вам благодарим
На толикој милости господској?
На језику изумиру речи;
А срце ми кипти од љутине,
Што му уста хвалу не тумаче.
Верни слуга срца нестрпљива
Онемио, видећ' слабост своју,
Да не може служит' господару.
Ал' не речи, – дела нек тумаче
Неми говор срца благодарна! –
Но са среће, која ме постиже
Из милости мога господара,
Заборавих на црне гласове,
Од којих сам носилац проклети.
Па баш данас да бистро језеро
Среће наше замутити морам
Црним гласом о гадном издајству!

Ох, господо, и кнегињо светла,
Милошћу ме својом обасусте –
Ја вам враћам чемером и јадом!

Јелена.

Шта ти бунцаш о издајству? Реци!

Шишман.

Ох, кнегињо, гују си отровну
У недрима својим одгојила.
Ко ти с' јучер до земље клањаше,
Гукајући о љубави верној
Као голуб својој голубици,
Издајица постао је данас
И на теби и на домовини.
Та куга га, Бог да', уморила,
Видео сам да то голуб није,
Но да граче гавран прождрљиви, –
Абоговић за кнеза се дао
Извикати, те сад јури с војском,
Сакупљеном и с брда и с дола,
Управ амо белом Смедереву,
Да те стера са златна престола,
Па да тело његово простачко
На Немањин престо се посади.

Стеван.

Ха, то ли је та матерња љубав?
Успавати синове си хтела,
Док љубазник престо не заузме,
И преотме њину дедовину,
А отера нас у просјаке?
Луда главо, да с' вероват' могла
Лукавоме збору ове жене!

Јелена.

Абоговић? – И он издаица? –
Та лаж то је; – црна лаж је само!

Гргур.

Та лаж ти си и сушта обмана,
Обманути јер хтеде синове,
И издати целату крвавом!

Шишман.

Ох, кам да је лаж то само црна!
Први пут бих Богу захвалио,
Да слагаше уста истинита,
(Јакшић долази)
Ал' ево Јакшића!
Он нека вам ево посведочи,
Да ј' лаж црна, што сада изрекох.

Јакшић.

Добар дан ти, госпођо кнегињо;
А и вама млађани јунаци!
Припасујте бритке маче своје,
Јер бунтовник скоро је на врати
С голим ножем у крвничкој руци;
Пут му каже дим од села наших,
Пуштајући јаук деце слабе
И стењање умирућег војна
У ранама и у крви својој!
Тињајућа гаришта траг су му,
Усирена крвца од јунака,
Које сабља бунтовна покоси.

Јелена.

Име, име тога бунтовника!

Јакшић.

Абоговић, госпо, Абоговић!

Јелена.

Та што небо доле не сурва се,
Па да скруши црне клеветнике?
Што се земља црна не раствори,
Да прогута лажне те гласнике,
Што од Бога проклетника праве;
Што анђелу рогове натичу
И ђавола силом од њег' чине,
Што с' бацају измишљеним гресма
На праведног, као црним блатом,
Желећи га силом окаљати! –
Како рече? Шишмане, говори,
Ко је тај издајник? –

Шишман.

Абоговић!

Одавна сам то ти напред казо.

Јелена.

Ха, та лаж је; а лаж слушај не ћу! –

Чуј, Јакшићу, теби ћу вероват’,

Ти ме јоште никад не превари. –

Како велиш? Ко је тај издајник? –

Јакшић.

Абоговић, проклето му име! –

(Јелена оће да клоне; Јакшић је привати.)

Но шта ти је, висока кнегињо,

У лицу си ко смрт побледила? –

Помозите; – помоз’те, господо,

Кнегињи је позлило од бриге!

Стеван.

Не, од туге и жалости тешке,

Јер љубазник бунтовником поста.

Гргур.

Или боље од силне радости,

Што ће стерат’ синове с престола,

И на њино место посадити

Драгог свога!

(Јакшић с Јеленом, Стеван и Гргур оду.)

Шишман. (сам)

Хајд стрмоглав у вигове с вама,

Које сам вам сплео и разастро;

Изкобељат’ из њих се не ћете –

Ох, будале! – –

Како лепо синови покајни

Вратише се притворној матери

И падоше на срце кнегиње

Те лукаве! Ал’ ја када дођох,

И испустих отров црна гласа,

Кап по кап им у срце левајућ’,

На ново им запламтише груди,

Раздражене, те јед притајани
Запени се из уста клеветних,
И изкези лица им поносна!...
Отров већ је корен ухватио
У грудима њиховим дубоко. – –
Нема лека другог да с исцеле
Од раздора, мржње међусобне,
Што посејаш ја међ' будалама,
Ван ак' ватру своју не загасе
Пролевајућ' крв рођену своју. – – –
Кукавица ја сам; – они су јунаци –
То сам чуо небројено пута
Из њихових уста! –
Ох, глупи породе! – –
Да видимо, да л' хваљено ваше
То јунаштво више вреди него
Бистар разум и лукавство моје,
Изоштрено на презрењу вашем,
Што носите у срцу поносном
Према мени, худом копилану! –
(смешећ' се подмукло)
Ха, копилан – само сам копилан; –
Нисам створен у брачној постељи
По закону, код људи зградише –
Зато немам права на очинство! –
Ал' чекајте, ви брачни гиздавци,
Што у брачној ноћи родисте се
У глумоме загрљају веће,
Затупљених страсти родитеља
Законитих ваших; – видићете,
Ја ћу стрести с' себе ланце луде
Предрасуде ове, којима се
Глумом свету очи замазују! – –
Ја сам чедо природе слободне,
Која рађа толика створења
Безаконо – по људскоме мњењу; –
И ђаволи деца су природе! – –
Црна браћо из мрачних бездана,
Скач'те горе на светлост несносну,
Понесите сво лукавство своје,
Чврсте жице тајна злоковарства,

Да плетемо мрежу за лепире
Те законбрачне! – –
Здружите се са црним Шишманом,
Да згазимо законитост клету,
Која данас руке ми везује,
Па да свога брата уздигнете
На престоље србскога Деспотства!

ТРЕЋА РАДЊА

ПРВИ ПОЈАВ.

(Брдовит предео око Голубца)

Божих, Твртковић, Дриновић,
долазе с војском. Добоши и таламбаси престају.

Божих.

Голубац нам већ за леђи оста;
Овуд води друм у Смедерево,
А уводе још се не враћају
Да што јаве; чини ми се, браћо,
Да се Јакшић с језиком претрго,
Кад је реко, да ће до три дана
Нагонит' нас са мачем у руци,
Да с' кнегињи холој поклонимо.
Ево прође и недеља дана,
А Јакшић се још видети не да
Са хваљеним мачем својим.

Твртковић.

Не верујем, ни да ће с' помолит'
Из бедема смедеревских, већ ће
Чекат', док му под нос не дођемо! –
Ал' тако ми свеца! Де га нађем,
Као жену попљуваћу њега,
Ако мејдан са мнош не уздели!

Божих.

Ти Јакшићи давно су ми мрски;
Свакада се додворити знаше
До Деспота, те они владаше:

Ал' данас ћу саломити крила
Том пауну, ил' ћу погинути!

Дриновић.

Бре копилад ону Јеленину
Да ми је уватит', кости бих им
Издробити дао, да осветим
Брата Марка, што га отац њихов
За реч једну погубити даде.

Божих.

Час освете ту је већ куцнуо.
Ако данас на мејдан не дођу,
Наћемо их ми у Смедереву
И потући све ко кукавице! –

(Увода дође.)

Ал' ево нам уводе. – Шта носиш?

Увода.

Кнегињина војска већ се ближи;
Њу предводи Јакшић са Стеваном.

Божих.

Колика је војска? Је л' велика?

Увода.

Њих ће бити до двајест хиљада,
Понајвише копљаника.

Божих.

Нас је мање, ал' више стрелаца;
Ове ћемо згодно наместити,
Нек са оних кршевитих стена
Испуштају стреле једовите,
Чим на хитац дођу! –

Дриновић.

Ал' где кнез наш с војском заостаде?

Божих.

Чујеш топот његових коњица? –
Ево кнеза с храбрим витезовма,
Што ће прије крвцу до капљице
На бојишту мучном истрошити,
Него л' стопе једне уступити!

Абоговић дође са својима.
Здрава срећа соколови моји!
Еда ли сте спремни за бој? –

Божих.

Све да нисмо, – кад тебе видимо,
Сваком крвца у срцу узавре,
Те се рука грчевито за мач
Хвата! – Ко јунаку таком служи,
Сам јунаком огромним постаје.

Абоговић.

Хвала, браћо! Добро вас познајем
И јунаштво ваше. –
Данас ћете имати прилике
Окупати сабље до балчака
У душманској крви и храброшћу
Засведочит' својом, да та крвца,
Што вам тече у чврстим жилама,
Од косовских јунака остаде.
Сложно браћо! очистимо земљу
Од изрода палеологовог,
Да Србија мира задобије,
Да извида своје грдне ране,
Што задаше вуци ти грабљиви
Са раздором и неслогом својом! –
Од Шишмана добри су нам гласи;
Са стрелцима он ће с' закаснити,
И приспети кад бој добијемо!
Стеван не зна, какву љуту гују
У недарцу своје храни; не зна,
Да ће данас Шишман га издати.

Божих.

Шишман ће нам са својим издајством
Задобити битку.

(из даље се чују добоши)

Абоговић.

Ал' слушајте! –
Ха, ево нам горде Деспотице!

Божих.

Зар су тако срцем малаксали,
Да и жене у боју требају?

Дриновић.

Кнегиња је већ толико пута
Са јунаци на мејдану била; –
Бар у соби, ако не у пољу;
Па зашт' не би и данас на нама
Покушала добру срећу своју
Љубавнима својим погледима?
Можда ће нас ког и победити!

Твртковић.

У љубљењу знам да је вештија,
Нег' у ношњи светлога оружја.

Абоговић.

Поштедите, браћо, оштре стреле
Доскочица ваших за други пут,
Кад при столу седели будемо.
Час је овај сувише озбиљан,
Лакрдијом да га скрнавимо.
Кад су прса под тешким оклопом,
А у руци сабља, крви жедна,
Слабо с' шала за срце прихваћа;
А час овај живота се тиче!

Јелена, Стеван, Гргур, Јакшић
дођу са својима с противне стране.

Божих.

Добро дошла, храбра мушкобано!

Твртковић.

Јеси л' добро очи наоштрила,
Да пробију оклоп од челика,
Јер до срца прије доспет' не ћеш,
Док не пукне гвожђе на грудима.

Јелена.

Ха, зликовци! Зар вам није доста,
Да неверно мача подижете
На законог свога владоца,
Но и језик клеветни пружисте,
Бацајући поругу на жену?

Дриновић.

Поштеди нас оштрим погледима,
На бојишту њих се неплашимо;
Требаћеш их за какве гиздавце.

Јакшић.

Остави их, свијетла госпођо!
Та господа бољи су јунаци
На језику, нег сви скупа, што нас
Овде има; пусти, да их мачем
За неверство њихово накажем!

Божих.

То ћеш тешко: мач ће ти с' заплести
У кецељу твоје Деспотице.

Јакшић.

Ха, Божићу; га ову реч срамну
Платићеш ми данас крвљу својом.

Дриновић.

Ћут', хвалишо; знадем ти јунаштво,
Са женама ето у бој идеш.

Божих.

Чудо ми је, да још мача носи;
Боље би му личила преслица.

Гргур.

Хајдмо, хајдмо у широко поље,
Немам мира, док крви невидим!

Твртковић.

Само немој тицо жутокљуна,
Да одпрнеш безобзирце с боја,
Док угледаш крвцу од јунака.

Стеван.

Твоју желим прво угледати,
Безобразно псето! – –

Абоговић.

Сад је доста више слушат не ћу
Те препирке што сраме јунака! –
Већ, кнегињо, казуј жељу своју.

Јелена.

На колена, желим, да клекнете,
Па да тако милости просите
Од владара свога увређеног.

Божих.

Скромна жеља!

Дриновић.

Извршену не ће њу видети.

Јелена.

Оружије доле, бунтовници;
Још једаред ево заповедам!
И послушат' ко ме сада не ће,
Не ће наћи у мене милости.

Божих.

Зар ти срце знаде што за милост?

Абоговић.

Стој, Божићу! – Послушај, кнегињо!
Гордост твоја и твојих синова
И раскошност безкрајна у двору
Твом деспотском већ је додијала
Властелинству и народу целом;
Народ веће не мож' да подноси
Грдни намет, који је на њему;
У земљи је неред овладао,
Нит' ко штује закон, нити слуша
Поглаваре своје! – – –
Од свуда се бура на нас диже
Са грозећим мргодилом својим; –
А ни од куд пријатеља нема,
У кога б' се поуздати могли,
Ако земљи до невоље дође; –
Гордост твоја све их отуђила
Од нас веће, а ти јоште не ћеш
Да преломиш страст ту нерасудну,
Да с' оканеш ништавог безумља! –
С тога смо се ево оружани
Искупили, властели и народ,
Да те својски на то позовемо:
Ако свега тог се не оставиш
Ако намет с народа не скинеш
И свечано овде не обречеш,
Пред народом и пред властелинством,
Да ћеш земљом боље управљати,
Штедит' народ, штоват' пријатеље, –
Речи више просипат' не ћемо,
Но мач нека међ' нама пресуди!

Јакшић.

Зар поругу 'ваку да слушамо
Још и даље? – Шта смо застанули?

Стеван, Гргур и Јакшић.

За мач, за мач, да мејдан делимо!

Абоговић.

За правду смо сабљу потргнули,
Правда ће нам снагу мишци дати;
Нашем мачу сам Бог ће помоћи.

Стеван.

Нашем ђаво, ако бити мора!

Јелена.

Боже, Боже! – – –
Зашт' громове не проспеш с небеса
И не сатреш ове издајнике? –
Зашт' Дунаво ладно из корита
Не исцрпиш, те валове мутне
На крвничке главе им не проспеш,
Да загушиш овим безбожником
Реч у грлу томе клеветничком? –
Ха, нек буде! – Хајдмо у бој дакле! –
Крвца србска, што с' данас пролије,
На ваше ће црне пасти душе;
Не могли је богда никад спрати
Но да јоште на страшном суду
Пред праведног Бога изиђете
Окаљани усиреном крвљу
Браће своје!

Божих.

На што слушат' клетве
Будаласте? – За мач, браћо! У бој!

Сви.

У бој! у бој! – –
(Сви одлазе.)

ДРУГИ ПОЈАВ

(Бојиште; сеча, а после уступање).

Јелена.

(на једном брежуљку на страни,
мотри пажљиво на бој.)
Шта је оно? – Јакшић зар уступа? –

Не; то ј' Божић. – Очи ме издале, –
Те душмана већ не распознају
Од вернијех својих! – –
Како звони оклоп на јунаци
Од удара мача челичнога;
Како тутњи земља под теретом
Удараца перних буздована! – –
Како с' диже прашина до неба
Под копитом коњица лаганих,
На плећима чврстима носећи
Господара смрти у наручја!...
Млоги јунак последњи пут слуша
Данас звекет смртоносна гвожђа...
Сила ће их данас у тутњави
Жестокога боја гробу пасти
И у крви својој ваљати се...
Ха, ал' нека; воља божија је,
Да се данас крв пролева братска! –
Ал' шта видим? – – – –
На Стевана душман навалио...
Ено, ено,... Као гладни вуци
Развалили чељусти на њега,
Да полочу крвцу из срца му...
Али Гргур брани храбро брата...
Ох! (покрије лице рукама)
Мачи им над главом севају
Као хитре муње из облака!...
(кликне.)
Боже... Боже!... Ти одклони данас
Маче оштре од груди им младих,
Те челичне зубе разјареног
Прождрљивог рата;...
Нека узме за њи рат крвави
Тисућ других жртви – –
Проли врелу крвцу мајке њине;
Мач забоди у љубећа недра,
Па нек крвца пљуском из њих прсне,
Само чеда, – чеда моја спаси!...

Гласник дође.

Црну вест ти доносим, госпођо!
Половина од наших јунака
Застрла је поље лешевима
Крвавим и бледим ...
Што остало бегству се предало,
Не могући сили бунтовничкој
Одолети, јер разјарен тигар
Тек је машта овијех зверова.

Јелена.

Да ли живе? ... Да л' су деца жива?

Гласник.

Живе обојица! Млади Деспот
Борио се ко лав раздражени;
Ал' душмани свуд га притиснуше,
Као јато црних гавранова
Кад навали на сурога орла
И с грактањем грозним и подмуклим
Чупају му перје са ребара, –
Тако њега душман обколео;
Већ га мачем црни Абоговић
Окрзнуо по белом образу,
И крв млада поцури му доле
Дуж оклопа сјајна,
Остављајућ' румен траг за собом
По господском руву... Деспот клону...
Прва крвца засени му око; ...
Са свих страна мачи полетише
С крволочном намером на њега –
Али Гргур брату прискочио,
Обема је рукама зграбио
Мач двосечан, па њим пута крчи
Кроз челичне оклопе душмана,
Раскидајућ' на поле јунаке; –
Те најпосле, – починивши чуда
Од јунаштва – избави, свог брата
Из мачева зверскијех крвника!
(чује се добош на уступање)
Наши веће свуда уступају; –
Ево Јакшић враћа се с бојишта. (оде.)

Јакшић дође журно
Као да се против нас заклело
Само небо да бој изгубимо! – –
Дуну ветар кад бој одпочесмо
И подиже облак од прашине,
Те га засу нашим у очи. –
Ту прилику душман згодно схвати,
Те потисну лево крило наше
И бегству га за часак принуди!
Све побеже ко стадо оваца
Изпред гладног вука! ...
Никад јоште битку не изгубих,
Како пашем мач о бедру својем! –
Смрт потражих од срама и стида;
Читаве сам гомиле душмана
Мачем својим посекао;
Где ја дођох, падаше крвници
Као трава под косом косача,
Да се цело поље црвенило
Од јуначке крвце пролирене;
Где с' најжешћи мејдани делише,
Онамо сам ко слеп јурдисао,
Док ми десна веће не малакса; –
Ал' погинут' не би ми суђено! –
Ал' срам овај не ће Јакшић трпет';
Скоро ћу се опет огледати
Са крвници своји на бојишту! –

Стеван наслоњен на Гргура дође;
на левом образу види му се рана.

Стеван.
Све пропаде! – Наши уступају!

Јелена.
Ох, мој Боже, кад их живе видим! –
Од'те, децо, на мајчине груди,
Да ми буде лакше сносит' тугу
Са губитка што нас данас деси. –
Ох, да имам снаге у пољубцу,
Да исцелим њиме рану твоју; –

Проклет био, ко ти је задао!
Истим мачем, којим твојој крвци
Пут отвори на белом образу,
Црну главу своју изгубио!
Ал' још има правде на небеси; –
Још ћемо се зверу осветити!

Стеван.

Војску нам је душман распудио;
Ни један нам друг наш не остаде,
На кога б' се поуздати могли,
Ван Јакшића и наших мачева. –
Да л' да лудо и ми изгинемо?

Јелена.

Боље нам је свима изгинути,
Нег' срамоту ову да носимо!

Гргур.

Нашто гинут' слепо и у лудо,
С наше смрти тек да се радује
Душман клети?
Ако нам је десна малаксала
И сечиво мача затупило,
Цепајући оклопе крвничке
И ломећи копља убојита,
Потражимо у другог помоћи,
Ком је сабља оштра, мишца снажна.

Јакшић.

Ко ће да нам помогне? – Де реци!
Деспот Ђурађ Мађара увреди
Шурујући са Турчином мрским;
Краљ босански не сме с' никуд маћи; –
А Власи су и сами у војни
Међу собом. – Ко да нам помогне? –

Гргур.

Послушајте мене!
Султан Турски са нашим је оцем
У тесноме пријатељству био; –
Помоћи нам он одрећи не ће.

Јакшић.

Зар Турчину да се у наручја
Бацамо ми сами? – Та он једва
Чека само тај тренутак згодни,
Да се на нас свом силом окрене! –
Паз’те добро, шта сада чините;
Султан ће нам вољно сад помоћи, –
Ал’ та помоћ скупо ће нас стати!

Стеван.

Ха, Јакшићу! нек живота стане;
Ал’ освету извршит’ морамо
На Абоговићу, ма морао
Помоћ искат’ од самога пакла!

Гргур.

А овако, – каква нам је хасна? –
За три дана ето бунтовника
И под самим Смедеревом;
Шта ћеш онда? Да л’ да се предамо
Бунтовнику том црном у руке,
Па ко децу да нас све покоље? –
Ко се дави хвата с’ и за сламку.

Јелена.

Ха, Гргуре, то је добра мисо; –
Хајд’, спремај се, похитај Султану,
На колени за помоћ га моли;
Нека пошље чете крволочне,
Што пустиња азијска изроди,
Па жеђ своју нек’ загасе крвљу
Бунтовника ових! – Ох, освето,
Црна кћери разјареног неба,
Сиђи доле са престола свога,
Зали срце женско са отровом
Сладким твојим, у кам га претвори
Неосетљив, обложи га ледом
Немилости твоје,
Нек’ отврдне мека женска крвца,
Топли зрачак благог милосрђа
Да с’ не косне срца леденога! –

И најмању слабост у грудима
Твојим дахом отровним загуши;
Мушком снагом оснажи ми руку
Женску ову, па да се одсада,
Место везом ситним на ђерђеву,
Са оружјем смртоносним бави,
Док освету извршену види
На мрскоме издајнику! –
Хајдмо брзо белу Смедереву
Док нас душман претекао није;
Тамо ћемо с' јуначки бранити,
Док се Гргур с помоћу не врати!

Сви.
Хајдмо! (одлазе.)

ТРЕЋИ ПОЈАВ.

(Соба у двору Абоговићевом у Вишеславу)

Божих и Твртковић дођу.

Твртковић.
Жесток бојак беше истина је;
На левоме крилу наши веће
Узмицати сташе, ... али мејдан
Одржасмо ипак над Јеленом.

Божих.
Левим крилом ја сам управљао;
Јакшић ме потисну; – – –
Ко бујица кад долином јури,
Па заграби што пред собом нађе,
Тешке кладе, дебело камење,
И тим после на даљему путу
Бесно руши и најтврђе зграде, –
Тако Јакшић с четом крволочном,
Опојеном лудим помамилом,
Бесомучно на наше навали! – – –
Рудничани првоне притиску
Подлегоше; ... већ почеше неки
Узмицати, па у страху своје

Нерасудном навалише слепо
На одморне стражње ми редове ...
Прашина се грдна сад подиже
Својак свога више не познаје ...
Грдан наред у табору моме
Изроди се; ... у сред вреве љуте
Сад се зачу глас Абоговићев,
Где, рабрећи војску устрављену,
Разлеже се по широком пољу ...
Од тог гласа свакоме јунаку
Разигра се срце, ... а мач оштар
Из корица крвавих трза се
С новом снагом на душмана свога ...
Ко таласи мора распаљеног, –
Ошинути по мутном образу
Љутим бичем буре намрштене
Горопади ове јестаствене. –
Кад се стретну на стрменом путу,
Куд их баци буре помамило.
Те с' ударе један од другог,
Да им мозак раздрусканих глава
У сукобу љутом, чак облаке
Пролазеће модре запљускује ...
Тако две се јогунасте војске
Сукобише србске; а крвца им
Попрскује врела по оклопи
Изкрзани у жестоком боју ...
Јакшићева чета, изненада
Наишавши на одпор јогунаст,
Клону одма ... за тим нападнута
Са жестином слепо очајности
Од нашијех, разли се у бегству
По пољани, крвљу напојеној; –
Ал' гонити ми их не могосмо,
Јер мишца је свакоме клонула
Дуж оклопа од силна напора, –
Само што их уморним очима
Одпратисмо преко поља равна
Са победним смешењем на усти! ...
Такав бој ћу памтити довека!

Абоговић и Дриновић дођу.

Абоговић.

Сад времена губити не смемо;
Добивена битка ако хоћеш
Да т' донесе плода хасновита,
А не славе тек сујетне само,
Не смеш гњило на душеци меки
Одмарат' се, гонећ' лење часе
Приповешћу тромом о јунаштву,
Што очајност помамна ти даде
У одсудном часу оном, да тек
Јадну руку смрти прождрљиве
Отиснеш од себе; –
Но прегнути целом снагом мораш,
Да задржиш што т' варљива срећа
У слепилу своје нехотице
На бојишту пружи! – Прије свега
Пријатеља задобит' морамо,
Јер овако сами малакcasмо
У гложењу са своји крвници;
А Турчин нам будним оком прати
Сваки корак, који учинимо;
Знаде веће сигурно за раздор,
Који земљу несрећну пустоши, –
Па на одмор ни мислит' не смемо,
Јер он нам га никад дати не ће! –

Божих.

Зато хајдмо одма Смедереву,
Док се није хола Деспотица
Утврдила, за одпор справила!

Абоговић.

Сутра ћемо одма се кренути
Смедереву; но ме послушајте:
Једног ћемо војводу послати
У Бугарску, нека народ справи
За побуну противу Турчина. –
Дриновићу, спремај се за Босну;
Босанскоме краљу испоручи,

Како смо се на кнегињу дигли,
И да скоро цела земља веће
Пристала је уз нас. –
Реци њему нек' се спреман држи;
Јер кад буде Смедерево наше,
Не ћемо се дуго одмарати,
Нит' гонити време лакрдијом, –
Но прилика згодна чим с' укаже,
Устаћемо на клетог Турчина,
Да отмемо земље, које беху
Босанске и србске!

Дриновић.
Још данас ћу, на пут се кренути!

Абоговић.
Твртковић ће међу Арбанасе,
Главари ће арбанашки вољно
Пристанути уз нас, јер зазиру
Још и данас од србскога мача. –

Твртковић.
Налог твој ћу верно извршити.

Абоговић.
Ти, Божићу, остаћеш код мене;
Војску ћемо 'вако поделити:
С Рудничани твоји кренућеш се
Београду, па ћеш дуж Дунава
Подизати народ на оружје,
Док ја прођем по осталој земљи,
Која јоште нуз кнегињу држи.
За пет дана да се састанемо
Под зидови смедеревски! –
(осталима)
Сад идите; за пет дана и вас
Очекујем тамо!
(Дриновић и Твртковић оду)

Божих.

Ја с' од Босне не надам помоћи;
Завидљиво краљеви босански
Загледаше на снажну Србију
Увек досад; заједнички никад
Не делаше с нама осталима,
Но све нешто за себе тражише.
И краљ Степан не ће бољи бити
Од дедова својих. –

Абоговић.

А зар њему
Господарство турско јоште није
Додијало, мислиш? – Не, старино,
Од краља се још највише надам,
Да ће с нама заједнички поћи.
Та Босна ће једва дочекати;
Да с' судеди њени из сна буде,
И окове са себе бацају! –
Но сад иди, извести остале
О намери нашој; нека сваки
Спреман буде сутра за одлазак!
(Божих оде)

Абоговић. сам

Тако дакле; узе попуцаше,
Које су ме, вешто исплетене
Из ласкавих речи и притворних
Осећања тог лажљивог срца,
Везивале снажно за кнегињу! –
Мрзост нека на место љубави
Спрам ње од сад груди ми обузме! –
Ван из срца мрска слико њена,
Којом сам се у самоћи својој
Најрадије некад забављао,
И коју сам, – несмислено доста! –
За господу срцу поставио; –
Сиђи доле са олтара свога,
Где си само тамјан мирисала;
У гордог се ђавола претвори,

Да те само лакше мрзит могу! ...
Ха, последњи траг ћу ти збрисати,
Што запара срцу безазленом
Притворничким, ласкавим погледом ...
Нек' заборав из памети саме
Избрише ти клету слику твоју! ...
Ти, народе, испуни ми срце
Са љубављу својом неоцјеном ...
Ти ми буди идол! ... Ох, Србијо,
Нежна мајко праотаца мојих,
Ево т' сина твога, где се враћа
У наручја презреној матери ...
Твоји јади нек' су од сад моји,
Твоја срећа нек и моја буде!

ЧЕТВРТА РАДЊА.

ПРВИ ПОЈАВ.

(Једрене. Соба у палати Султановој)

Махомет (читајући писмо).

„Сад је најбоља прилика, да Србију за навек за се задобијеш, светли царе! Србија је међусобним раздором њених великаша већ сазрела за турску сабљу. Ја ћу раздор још већма подпирити, да за твој дочек све спремно буде. Кнезом ћеш ме за то, по обећању твоме, над Србијом учинити; а ја ћу те признати за свог господара.“

Ха, Ђаури, сад је дошло време
Да осветим деду на Косову!
Скоро ће се месец заблистати
Над Србијом, и крст помрачити!

(Чита) „Кнегиња шаље ти свога млађег сина Гргура, да те за помоћ против Абоговића моли. Подај га ослепити или са света спремити; велика ће корист отуд за нас изнићи. – Па онда дижи војску те једним ударом да сломијемо силу Јеленину и њеног Стевана.“

Све је добро; све по вољи иде.
Јелена је тако будаласта
Ко и браћа њена у Стамболу. –
Најпре морам покорит' Србију,
Па онда ћу гордоме Стамболу,

Осман и Саид паша (дођу)
Здраво да си, честити Падиша!

Махомет.
Здраво и ви, верне слуге моје!
Радујте се, вести су нам добре;
Баш сад примих књигу од Шишмана.
Нов пут славе отвара се нама;
Припасујте бритке ђорде своје,
Назобите коње од мејдана,
Скоро ће вам обоје требати.
Дође време, да се осветимо
На ђауру за поље Косово.
Пред ногама вашег Падише
За кратко ће Србија поносна
Лежати у праху! – Та Србија
Задржа нам већ толико време
Чете наше на славном путу
Са јогунством својим;
Ал' сад ћу њу сатрти до ноге;
Разорићу села и градове
Њене, да ни камен на камену
Више читав не остане!

Саид паша.
Одавна смо требали сломити
Снагу њену; већ за дуго беше
Живи бедем угарској држави,
Коју нам је лако освојити,
Кад Србије на свету не буде.

Махомет.
Последњи час њојзи је куцнуо!
Када ђорде наше напојимо
Јогунастом крвљу србском,
Кренућемо с' беломе Стамболу;
Ласно нам је Грке истребити.

Осман паша.
Добар заслон Србија им беше
Са јуначким својим властелима;

Ал' не стане л' ових са свијета,
Од по муке Стамбол уграбисмо.

Махомет.

На колено овај час ми стиже,
Ситна књига од верна Шишмана; –
– Ви га знате! – међ' властели србски
И кнегињом сад је инат, раздор,
Сами своју крвцу пролевају!
Малаксаше већ у том трвењу. –
Кнегиња ми шаље млађег сина
Да помоћи од мене замоли
Против бунтовника.
Чим с' укаже, свезати га дајте
И оба му ока ископати,
Нек' слеп својој охолој матери
Носи гласа о помоћи турској;
Саид пашо, одма купи војску;
За верност ћу сваког наградити
Спахилуци у Србији!
Ти, Османе, доведи целате,
Нек' штенету угасе светила,
Да никада сунце не угледа!

Осман и Саид-паша (поклоне се и оду)

Махомет. сам

Сто лета се трудише дедови
И отац ми, да Србијом холлом
Завладају; од Косова поља
Саградише гробље себи ладно,
Затупише, изкрзаше оштре
Сабље турске о јогунство србско,
Напојише мусулманском крви
Њиве србске, а костима својим
Искр'аним наранише земљу
Ту проклету, и победит' јоште
Не могоше изрод јогунасти! –
Мени је остала, да испијем
Крвцу њену и да је понизим! –
Хвала теби, велики пророче,

Што с' смилова на твог роба верна,
И изабра моју бритку сабљу,
Да истреби ђауре проклете!
(оде)

(Осман паша дође са два џелата.)

Осман.
Је ли гвожђе веће усијано?

Први џелат.
Јесте, пашо!

Осман.
На посао дакле;
Извршујте заповест падише!
Ал' пазите, – устегните себе,
Да се речи ласкавог гиздавца
Не дотакну срца окорела.

Први џелат.
Од како ме светло сунце грије
Још незнадох шта је милосрђе!

Други џелат.
У грудима место срца тврди
Камен носим!

Први џелат.
Ако тигар љути
Зна за милост, онда знадем и ја!

Други џелат.
Та реч нам је сасвим не позната,
А још мање чувство које значи;
Од кад живим још сузу не пролих!

Осман.
А ви ид'те, довед'те ђаура,
(џелати оду)
Од када сам сабљу опасао,

И бојнога коња појахао,
Тисућ' пута смрт сам угледао
На бојишту у грозним сликама;
До колена по крви јуначкој
Газио сам; виђох борце храбре
Где с' витлаше голим мачевима,
Један другог секућ' немилице; –
Виђох поље посуто мртвачи,
Нагрђени немилосним гвожђем,
И у крви својој усиреној
Ваљајућ' се, међ' главама људским,
Раздрусаним од оштре копите; –
И чух јаук рањеника тешких,
Продирући из болних прсију,
Где с' разлеже отвореним гробљем,
Да б' и звер се згрозити морала; –
Пак опет ми срце не задркта,
Нит' осетих страве у грудима! –
А данас ми од самог помисла
На крваво дело, што долази,
Следила се крвца у жилама,
Ко да куцну последњи час за ме. –
Еј! Османе, гњила кукавица,
Орабри се; твоја воља није,
Но заповест честитог Падише;
Погазит' је ни за живот не смеш!

Гргур са два стражара, који га за руке воде;
целати дођу са њим.

Гргур.

На што за ме ова стража, пашо?
Не долазим честитом Султану
Као душман, но савезник верни,
Да помоћи од светлога цара
Иштем против мрских бунтовника.

Осман.

Цар већ знаде твоје захтевање.
Непослушност и јогунство ваше
Већ је њему додијало;

Одавна је гњевом успламтио
Са увреда које му нанесте.
Сад нам паде шака ти, Ђауре,
Да однесеш својој холој мајци
Јасан доказ Падишиног гњева,
За будуће да б' се научили
Не дражити лава без невоље,
Нит' се титрат' јогунасто с њиме! –
Мол' се Богу; последњи пут данас
Загледаћеш сунца, после никад; –
Јер заповест Падишина гласи:
Да т' очију за навек лишимо! –

Гргур.

Шта ја чујем? – Је л' то можно, пашо? –
Зар Падиша тако награђује
Верност нашу? – Је ли то му хвала
За услуге свога савезника
Оца нашег, Деспота Лазара,
Да сад сина најгрђом каштигом,
Што безбоштво измислити може,
Наказује? – Не, није могуће!

Осман.

То је воља мога господара;
Извршит' је морам! – На посао! –

Гргур.

Ох, станите ... не хитајте тако
С извршењем најгрђега дела! ...
Гледајте ме ... зар вам није жао
Нагрдити тако младост моју? –
Одузети, што ми најмилије, –
Вид очију? ... Па да не прогледим
Никад више за живота свога ...
Да не видим сунца, зоре беле ... !
Зар безбоштво тако вам је душу
Отврднуло, чувство затупило,
Да ни један зрачак милосрђа
Не допире до леденог срца? – –

(Осману.)

Ха, јуначе, у оку ти суза
Заблиста се, што моја невоља
Изцрпи је у срцу т' с извора,
Засушеног честим свршивањем
Богомрских, нечовечних дела! –
Ти још имаш милостиво срце...
Одустани од намере зверске... !

Осман.

(даде знак целатима, да извршују;
Стражари увате Гргура за руке.)

Гргур.

Пуштајте ме ... Пустите ми руке ...
Мишце су вам тврде као челик ... !
Зар божаштво у вама се тако
Преварило, несмислено давши
Зверовима облик човечији? ...
Та тецте ми сузе ... Не би л' стење
Ово влагом својом умекшале ...
Не би л' живце срца окорела
Разблажиле и већ успавано
Човечанство у њих пробудиле,
Да милости врата отворе се
Молби мојој на каменим грудма! –

Осман (за себе.)

Несрећнице... не могу те гледат'! ...
(целатима)
Извршујте заповест Падише!
(оде.)

Гргур.

Шта зар оде оно благо лице? –
(гледи друге)
Од ових се немам надат' чему ...
Лица су им сурова и мрачна
Као небо кад олујем грози ... !
Цело тело гроза обузима
Кад ужасним оком погледе ме ...
Пре би с' камен на ме смиловао
Нег' крвници ови!

Први целат.

(долази са усијаним гвожђем).

Придрж'те га! ...

Гргур.

Ох, немојте ... Остав'те ми очи ...

Ево језик, радо ћу га дати,

Да ми само очи поштедите ...

Сузе моје, појурте буицом,

Изцрпите све изворе своје,

Следите се при истоку своме,

Да ладноћом својом погасите

Гвожђе ово врело, кад с' приближи

Оку моме! ... Милост ... милост! ...

Други целат. (првومه)

Цело тело већ на мени дркће – –

Да је можно, ја би га пустио ...

Први целат. (другоме)

Никада ми рука не задркта ...

Жао ми је овога детета! ...

Гргур.

Шта ... застасте? ... Срце ваше дакле

Отвори се молби невољника? ...

Ох, хвала вам ... Бог ће вам платити!

Први целат (другоме)

Шта ти велиш? ...

Други целат. (првومه)

Пустит' га не смемо

Јер како би Султану на очи?!

Први целат.

Жао ми је ... ал' помоћи нема! –

(даде знак стражарима, да га држе, а

први целат изиђе пред Гргура)

Гргур.

Ја се дакле у вама преварих? ...
Ви не знате шта је милост људска?
Ха, зверови! ... Ево дакле мене! ...
Извршујте дело нечувено ...
Ја сам Србин, челичне су груди
И челично срце је у њима! ...
Пре нек' уста за навек онеме,
Него што ће вас за милост више
Замолити! ...

Први џелат.

Ђаурине та ти речца ваља;
Јунак никад за милост не моли,
Већ пркоси и самој судбини!
Придржете га!

Гргур.

Боже, Боже! ...
Клетва стрица на мени се сврши! ...

ДРУГИ ПОЈАВ.

(Дворана у деспотском двору у Смедереву
као у другој радњи, другом појаву.)

Стеван, Јакшић, Шишман дођу

Шишман.

Не господо, ев' опет вам кажем;
Ова љага навек ће на мени
Заостати, док год ме устраје;
Ово себи опростит' не могу! –
Ал' куга их Бог да уморила –
Те Моравце, те троме лењштине,
Ко да нису од србског порекла!
Још зором се кренух на бојиште,
Па једва сам по подне приспео,
Кад већ наши давно узмакоше. –
Од беснила једва се задржах,
Да их онде све потући хтедо!

Стеван.

Ти с' чинио што си год могао;
Ако битку изгубит' морасмо,
Ниси ти крив, но наша несрећа,
Која ветар против нас окрену
И нашима очи прахом засу.

Шишман.

Ал' ја још ћу тог новог Деспота
Научити, како с' шала збија,
Ил' ме боље не буди на свету!

Јакшић.

Прилике ћеш скоро добит', кнеже,
До дан до два ево нам крвника
Да затвори нас ко кукавице
У беломе Смедереву! ...
Ох, Јакшићу, шта си дочекао,
Да се мораш иза зида крити!

Шишман.

Но шта рече, светли господару,
Кнез-Гргура Султану посласте?

Стеван.

У Једрене њега оправисмо,
Да Султана за помоћ замоли;
С' нашим оцем Султан се пазио,
Пак нам помоћ против бунтовника
Сад одрећи не ће. – Истина је,
Опасна је Султанова помоћ –
Али друге ни одкуд немамо.

Шишман.

Само бунту да нам је утишат',
После ј' лако! – Ад' хајдмо кнегњи;
На савет нас већ одавна чека.

(Стеван и Јакшић оду)

Доће помоћ од турског Султана,
Ал' Шишману, а не будалама!

(оде.)

Стеван слепи. (дође с вођом)
Стани, синко; даље ти не могу!
Кад с' приближим двору деспотскоме,
Где сам некад свијет угледао
И у златној колевци с' љуљао, –
Цело тело земљи ми притеже,
Ноге кламћу ко испребијане,
Срце куца, груд ће да пробије
Малаксаву, мислиш; мисли ми се
Расејане враћају памети,
Као пчеле, кад с рада долећу,
И у своју кошницу улазе
Са бременом испод крила чилих, –
Тако мисли долећу ми трудно
Са бременом горкога сећања,
И свој терет на срце ми старо
Наваљују! – Куцај, – куцај, срце; –
Још који час, пак ћеш искуцати! –
Следићеш се, срце, усанућеш,
А с тобом ће усанут' и јади!...;
(Клоне на камен)

(Гргур , слеп, долази с вођом)

Гргур. (вођи)
Где смо сада?... Јесмо л' близу двора?

Вођа.
Доспелисмо; ово је дворана.

Гргур.
Ох , мој Боже!... У овој дворани
Исмево сам свога старог стрица,
Ругао се његовом слепилу; –
И стриц ме је слепи овде прокл'о! –
Клетва му је до неба допрла
И Бог му је речи саслушао.

Стеван слепи.
Ко то збори ? – Глас ко да познајем?
Је л' то Стеван, или Гргур можда? ...
Ох ако сте који од двојице,

Приклињем вас крвљу Бранковића,
Светом крвљу лозе Немањине, –
– Од те лозе и ви сте изданци, –
И именом славног деде Ђурђа:
Пустите ме, да у двору моме
Мирно умрем! – Извор мога жића
И тако је скоро усануо;
Још дан до два заспаћу за навек,
Да боравим сан до страшног суда!
Пустите ме, да овде окончам; –
Стриц вас моли, брат оца вашег!

Гргур.

Јест', та он је; видет' га не могу,
Али душа сећа с' тога гласа,
Јер тим гласом клео је синовца,
Који му се немоћном ругаше!...
Та тај глас је облаке пробио,
Та тај глас је до неба допрео,
Та тај глас је Бога пробудио,
Да с' освети на црном синовцу
За поругу, стрицу нанешену!...

(Стевану слепом)

Бедни стриче, ево ти синовца
Још беднијег, грђег, немоћнијег!...
Клетва твоја ево ме постигла,...
И мени су очи ископане,
И ја више не ћу видет' сунца,
И за мене дан више не бели,
И мени је душу помрчала
Густа тама за навек, ... за навек! ...

Стеван слепи.

Шта ја чујем?... Ох, праведни Боже,
Зар ми допре чак до тебе клетва?!

Гргур.

Допре, стриче, јер праведна беше!...
А и како да не допре Богу,
Кад звер бијах, и гори од звера;...
И звер своје старије поштује –

А ја с' ругах стрицу рођеноме;
И звер љута храни немоћнога –
А ја крвцу деде свог исмевах,
Гладног стрица поругом нараних;
Наог стрица грдњама оденух,
А немоћног старца са подсмејом
Из дворова прадедовских изгнах! ...
Вук и тигар бољи су од мене,
Љута гуја није отрована
Ко ја што сам! ...
Дивљи вепар, кад га ловци гоне.
И у њега стреле једовите
Забадају, да г' пена облије,
Више има милости у срцу
Него Гргур ... !

Стеван слепи.

Ох, Гргуре сине...
Зашто прије не отвори срце
Стрицу своме, нег' да клетва тешка,
Што увређен на главу ти бацих,
Сад на теби грозно изврши се! ...

Гргур.

И зар јоште опроштаја има
У твојем срцу за ме? ...
Чуј ме, стриче... видет' ме не можеш, –
Ал' ево ме клечећа пред тобом,
И да Бог да' огромни грехови,
Што их носим на безбожној души,
У земљу ме са теретом грдним
Притиснули, ако с ево данас
За увреде истинно не кајем
Које теби нанесех! ...
Милост, стриче, скини с мене клетву,
Да у ладни гроб с њоме не сиђем;
Јер ни тамо мира имат' не ћу,
Мртав ћу се још под њоме вити,
А кости ће земља измећати.

Стеван слепи.

И Бог радо покајнима прашта,
Камо л' не би стриц синовцу своме? –
Оди, сине, да т' загрлим јоште,
Каже ми се ... последњи пут биће!
(Гргура доведе вођа Стевану сл.)
Тако, тако ... Бог нек' те утеши
У невољи, као што је мене!

Гргур.

Ох, мој Боже! Кад ми очи узе,
Зашт' их стрицу староме не врати,
Да бар види грешника покајног,
Где с' пред њиме у праху превија!

Стеван слепи. (изнемогло)

Стој, Гргуре; Бог зна како ради...
Ја сам срећан... видећ' те покајна! ...
Камо среће... још отац твој да је
Урадио тако... Србија би
Сад цветала под синовима му...
Праштам свима... Боже... мени прости!
(умре)

Гргур.

Зар већ умре? ... Одлети му душа
Племенита из удног кућишта,
Где се тол'ко до сад напатила...
Тецте сузе из учмала ока!
Својом влагом стрица окупајте,
Купатило последње му буд'те,
Нек' светао оде на истину! ...
Па ту умре на камену ладном
У наручју грешнога синовца,
Који га је некад немилосно
Од себе тиснуо! ... Од'те јади,
Горка муко, чемерна несрећо,
И све редом невоље суморне,
Које стрица кроз живот пратисте,
Сво богатство стрица сиромашног, –
Од'те сада, падајте на груди

Невољничке ове...
Вас наслеђих од стрица умрлог;
Мене ћете од сада пратити;
Док стењајућ' под теретом вашим
Гробу клоне тело измучено! ...

Јелена, Јакшић, Стеван, Шишман (долазе.)

Јакшић.
Не брини се, висока госпођо,
Нашто с' предат' слутњи тек ништавој,
Да т' матерње срце само мучи
Опасност'ма уображенима?
Гргур ће нам доћи што скорије
Са жељеном помоћи.

Стеван.
Ал' какво се зло догодит' може
Брату моме? – Он Султану нејде
Као душман, но као посланик!
А и Турци штују посланика!

Јелена.
Не морите памет измишљањем
Голих речи мени за утеху,
Јер труд ће вам узалудан бити;
Речи ваше пашће ми на срце
Као роса на камење ладно...
Срце ми је туга преотела,
Бледа страва румен разагнала
С ојађеног лица;
А глатко ми чело с тешке бриге
У боре се скупило дубоке,
Те ми образ прерана остари; ...
И коса ми већ белит' почиње...
Нестануло сјајнога црнила,
Којим сам се вавек поносила!
Ал' све нека! ... тек да њега видим,
Мог мезимца... моје чедо драго...
Да г' пригрлим на љубеће груди,
Пак би с нова увелом образу
Безбрижна се румен повратила! ...

Гргур. (за себе)

Грешни сине, осећаш сад бољу,
Која матер у грудима пали,
Кад опасност чеду њеном грози?
Увиђаш ли љубав неизмерну
Сад матерњу, ... тај вечити извор,
Ког увреде грозне синовљеве,
Гадне псовке, презрење, хулење,
Не моглоше јоште загушити,
Да усане и да га не стане?!

(Јелени)

Мати... мати... ево т' сина твога!...
Са презрењем љубав ти је враћо,
А грдњама, мржњом и хулењем
Плаћо ти је дуг живота свога!...
Је ли можно, да љубави имаш
Још у срцу за грешника 'ваког?...
Је ли можно, да га с таком жељом
Очекујеш из туђинства мрског?

Јелена.

Ха, Гргуре! ... Јеси ли се, чедо,
Повратио мајци из туђинства?
Оди! ... Притрчи ми срцу брижном! ...
Сваки тренут закоснења твога
Тисућу ми радости укида...
Сваки корак, којим се приближиш
Мајци својој, по један ми живот
Натраг враћа! ... Ох, не стој ми... не стој
Радост ми је ноге приковала
Земљи црној; притрчат' не могу,
Да прекратим вечност, што од тебе
Твоју мајку дели! ...

Гргур.

Да притрчим?... Куда ћу?... Камо ћу?...
Ох, да могу ноћцу прејурити,
Која дели од љубави мајке
Сина јадног!... Ох, да могу грдну
Помрчину разгонит' светлећом
Звездом љубави матерње!...

Да притрчим?... Долетио б', мајко...
Ал' не могу;... јер ја те не видим...
Не видим те... ја очију немам...;

Јелена.

Ха! шта рече?... Шта изусти, јадан?...
Ох, Гргуре, не титрај се с мајком;...
Не играј се тако са светињом
Љубави матерње! ... Ох, пореци
Ту лаж црну из млађаних уста,
Што т' измисли недозрелост твоја,
Тек да мучиш срце материно! ...

Гргур.

Камо среће, да порећи могу
Ту истину ко лаж црну?! ... Ал' не! ...
Истина се порећи не даје! ...

Стеван.

Брате... брате! ... зар до тога дође? ...

Јелена.

Је л' сан ово, ил' је црна јава? ...
Ал' не... сан је! ... Та сан је то само! ...
Да је јава мртва бих лежала,
Укочена, бледа; ... а срце ми
Још у грудма ево куца! ... Сан је!
Страшан сан је само! ... Јер ето вас,
Где стојите укочени, бледи, ...
Ни око вам на лицу не трепће,
Ко прилике страшног сновиђења! ...
Да је јава, досад би се давно
Угушила у језеру суза,
Што би јади срцу изцедили...
Сан је дакле... то сан бити мора! ...

Гргур.

Јесте, сан је ... сан је само, мајко! ...
То сведочи помрчина густа,
Која ми је на очи насела;
То сведочи и прилика твоја,
Коју гледим тек ка усну тешком! ...
Ал' тај сан ћу боравит' до гроба! ...

Јелена.

Ох, ко ће ме те неизвесности
Опростити грозне? ... Ти, Јакшићу? ...
Ал' ти око у сузи огрезло...
Истина је дакле? ... Сви плачете? ...
Зар ја немам суза у очима? ...
Зар већ нема срца у грудима
Овим више? ... Ил' су сви извори
Влажних суза веће усанули
Од жестине јада големога? ...
Ох, Гргуре... сине! ... Ко је теби
Ископао очи, – изчупо је,
Раскино је срце ми у грудма! ...
(приђе му и пригрли га срцу)
Теби Турци очи ископаше, –
А мене ће суза ослепити! ...
Онемио, ко је измислио
Грозно дело, да т' с њиме нагрди! ...
Ослепио, ко се усудио
Руку дићи, да безбожну мисо
Ту на теби сврши! ...

Јакшић.

Ох, несрећо, докле ћеш нас гонит'?
Црна слутњо, зашто се испуни? ...
Ето помоћ, што нам Султан шаље;
Тако штују Турци посланика! ...

Стеван.

Ха, Јакшићу! ... то ћемо осветит'! ...
Сваки тренут мучнога живота,
Што ће брат ми провести у мраку,
Нек' исплати тисућ' турских глава,
Свака суза из његова ока
Нек' их стане тисућу живота!...

Шишман.

Пуцај срце од жестока бола, ...
Цепајте се груди моје верне;
Лијте, сузе, ... слијте се у грлу,
Нек' у мору вашем утопи се

Душа моја, да не живим више,
Да не гледам оваку неправду! ...
Одлазите ви побожне мисли,
Које досад руководисте ме,
Јер у Бога више вере немам,
Кад овака недела допушта! ...
Прав'те места пакленом ђаволу,
Нек' памећу он ми господари...
Њему ћу се од сада клањати,
Кад Бог више за нас и не хаје!...

Гргур.

Стој, Шишмане, не дирај у Бога,...
Он још један ту помоћи може.

Шишман.

Та беснилу моме краја не знам,
Очајност ми памет помрчала,
Већ ни себе више не познајем! ...
Ал' освету извршити морам,
Ма сам ђаво на мене устао!...
Господару што мојим очима
Немогах ти твоје заменити? ...
Зашто оде проклетим Турцима, –
Зашто с' баци вуку у чељусти?! ...

Гргур.

Бог је ову каштигу послао
С неба доле на мене грешника,
Да накаже мене за безбоштва,
Што починих по свету овоме,
Отиснувши немоћнога стрица
Из дворова његових дедовских,
Да мораде на камену ладном
Душу своју презрен испустити; –
Хулећ' матер, гложећ' се с рођеним
Братом својим! – И најпосле јоште
Нерасудност моја заведе ме,
Да помоћи од душмана тражим
Против своје браће једнокрвне ...
Зато морам жив сарањен бити,

Самовати у кругу вашему,
Туговати међу веселима,
Ноћцу гутат', кад вас светлост грије,
Смрт желити за живота млада!

Шишман.

И свему је Абоговић кривац!...
Он доведе нас до ове нужде,
Он нас баци у невољу тешку,
Те с' гушимо сада у сузама!...

Јелена.

Јест'! ох, јесте ... он је свему кривац! ...
Некада га као Бога штовах,
Рај ми беху груди му витешке,
Кад на њима тијо наслоњена
Ко кроз санак бајни слушала сам
Ласкаве му речи о љубави
Неизмерној, жаркој! ... Ал' сад видим
Лаж његову, лаковерност моју...
Ох, просто му никада не било
Што превари срце ово верно! ...
Хајд', Гргуре, хајде у горнице ...
Груди моје нек ти јастук буду
Глави твојој тугом измученој!...
Хајде, хајде! ..

(Јелена и Гргур оду)

Стеван.

Дај савести Јакшићу ... Шишмане ...
Да с осветим том мрском крвнику,
Да с' осветим ... или да погинем!

Јакшић.

Помоћ нам је Турска изостала;
И сами ће Турци данас сутра
Подићи се на нас са оружјем;
Како ћеш се осветити, реци? ...

Шишман.

Хајдмо у двор; ја ћу да вам кажем,

Како да се том Абоговићу
Осветимо ... Ха! када јунаштво
Осветит' се не зна, лукавство ће
Знати! ... Хајдмо, у двор! ...

(Стеван и Јакшић оду.)

Шишман. сам

Ха, Абоговићу! ... час се ближи,
Да т' не стане са овога света! ...
Досад си ме добро послужио, –
Опремај се за полазак тамо,
Јер више те на свету не требам...
И ви ћете скорим сви за њиме!...
Златна круно, скоро ћеш засијнут'
На лукавој глави Шишмановој!...

(оде)

ТРЕЋИ ПОЈАВ.

(Абоговићев чадор у стану под Смедеревом.)

Абоговић. (сам дође, држећ писмо у руци.)

Не верујем чисто самом себи!...
На помиру сама она зове?...
Ваљда мисли, да угаљ проклетства,
Којим ми је срце отровала,
Бистру памет тамо обавила,
Јоште тиња у грудима овим? –

(чита)

„Зар са наше мржње и проклетог раздора да цела Србија страда? – Зашт' да народ кукаван пати од неслоге наше?“

(седне и замисли се)

Туђа помоћ изостала ми је;
А Турци се веће упутили
Са тлачећим кораком Србији!...
„Како знате!“ краљ босански рече;
„У ваш раздор мешати се не ћу!“ ...
Тако свака кукавица знаде!...
Босно, Босно... ти ћеш бити крива!
Сестре своје рођене с' одричеш...
Сама себи гроб ћеш ископати;
Јер не стане л' Србије са света,

И твој час ће последњи куцнути!
Но ако је ово позивање
На помиру тек ново притворство,
Нова мрежа освете очајње?!...
Не, ја нејдем њима!...
Ал' чиме ћу дочекат' Турчина?...
Данас сутра биће на граници!
Зар раздором и неслогом мислим
Да одбијем прождрљивог звера,
Који веће чељусти отвара,
Да прогута кукавну Србију?...
Морам ићи!... То Србија иште;
Нужда њена – нужда је и моја,
Та за њу ћу и последњу капку
Крви своје радо источити!...
Нека буде смрт извесна тамо –
Идем... идем!... Та спасења народ
Изчекује од Абоговића,
Од њег' тражи мелема за ране,
Што проклети раздор зададе му...
И он ће му наћи изцелења,
Ил' ће ладну смрт загрлит' вољно!...

(Божић дође)

Ха, Божићу, баш добро, те дође! –
Од кнегиње ево књигу добих...
Позива ме себи на помиру.

Божић.

Ал' отићи ниси наумио?...

Абоговић.

Од помире моје са кнегињом
Спасењу се надам целој земљи...
И ја сам се решио, да идем!

Божић.

Ја ти велим, нејди, господару!
Слутња нека на срце ми пала;
Ласно може истином постати,
Што ми данас тек као у тами
Излази пред очи, –
На тај позив не бих им ишао!

Абоговић.

Морам ићи, Божићу, ја морам!...
Краљ босански од самог помисла
На устанак већ се устравио,
Те с' повуко као пуж у љуску;
Бугарску је душман притиснуо,
Не сме народ ни да се помакне;
Арбанаси сами међу собом
Не сложни су, – по примеру нашем! –
Па од куд нам помоћи? – Де реци! –
А Турци се крећу од Једрена
Са четама својим; амо јуре
Као гладни вуци из планина –
Па ако се сад не измиримо
И сложке им на пут не станемо...
Србија је пала . . .
За навек ће бити изгубљена! ...
Турци знају за нашу неслогу,
Приликом ће згодном хаснити се!

Божић.

Ал' ако ти наша Деспотица
Реч задану неверно погази, –
Као што је веће више пута
Учинила – шта ћеш онда ? Шта ли
Ми остали? –

Абоговић.

Ох, немој ме одвраћат' Божићу!...
Зар да с нова раздор започне се,
Који нам је све најбољу крвцу
Похарчио нашу, стаманивши
Узорите толике јунаке? ...
Села стоје и сад попаљена,
Њиве су нам погажене, пусте ...
Ратар жудно мира изчекује
Да понови са трудом знојавним,
Што копите коњске немилосно
Потлачише!... Па сад опет јадан
Да с' превари у надању своме? ...
Не; клетва би целе земље србске

На мојој се глави извршила,
Јер на мени беше, мир и срећу
Да повратим земљи...
Тисућом би сирочад ме клела,
Што их лиших неге отаца им
Брижљиве и марне;
Мајке би ме србске проклињале,
Што са мене синци изгибоше ...
Зар проклетство вако да ме стигне?
Не, заиста не ће! – Абоговић
Живи јоште само за Србију,
Њеној срећи жртвоваће своју! ...

Божих.

Ти се надаш, са овим кораком
Да одклониш од земље проклетство,
Које нас је, – на жалост је тако! –
Толко крви већ јуначке стало;
Ал' шта, ако са овим кораком
Још учиниш горе? ... Раздор клети
Још већма ће разпламтити срца
И распирит' страсти разуздане,
Ако тебе несрећа погоди ...
А бојим се ... ја се јако бојим ...

Абоговић.

Нека буде!... Захтевају л' крви,
Ево срца, нека га распоре
У беснилу своме, па нека се
Мојом крви жедни већ напоје...
Крв народа тек да се сачува;
Требаће нам Божићу што прије!
Нек' на мени боље буду они
Издајице, нег ја на народу! ...
(Гласник дође, сав разбарушен од хитње)
Шта је? – Шта ми носиш?

Гласник.

Господару,
Зао ти глас са међе доносим;
Око Ниша силна Турска војска

Притиснула поље; нико не зна,
Куд је Султан с војском наумио;
Ал' Србију тешко ће обићи!

Абоговић. (даде гласнику знак, да одлази)
Чуј, Божићу, Турци су код Ниша;
Зар свађене да нас дома нађу,
У раздору гадном раскинуте? –
Не, ја идем... идем Деспотици! ...
Опасност ће нова, која грози
Домовини нашој, измирит' нас;
При промислу на невољу нову
Зближиће се срца раздражена,
Стишаће се крвца узрујана;
Мржњу ћемо стару заборавит',
Која нас је досад растављала;
Ако руке љубав нам не склопи,
Склопиће их свеобшта невоља! –
Чуј, Божићу ти остајеш овде,
Место мене ти ћеш заповедат';
А ја идем да ти скоро дођем
Са радосном вешћу од кнегиње!

Божић.
Ох, дај Боже да се скоро вратиш! ...
Ти полазиш с јаким поуздањем,
Да ћеш свршит', што си наумио;
Срећно т' било, – ал' ја се не надам.

Абоговић.
Ја бих реко, ти с' узалуд бринеш,
Пријатељу драги. –
Шта б' хаснило кнегињи Јелени,
Да ми узме живот? – Та ви други
Остајете јоште под оружјем;
А пре бих се ја њој поклонιο,
Нег' ви што би!... А веру ми даше,
Да ни длака на глави ми не ће
Повређена бити...
И Шишман ми ево о помири
Овде пише; ... он држи зацело,

Да ћемо се братински сложити;
Шишман бар ме изневерит' не ће?!
Нег' учини, као што ти рекох;
Ид' Божићу, војводама кажи,
Да су мирни, док се ја не вратим.

Божић.

Истина је, стариј' сам од тебе,
Ал' признајем тебе за врснијег,
И послушат' увек сам те готов.
(оде)

Абоговић (сам)

Коцка паде! ...
Мирити се идем са кнегињом...
А је л' можно измирит' се с њоме?
Је ли можно ране извидати,
Што зададе она срцу моме?...
Не,... никада!... моје ће се ране
Још у жешћем болу позледити,
Отроваће срце бедно ово!...
Ал' прегрдне ране мог народа
Изцељене биће!... Србска земљо,
Твој мир моме срцу смрт доноси;
Што је твојој рани мелем благи, –
Отров љути животу је моме!...
Али чашу горкога пелена,
Којим ти је судба наздравила,
Искапићу данас место тебе,
Ма горчина љута до гроба ми
Раздирала и палила груди!...
(одлази.)

ПЕТА РАДЊА.

ПРВИ ПОЈАВ.

(Двориште у деспотском двору)

Шишман и придворник један, дођу

Шишман.

Добро пази; као што ти рекох,
Својом главом јамчиш ми за њега!

Придворник.

Када целат свој посо доврши,
Главу ћу му сам у двор донети.

Шишман.

Па му не дај, да с' ваздан исприча;
Могоа би стоку побунити
Гладким речма из ласкава грла,
И срца им мека обманути,
Да га пусте!... Ја га добро знадем,
То је велик лисац!

Придворник.

Чим с' укаже, знак целату даћу!
(оде.)

Шишман. (сам)

Ха, ха! Ваљан данас лов учиних...
Сама тица дође у вигове!...
Крај се ближи већ намери мојој; ...
За по часа Абоговић сврши! –
Нек' одлази, и време је веће;
До сада ми лепо помагаше,
А од сад би на путу ми био...
Што он поче, ја ћу да довршим:
Крвав барјак бунте раздражене
Што га он испусти, ја ћу дићи
Јоште жешће противу кнегиње,
Да осветим тог Абоговића,
Ког ја послах у пакао црни!...

Та за мном ће народ радо поћи,
Да освети својега љубимца
На кнегињи мрској...
Натраг мисли!... Ево их долазе.

Стеван и Јакшић (дођу)

Стеван.

Па јеси л' га видео, старино,
Како с' поче с прва одупират';
Ко помаман на ноге поскочи,
Када виде ланце где донеше. –
Ал' више нам наудити не ће;
Последњи пут беснио је данас.

Јакшић.

Но кнегиња ништ' о томе не зна;
Ја се бојим, да нам не поквари,
Што са муком тешком достигосмо,
Те пропусти помамнога тића,
Да у очи после нама жешће
Још залеће... Кнегиња га тајно
Још једнако цени и поштује...

Стеван.

Шта, Јакшићу, њега да пропусти? ...
Прије своју изгубићу главу! ...
Ал', Шишмане, је ли све приправно?

Шишман.

На губишту џелат справан стоји.

Стеван.

Мој Шишмане, велика ти хвала,
Ти избави нас од бунтовника! ...
Ал' ево нам сокола помамног
Са везани крили!...

(Абоговића воде у ланци под стражом)

Гле Деспоте србског у ланцима?
Каква њега невоља нагони,
Да промене наруквице царске

С тврдим гвожђем?... Ил' си грешник тешки
Па науми данас покајат' се,
Те сам себи каштигу изабра? ...
Море кнеже, па где ти је круна,
Ваљало би, да с' и њу понео? ...
Срамота је то од вас, господо,
Да пустисте Деспоту без круне
Полазити на сретно венчање
Са престолом србским!

Јакшић.

Штета, што ће ова редка глава
Пасти данас под мачем целата...
За круну је баш створена била!

Абоговић.

Боже... Боже!... Видиш ли поругу,
Коју носим од ових зверова?...
Ха, зликовци!... Зар вам није доста,
Да згазисте реч задану своју,
Него ми се јоште и ругате? ...
На веру ме амо домамисте,
Да ме после целату предате,
Јер јунаштва ни толко немасте
Да са мачем потражите мене
У крвавом боју, но се кристе
Као гује иза тврде стене,
Чекајући на згодан тренутак,
Изнаенада да ми прискочите
Са отровом свог пакосног срца!...
Хајд' нека вас! ... Тренутак ће доћи,
Кад ћете се љуто покајати,
Проклињати мисо безбожничку,
Што згазисте у безумљу своме
Реч задану!

Стеван.

Од тебе се томе научисмо;
Ти си први клетву погазио,
Којом си се закleo кнегињи,
Да је никад изневерит' не ћеш;

А после си бунтом се дигао,
Да нас срушиш с престола дедовског!

Абоговић.

Ох, кам' среће, да сам вас срушио,
Да сте досад већ у паклу црном,
Куд управо сви и приличите;
Те би данас србска отачбина
Чиста била од грчкога гада,
Свету круну њених прадедова
Што окаља вероломством својим!...
За по часа спашће ова глава
Са рамена мојих ... она досад
Још не клону никад под ударцем
Душманскога мача; рука ова
Прва беше на мачу челичном,
Кад требаше бранит' домовину,
А последња крваво је гвожђе
Испуштала натраг у корице...
Сад ће клонут' под ножем целата –
Ал' с њоме ће клонут' и Србија ...
Смрт је моја – смрт целе Србије! ...

Јакшић.

О, не бој се, полази спокојно;...
Заостаје још доста детића,
Који ће је увек бранит' знати
Од оваких гнусних бунтовника.

Абоговић.

Зликоваца доста заостаје,
Који ће јој ноктима својима
Раздирати живце; заостаје
Јоште доста тигрова и гуја,
Који ће јој крвцу расточити,
Жеђу љуту само да загасе
На крвавом, вреломе извору
Издробљеног братинскога срца!
Још сте сложни док је мене жива,
Јер имате на кога бацати
Јед пакости из желудца свога;

А кад мене не буде на свету,
Устаћете један на другога
С ножевима крвавим у руци,
Наоштреним на тоцилу своје
Страсти необуздане ...
Јер срце вам не зна друге ране
Осим крви човечанске!...

Шишман.

Господару, на што слушат' даље
Будаласта збора безумника? –
Заповеди, нек' погана уста
За навек му једном запуше се!

Абоговић.

Зар с' ту и ти, сатанско колено? –
Добро ти је твоје црно дело
У савезу с мрским подземником
Испало за руком; ... провидим те,
Ђаволе подмукли! Ал' ће скоро
И твој часак последњи куцнути.
А кап свака крви проливане
Србске, враже, на твоју ће главу
Ту подмуклу пасти! – –
То ј' сатана, што нас безазлене
У паклену мрежу своју скотка...
Чувајте га с', све ће вас изести!

Стеван.

Ћути, псето; рад си да завадиш
На самрти нас овако сложене?...
Кано вашка, кад ланац гвоздени
Осети на врату, па зубима
Око себе кида, што год дође
До чељусти запењени. –
Ал' лоша те срећа послужује;
Ето т' ланца, на њему иступи
Изоштрене зубе; ... њега обли
Отрованим сметом жучи своје;
Ал' нас никад више троват' не ћеш...
Водите га! ...

Абоговић.

Хајде, водите ме! –
Никада се јоште Абоговић
Не побоја смрти ...
Од малена он се навикао
Смело њојзи у очи гледати! –
Ал' смрт моја биће освећена! ...
(оде са стражом)

Стеван.

Бадава си, псето, трудио се,
Да посејеш и међу нас семе
Раздора, неслоге ... Осврни се.
Ми стојимо тврди као стена; –
Један другог изневерит' не ће! ...
Сад на ноге!... Још нам заостају
Присталице овог бунтовника;
Једним махом њи ће мо расути,
Кад овога с пута уклонисмо. –
Глава пада;... а труп ће за главом!

ДРУГИ ПОЈАВ

(Чадор Абоговићев у стану под Смедеревом.)

Дриновић и Твртковић дођу.

Дриновић.

Од тог мира прије злу се надам,
Него добру; не требасмо њега
Ни пустити сама Деспотици!

Твртковић.

Кад никога не хтеде повести; ...
Знаш му нарав; – куда главом нагне,
Ту му немој пута препречити,
Ако желиш да читав останеш!

Дриновић.

С те наглости своје нерасудне
И главу ће једном изгубити. –
Ал' шта ј' ово? – Божић амо трчи...

Каква њега невоља нагони,
Старе ноге да трку приволе? –
Па гле, ево и Шишмана с њиме!...

Божих и Шишман дођу.

Твртковић.

Но, Божићу, шта си тако хитан;
Ил' нам носиш каква тешка гласа?

Божих.

Ево Шишман, он нек' вам казује
То сатанско дело, сред божјега
Што с' учини дана, на срамоту
Нашу и целога народа!
Ја казиват' не ћу... нити могу!
Срце стало, куцат' више не зна, –
Од чуда ми следила се крвца
Сред хитрога тока у жилама!...
Памет ми је главу оставила,
Те с' витлају мисли узмућене
Као стадо вуком разагване
По широком пољу...
Ох, да страшног ... ох, да грозног дела!

Твртковић.

Ма говори, Шишмане, говори! –
У страху ми срце уздрктало,
Не могу те дуго изгледати.

Шишман.

Стојте, сузе!... Не гуш'те ми гласа
Докле дело грозно не испричам!...
Натраг, раго ... издајниче влажни, –
Труло чедо срца размажена;...
Натраг, велим,... не ружи ми лица! –
Зар ја више нисам јунак? – Нисам? –
Кукавица ја сам, ... кукавица! ...
Та ни сузе уздржат' не могу,
Камо л' мача сечиво отрпет'...
Па је л' чудо? ... је ли чудо какво? –

Та при самој причи о безбоштву,
Којег бијах данас очевидац,
Срце ће вам тврдо уздркат' се
У грудима ко прут танки, кад га
Вихор дрма!... Не, причат' не могу!

Дриновић.

Већ почињем нешто разбирати ...
Ох, говори, ако знаш за Бога!

Шишман.

Та како ћу језик преломити, –
Како ли ћу уста приволети
На ту причу, од које се грозим? ...
Кнежевина вишеславска поста
Удовицом;... господар погибе!...
Изгуби нам војска свог јунака
Најхрабријег и најврснијега;
Изгуби нам земља бранитеља;
Изгубисмо и ми пријатеља
Највернија, а друга најбоља!...
Није терет доста тежак вама? –
Ха, идите! – У вас већ су жице
Покидане, које с' одзиваше
У срцу вам при сладкоме гласу
Пријатеља свога, ... те сад веће
Умукнуше немо. –

Дриновић.

Ох, неверо, црни роде пакла,
Где си, где си, да т' мачем исплатим?!

Шишман.

Где је, питаш? – На србском престолу!...
На престолу србском ... ха, ха! – ту је
Згодно легло себи изабрала!

Дриновић.

Па све да је и у седмом небу
Опет ћу је ја осветник наћи!...
Хајд' јунаци... диж'те се на ноге! –

Шта стојите као немо стење? –
Зар да дело 'вако без освете
Те крвнике прође?

Божих.

Неће проћи; не! вере ми, не ће!...
Ова десна још ће их сусстићи,
Да нож оштар љутог осветника
Забоде им у гркљан крвнички
И црне им душе туд изгони...
Ил' нек' ова глава гроба нађе
Под каменим стењем, за којим се
Крвници сакрише!

Шишман.

Та зашт' дође прождрљивом зверу
Сам у нокте? ... Зашто да послуша
Глас примамљив Гркиње варљиве,
Која песму певајућ' о миру
За собом је аждају прикрила,
Са чељустма грозно сиктајућим,
Да прогута нехатна јунака,
Чим с' приближи леглу издајничком!
Камо мени уши, очи, беху,
Да не дочух сикање аждаје,
Да не видох, куд штекћући језик
Свој опружа? ... Али нека ... нека! –
Ево и ја на ноге се дижем; –
Подиге ме то крвничко дело,
Што с' изврши на мом пријатељу...
А ово ће подићи и народ,
Да освети смрт свога љубимца,
И неверство, којим уграбише
Из недара његових јунака,
Каквог мајка више родит' не ће! –

Божих.

И тај измет пакла проклетнога,
Што реч дану бесрамно погази,
Још да седи на престолу србском? –
Ха, јунаци!... Хајд', купимо војску,

Раструбимо убиство по стану,
Нек' се диже Србин на освету!...
А ми, браћо, зајун'мо се овде:
Мач не спуштај' прије у корице,
Док од срамне крви издајника
До балчака сав нам не захрђа;
Не узети пречешћа у себе
Не склопити прије трепавица,
Нит' окусит' сладак сан одмора,
Не загрлит' љубу у постељи,
Нит' пољубит' чедо у колевци,
Док над гробом друга убијена
Не проспе се крвца издајника!...

Шишман.

Аман, браћо, тај ми говор прија!
Ево вам се и ја, браћо, кунем
Србском вером, поштеним именом,
Успоменом славних праотаца,
Да ћу прије душу изгубити,
Него што ћу одступит' од вере
Једним словцем само!...
Друже верни, кој' нас одзго гледаш,
Загледај нам у срдашца наша;
Ако нађеш и помисла гдегод
О издаји и неверству каквом,
Нек' на двоје расцепе се груди,
Нека други виде срце оно,
Које отров у себи прикрива...
Свети пепо твој ћемо осветит',
Ил' ћемо се скупа са својима
Закопати под стенама тврдим,
Које деле нас од проклетника! –

Божиф.

Хајдмо, браћо, разредимо војску:
Сваком каж'те за губитак тешки,
Који нас је све данас десио,
Нек' сваки данас осветником буде! –
На град ћемо јуриш да чинимо,
Да смрвимо камене бедеме,

Па да онда ко гром из облака
Бацимо се на душмана свога.

Шишман.

Ид'те, браћо, свак нек буде справан;
Ја знам граду страну најслабију,
Тамо ћемо сложке навалити...

(војводе оду.)

Хајде... хајде, кољите се за ме
Гложите се још за часак само,
Док ми помоћ турска не дојезди;
Помоз'те ми уграбити круну,
Када за вас ни једнога није...
Још им не ћу одкрит' тајну своју,
Да сам и ја лозе Немањине;
Јер како су кивни на браћу ми, –
Омразити могу још и мене.
То ћу казат', кад већ круну србску
Међу мојим прстима осетим ...
Мајко... мајко! та погледај доле –
Погле сина, како т' освећује!
Је л' ти право... је л' по вољи, мајко? –
Јоште корак, па сам на престолу...
Још скок један, па врх достига сам
Среће своје, и круна је моја!...
Мутно небо, што сад ниси ведро? –
Светло сунце што се данас кријеш
Иза црних, претећих облака?
Што си с'данас, небо, намрштило,
Као да ми претиш за издајство,
Којим дођох до круне злаћане? ...
Ха, ха! Небо, небојим се твога
Мргодила! ... Не треба ми сунца,
Нит' његове сјајности варљиве –
Та круна ће скорим засијнути,
Та круна ће мрак на челу твоме,
Поносито небо са јасношћу
Разагнати својом ... док се вијне
Шишману на главу!–

(одлази.)

ТРЕЋИ ПОЈАВ.

(Улице Смедеревске. – Бој, трубе, нападаји, сеча.
Деспотови двори у пламену).

(Излази чета уплаирени Јеленини војника; гунгула)

Први војник.

Куд си наго? – Овамо је пропаст,
Шишман нам је дворе попалио! –

Други војник.

Још је горе тамо; – Турчин нас је
Са свих страна неверно оплео –
На одпор се немож ни мислити.

Трећи војник.

Тако дакле узалуд гинемо!

Други војник.

Зато беж'мо!

Први војник.

Да бежимо, велиш? –
То баш не ћу, ма ми глава данас
Сабљом турском посечена била.

Четврти војник. (дојури.)

Којима су ноге заостале
Нек се спасу још докле је време;
Ко с' узбрани, гроб ће си зградити.
(сви нагну бежати.)

Јакшић са Стеваном дође им на сусрет.

Јакшић.

Куд бежите? – То л' вам је јунаштво? –
Кукавице! – Амо у бој замном!

Други војник.

Нејди кнеже, тамо све изгибе!

Јакшић.

Шта, да нејдем? – Њиле кукавице!
Ко вас роди, кад тако зборите?
Србија вас није одранила –
Јер не би је данас остављали
Срамно тако у највећој нужди;
Та ни штенци не ће оставити
Матер своју кад је са сви страна
Све најљући зверови окупе, –
Но јоште ће око мртве шајке
Купити се, бранећ тело своје
Ранитељке у самом мртвилу! –
Куд сте наумили? –
Ка женама својим? – Та те ће вас
Преслицама одагнат' од себе,
Што им пород тако окаљасте!
Ил' туђину? – Тај ће вас презрети, –
Јер не треба за госта кукавца,
Који не зна бранити огњишта,
Натопљеног скупоценом крвљу
Поштенијих својих прадедова! –
Хајд'те за мном! – Кад нам ваља мрети,
Погинимо ка наши дедови; –
Њину славу каљати не смемо;
Није она наша стечевина!

Први војник.

Шта стојите? Хајдмо за Јакшићем!

Сви.

Хајдмо за њим кад је крајње време!

(Сви оду.)

Шишман дође

Шта је; гори? ... Горте горди двори!
Сагорите и грех онај црни,
Који мајку у пако ми сруши,
Кад јој отац пољубац украде,
Виновника Шишмановог бића! –
Та ми ватра очинскога двора
Гаси огањ у осветним грудма –

Огањ морам огњем загатити! ...
Гор'те двори! – Некада ми отац
У вама је матер преварио,
Пак ћутасте; не хтесте одати
Грех тај црни свету радозналом
Но га верно кристе међ зидове
Не хтедосте срушити се тада
Над грешници!... Рушите се сада ...
Али тајну оне глуве ноћи
Заронити више не можете!
Још који час свет ће знати ко сам,
Пак ће ми се смерно поклонити!

Дриновић журно дође
Зла ти срећа на одмору твојем;
Јакшић ено потисну Божића
Из обкопа с нова ... грдна је невоља ...
Ласно ће нас опет разгонити.

Шишман.
Ха Јакшићу, ево и Шишмана;
Но се чувај, у мене је сабља
Која сече најтврђе оклопе,
(оду обоје)

Јелена и Гргур (са стране одкуд је ватра)

Гргур.
Стани, мајко; не могу ти даље;
Ноге су ме већ слабе издале
Корачајућ по густоме мраку,
Кој' ме јадна од свуд окружава.

Јелена.
Да станемо? – Куку мени тужној! ...
Ал' ту ће нас душман сустигнути.

Гргур.
Нек сустигне... нек раскине једном
И последњу жицу, што ме јадна
Јоште за свет веже. – Нек прекине

Живот овај мучан и чемеран,
Да с' прекине и поворка јада
Већ несносних мојих! ...

Јелена.

Куку мени... куку несрећници! ...
Све душмани данас узеше нам. –
Двори ено у пламену букте;
Стуб високи славе Бранковића,
Ког зградише мучно прадедови,
Већ се руши и у густу таму
Незнатности пада! ...
Растопи се на жестоком огњу,
Којим душман храниште му спали,
Где с' одржа толико столећа! ...
Бунтом мрском уздрмани престо
Србски сурвао се веће
Никада га више подић' не ће
Од Србина нико... Са пламеном
Наших белих двора угаси се
Нада моја, која ме крепљаше
Све до сада! ... Са пепелом оних
Изгорелих гордих развалина
Зарони се сва будућност ваша!
Има л' дегод владара на свету
Несрећнијег од мене несрећне?!

Стеван дође.

Беж'мо, мати... бежимо, Гргуре...
Узастопце смрт за нама јури!...
Пријатељи сви нас оставише,
Један Јакшић још се за нас бори;
Неверни је Шишман преотео
Веће маха, па сад бесни као
Дивљи вепар међ' нашим!...
Наша срећа већ је утонула,
Наше небо већ је потавнило,
Наша звезда за навек заиђе! ...
С једне стране Шишман притиснуо,
С друге стране Турци наваљују,
Што Шишману у помоћ дођоше;

Они ничу ко из црне земље
И јурдишу као гладни вуци,
Да се нашим раздором користе!...

Јелена.

Зашт' погибе данас Абоговић?
Зашт' пренагли са смрћу његовом,
Те подстаче против нас сав народ? ...
Када дође веће на помиру,
Зашт' братинску руку не пружисте,
Већ слушасте речи издајника,
Те га смрти грозној предадoste! ...
Смрт његова.... смрт је нама свима;
С њим пропаде и цела Србија!...

Стеван.

Сада видим, шта смо учинили!...
Ал' кајањем већ не одклонисмо
Црну цропаст, што пред нама зија. –

Јелена.

Да он живи, све би другче било...
Ал' премишљат' сада није време; –
Хајде, беж'мо, јадна децо моја; –
Чамци стоје за нас на Дунаву,
Спасимо се на угарску страну. –
А Србија... за њу је већ касно!

Стеван.

Већ помоћи ни од куда нема...
Судба наша – судба је народа! ...
Господари до сада смо били,
Од сада смо туђински робови...
(Чује се близу сеча)
Жедни вуци штекћу већ за нама...
Хајде, ... беж'мо... ускоримо брже...
Јер милости од њих се не надај! ...

Јелена.

Збогом, земљо! ... Никада те више
Видет' не ћу у животу своме!...

Гргур.

Збогом, земљо – мили завичају! ...
Тама твоја још ми светлост беше, –
У туђинству још тамније биће!

Стеван.

Збогом, роде ... збогом, домовино! ...
За мене си за вавек пропала...
Никада те својом звати не ћу! ...
(оду сво троја)

Шишман долази у борби с Јакшићем.

Шишман.

Ха, Јакшићу, ето крв ти цури...
Самном данас лоша ти је срећа!

Јакшић.

Нека цури ... нек потоком лије ...
Ал' јошт снаге у мишци остаје,
Да т' нанажем за црно неверство.

Шишман.

Стој, Јакшићу не проливај крвцу
Из мог срца, Немања је извор
Ове крви; ... престо србски мој је; –
Деспот Лазар отац ми је био,
Ја сам син му најстарији! ...

Јакшић.

Ха, с тим горе... с тим горе по тебе;
На браћу си мач крвав подиго! ...
(рани Шишмана)

Ево за њи! ...

(прободе га)

Ово за Србију,
Коју ти си у пропаст бацио!

Шишман пада

Добро си ме, псето, погодио, ...
Крај је сада свему! ...

Јакшић.

Камо срећа да сам ти неверство,
Што с' носио у грудма отровним,
Још зарана упознао...
Не би данас цела земља србска
У чељусти дивижему змају
Сама улетила! ...
Абоговићу... Абоговићу! ...
Зашт' се дасмо од овог крвника
Обманути... у пропаст сурвати? ...
Крај је свему... све је већ пропало! ...
Хајд', Јакшићу, сад у бој најљући,
Јер и теби ваља данас мрети,
Кад последњи час Србији куцну! ...

(Оде)

Шишман.

Ох, како ме љуто ране тиште...
Дајте, воде... само једну капку...
Ил' сеците... испарајте груди
Злоковарне ове...
Оне вам справише... свима пропаст...
Ја сам издо земљу Махомету...

(диге се мучно на руке)

Чујеш, смрти... ја сам издаица! –
Не долазиш јоште?...
Дајте воде... дајте једну капку, –
Жеђа... пали груди... распорене...
Ил' дај крви србске, да с напијем...
Крви србске... ха, ха!... или своје!...
Чекај, паклу... не дави ме тако;...
Узми душу, – само ме не мучи!...
Ха, ха!... Душу узми!... Та теби је
Давно веће намењена, паклу...

(отискује руком по ваздуху)

Ох, не гуши... не гуши ме тако...
Ти с' то оче? ... Што с' на мене мрштиш? ...
Зар ти нису дела синовљева
По вољи била? ... Ха, ха!
Зар си и ти већ у паклу, оче? ...
Ево т' сина... узми моју душу, –

Искупи се са њоме из пакла...
Само немој гушити ме – и ти!...
А ви други? ... Шта ће те ви са мнош? ...
Зар се – цела Србија подигла...
Да ме мучи... да ме дави... гуши?
Ха, ево ме... Гле, како с' смејете! ...
Црни друзи,– смејте се... смејте се...
Ево вама – и црног... Шишмана!...
(умре.)

Јакшић (дође тешко рањен.)
Овде ће ми живот да с' угаси,
Који беше Србији посвећен!
Ох, Србијо, твој пад већма тишти
Срце моје, него што ће душа
Да остави уморено тело!...
Сјајна с' била некада, Србијо;
Ал' проклети раздор међусобни
Помрча ти твоје сунце јасно...
Од сада ће, – ох, земљо несрећна, –
Густа тама са црнилом својим
Твоје груди притиснути...
Крст ће пасти; ... месец ће ти сјати, ...
Бог зна, кад ћеш опет васкрснути
Из мрачнога гроба твога!...
Од ваздуха ране заладнеше; –
Смрт, осећам, ближи ми се срцу,
Да му удар ладном руком својом
Обустави за навек! ...
Са тобом сам, Србијо, живео, –
Са тобом ћу ево и да умрем!...
Ја свој поса сврших... Збогом... Збогом...
Земљо мила мојих прадедова...
(умре)

(На пољу жагор и тутњава)
Махомет долази, а за њиме са свију страна куљају Турци

Махомет.
Радујте се, моји соколови!...
Пред ногама нашега Падише

Лежи веће у праху Србија! ...
Ал' је наше јунаштво не доби:
Њихов раздор земљу нам предаде.
Сабље своје и не напоисмо
Крвљу србском,
У замену за поље Косово.
Кад овамо у град уљезесмо,
Беху скоро све улице празне,
Кром мртваца, што у крви својој,
Проливеној братовљевом руком,
Нагомилани лежаше...
Нико јоште тако не задоби,
И без једног сабље окршаја,
Краљевину целу! ...
Зрела беше за пропаст Србија,–
Зрело воће и само опада! ...
Но кој' ово, у мртвилу бледом
Што укочен ту на земљи лежи?
Загледај му лице! –

Саид-паша.
То је Шишман!

Махомет.
Шишман... Шишман? –
Зар и он погине?
Малена је још то му награда
За неверну, подмуклу му душу:
Турчин би му још боље платио! ...
Сад заиђ'те по читавој земљи,
Сец'те, кољте и старо и младо;
Но мушку ми децу покупите
И донес'те мени у Једрене. –
Така крвца жестока, јуначна,
Суђено је, да корану служи!
Та ће крвца турско господарство
Одржати над холим ђауром;
Та ће турско утемељит' царство,
Ти јунаци узвисиће Турство!

БИБЛИОГРАФИЈА

Лаза Телечки, *Последња десџоџица смеџеревска*, изворна драма у пет радња, Вуковар – Нови Сад, 1866.

Лаза Телечки, *Никола Алџомановић*, драмат у 5 радња [1864], *Свеске Маџице срџске*. Грађа и прилози за друштвену историју, Нови Сад, 1992.

ЛИТЕРАТУРА

Анонимни аутор, *Даница*, III, 28, Нови Сад, 10. X 1862, 459. [о представи *Вешџа слушкиња*].

Анонимни аутор, „Представљања Српског народног позоришта у Новом Саду“ [о представи *Вешџа слушкиња*], *Јавор*, II, 3, Нови Сад, 30. I 1863, 47.

Анонимни аутор, „*Вешџа слушкиња*“, *Даница*, IV, 6, Нови Сад, 10. II 1863, 95.

Ђ. Малетић, „Критика. Београд м–ца октобра 1867“, *Гласник Срџској ученој грушџва*, Београд, 1867, XXII, 303–356.

Ђорђе Малетић, *Грађа за исџорију Срџској народној џозоришџа у Беоџрагу*, Београд, 1884, 235–236.

Ј. Грчић, „Молијер у нас“, *Браник*, 1908, бр. 215, 1, бр. 216, 2.

Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевносџ*, Београд, 1906 Светислав Шумаревић, *Позоришџе код Срба*, „Луча, библиотека“, Задруга професорског друштва, Београд, 1939. Репринт: Народно позориште Републике Српске и „Бесједа“, Бања Лука, 2017.

Л. Д(отлић), *О џрвим Молијеровим џредсџавама у Н. Сагу*, ВС, 1946, бр. 1, 6.

Др Миховил Томандл, *Срџско џозоришџе у Војводини, I (1736–1868)*, Матица српска, Нови Сад, 1953, 17.

С. Душановић, „Лаза Телечки“, Нови Сад, 1958, бр. 137–138, с. 18–19.

Срџско народно џозоришџе у Новом Саду, Сџоменица, 1861–1961, Нови Сад, 1961, 612.

Р. Ивановић, „Лаза Телечки“, *Зборник Музеја џозоришне уметносџи*, Београд, 1962, 255–259.

Миодраг Поповић, *Исџорија срџске књижевносџи, Романџизам I*, Нолит, Београд, 1968.

Миодраг Поповић, *Исџорија срџске књижевносџи, Романџизам II*, Нолит, Београд, 1972.

Срџска књижевносџ у књижевној кришџици: Еџоха романџизма, приредио Зоран Глушчевић, Нолит, Београд, 1972.

Срџска књижевносџ у књижевној кришџици: Драма, приредио Рашко Јовановић, Нолит, Београд, 1973.

Д. Михаиловић, „Заборављена драма Лазе Телечког“, *Позоришџе*, Нови Сад, 1973, бр. 4, 18.

Д. Михаиловић, „Стогодишњица смрти великог глумца“, *Позоришће*, Нови Сад, 1973, бр. 10, 9.

Д. Михаиловић, „Две шекспировске драме Лазе Телечког“, у: *Упоредна исцртаживања I*, Београд, 1976, 413–427.

Borivoje S. Stojković, *Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera)*, Музеј позоришне уметности СР Србије, Београд, 1979.

Душан Михаиловић, *Шекспир и српска грама у XIX веку*, Београд, 1984, 368–369.

Teorija tragedije, priredio Zoran Stojanović, Nolit, Београд, 1984.

Teorija drame XVIII i XIX vek, priredio Vladimir Stamenković, Univerzitet umetnosti u Beogradu, 1985.

Српском народном позоришћу, 1861–1986, Нови Сад, 1986.

Душан Михаиловић, „Три непознате позоришне критике песника Стевана Каћанског из 1869. године“, *Зборник Маџице српске за сценске уметности и музику*, 2, Нови Сад, 1987, 201–202.

Историјска грама XIX века, I и II, приредила Марта Фрајнд, Нолит, Београд, 1987.

Божидар Ковачек, *Талија и Клио*, Матица српска, Академија уметности, Нови Сад, 1991, 333.

Душан Михаиловић, „Никола Алџомановић – заборављена драма Лазе Телечког“, *Свеске Маџице српске. Грађа и прилози за културну и друштвену историју*, Нови Сад, 1992, 11, 12.

Dr Petar Volk, *Pozorišni život u Srbiji 1835/1944*, Fakultet dramskih umetnosti; Institut za pozorište, film, radio i televiziju; Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1992, 43, 46.

Др Петар Волк, *Писци националног позоришта*. Позоришни живот у Србији 1835–1994, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1995, 878.

Зорица Несторовић, *Јован Суботић – грамски писац*, Матица српска, Нови Сад, 2000.

Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2002.

Душко Бабић, *Мистици српског романтизма*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2004.

Петар Марјановић, *Мала историја српског позоришта XIII–XXI век*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад, 2005, 252–253.

Феликс Пашић, *Јоакимови ђоџомци*, Театар „Јоаким Вујић“, Крагујевац и Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2006, 121.

Зорица Несторовић, *Бојови, цареви и људи. Трајички јунак у српској драми XIX века*, Чигоја, Београд, 2007.

Петар Марјановић, *Почеци српског професионалног националног позоришта*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад, 2009.

Ridiger Zafranski, *Romantizam. Jedna nemačka afera* (prevela s nemačkog Mirjana Avramović), Adresa, Novi Sad, 2011.

Рашко В. Јовановић, Дејан Јаћимовић, *Лексикон драме и позоришта*, „Просвета“, Београд, 2013, 938.

Зоран Ћерић, *Драматуршки поскривљеници*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад, 2014.

Енциклопедија Српског народног позоришта: www.snp.org.rs/enciklopedija

[https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола Алтомановић](https://sr.wikipedia.org/wiki/Никола_Алтомановић)

Др Зоран Ћерић

Напомена: Дугујем велику захвалност Олги Радман, библиотекарки Српског народног позоришта, на проналажењу литературе о Лази Телечком.

SUMMARY

ZORAN ĐERIĆ

DRAMA PLAYS OF LAZA TELEČKI

Laza Telečki (1839–1873) was an actor and director of the Serbian National Theatre in Novi Sad. From the very beginning of its theatrical engagement he translate, processed and make-up-serbian pieces of foreign writers, and soon wrote his own original drama. He wrote three: *Skilled Maid* (1863), *Nikola Altomanović* (1864) and *Last despotic of Smederevo* (1866). The first one is recognized as Moliere's comedy, performed in Serbian National Theatre in the same year and was often on the repertoire. Then it is lost. The second and third drama have been marked as Shakespearean's tragedy. *Nikola Altomanović* has never been performed on stage. Until 1992 that drama was a stranger, in the manuscript, which is still preserved and published. *Last despotic of Smederevo* is published by cost of A. Wagner, bookstore in Vukovar, and printed in Novi Sad, in 1866, by Bishop's publish office, with "permit for representation" in the Serbian National Theatre. The premiere was performed in Belgrade, the same year, he underwent a re-run, and the next two years five more performances in Timisoara, Belgrade, Vršac and Kragujevac. It is not performed in Novi Sad. More than 150 years these two Shakespearean's (and Serbian) tragedies are waiting for premier, also as new re-staging, reading and evaluation.

Keywords: Laza Telečki, *Skilled Maid*, *Nikola Altomanović*, *Last despotic of Smederevo*, Serbian National Theatre, Moliere, Shakespeare, history, tragedy, reception, evaluation.

150 година од смрти Лазе Телечкој

Лаза Телечки

ДРАМЕ

Приредио
Др Зоран Ћерић

Издавач

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ
Позоришни трг 1
Нови Сад
www.snp.org.rs

За издавача

Др Зоран Ћерић, в. д. управника

Уредник

Ивана Илић Киш

Лектура и коректура

Соња Сич

Технички уредник

Ђорђе Лабат

Штампа: ГРАФОмаркетинг, Нови Сад

Тираж: 300

Издање суфинансирано средствима
Градске управе за културу Града Новог Сада

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-2
821.163.41-2.09 Telečki L.

ТЕЛЕЧКИ, Лаза, 1841-1873

Драме : 150 година од смрти Лазе Телечког / Лаза Телечки ; приредио Зоран Ћерић. - Нови Сад : Српско народно позориште, 2023 (Нови Сад : Графомаркетинг). - 262 стр. ; 17 см. - (Едиција Драмска баштина ; књ. 1)

Тираж 300. - Стр. 4-24: Драме Лазе Телечког / Зоран Ћерић. - Библиографија.

ISBN 978-86-80951-53-9

а) Телечки, Лаза (1839-1873) -- Драме

COBISS.SR-ID 129144585

Едиција *Драмска башџина*

Ако редитељи и драматурзи, уметнички директори и управници позоришта у Србији, умеју да препознају значај романтичких комада, позоришна публика ће умети да препозна и ужива у тим додатним вредностима које романтизам несумњиво поседује у својој чулности или перверзности, у својој опсесивности или монструозности, својим дометима и култовима лепоте који нису ограничени само на прошлост него увелико припадају нашој садашњости, а могу да рачунају и на будућност.

Др Зоран Ђерић

